

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سنت سونھاري

حضرت پیر ابراھیم
جان سرھندي فاروقي
مجددي رحمته الله
عليه

۲۵
الله سبحانه و تعالیٰ و ت مقبول دین (ص) اسلام
آجی اسلام کان سواء کونہ جیکدھن بیوکو
دین درم چاہیندو یا پیش کندو تہ اهو قبول
نہ کیو ویندو. (قرآن مجید مفہوم)

کتاب لاجواب

سند سونھاری

سند چاھئی ۽ ان کی چا بنایو پیو و جی؟
سنڌي ادب جو بي مثال شاھڪار.

تصنيف

حضرت مولانا پير محمد ابراهيم جان خليل سرهندي

ناشر

محمد صالح راهو - گلزار خليل - سامان و ضلع ترياڪر - سنڌ

ن کتاب يٰ قوئو کاپي ڪراڻي

. بسم الله الرحمن الرحيم

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

الصلوة والسلام عليك يا رسول الله صلي الله عليه وسلم

الحمد لله جي ايم پڳت ۽ شيخ اياز جي
کفر جي رد ۽ ارتقائي الحادي مذهب جي
رد تي مشتمل هڪ بهترين ڪتاب جنهن
کي اسان پي ڊي ايف فائل ۾ ڪرڻ ۾ قامياب
ٿي وياسين منهنجي خواهش هئي سوشل
ميڊيا تي ارتقائي ملحدن جون ڪاروايون
ڏسڻ کان پوءِ ته هن ڪتاب کي هر هڪ تڪ
پهچايو وڃي چوڻ ته هن وقت هي ڪتاب
اهم ضرورت هئي پر ڪتاب تي پابندي جي
ڪري هن ڪتاب کي هٿ ڪرڻ سڀ کان
وڌيڪ پريشاني هئي بحرحال الله جي ڪرم
سان ڪتاب ملي مگر فوٽو اسٽيٽ ۾
فوٽو اسٽيٽ جي ڪري ڪجهه صفحن جو
رزلت خاص ناهي پوءِ به ڪوشش ڪئي آ

ته جيترو ٿي سگهي ڪتاب جي لفظن کي
بهتر بنايو وڃي ڪافي صفحن جا نمبر
موجود نه هئڻ ڪري هر هڪ صفحي تي نمبر
لڳايو ويو بحر حال مون پنهنجي طرفان
ڪتاب کي بهتر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آ ته
ڪتاب پڙهڻ ۾ جيتري آساني ٿي سگهي بس
عرض اهو آ ته هن ڪتاب کي توهان جيترو
اڳتي شيئر ڪري سگهو ضرور ڪجو چو ته اڄ
ڪله فتنن جو دور آ ۽ خاص ڪري سنڌ ۾ قوم
پرست جيڪي سياسي سمجهيا وڃن ٿا در
اصل هي هڪ فرقو آهن انهن جا نظريات
اوهي آهن جيڪي جي ايم پيگت هنن کي
ڏنھان ۽ هن ڪتاب ۾ هنن جو مڪمل رد
موجود آهي

طالب دعا * سلام شاهائي ڪراچي |

فهرست

صفحہ

۳	عنوان
۴	انتساب
۶	حکالت جو
۹	زبان
۱۲	سبب قالیف
۱۶	علم یا ایسا
۱۸	علم جو سنگ
۱۸	سند جي سو کڙي
۲۲	جي ايمڙي جو اکيون جون
۲۴	مثال ٻيو ڀاء ڊوه ۽ تخريب ڪاري
۳۰	مثال ٽيون ايمان جي گهور
۳۴	باب ٻيون راحڪاس....
۳۴	ثابتي
۳۷	مثال ٽي ايتو
۳۹	هڪ ٻيو ٽسورو ناحق
۴۴	۽ منهي بلا
۴۶	آفي ڪو انصاف ڪرڻ وارو
۴۶	هڪ التماس
۴۶	نالو ۽ ذات
۴۹	هڪ نڪ صراح
۵۱	مرون جو ماس
۵۲	لساني ونفتہ
۵۶	حيرت انگيز
۵۸	بندر زادا ۽ انگور پوٽا
۶۵	هر دل عزيز هيمن
۷۱	

وحدت الوجود جو مسئلو ڏاکڻ جي وات ۾
 فراد ۽ ڌوڪي بازي
 هڪ مثال
 مريم وري ٿي
 سون
 جيجهل ڪير
 هو ۽ هي
 هڪ پيشنگوئي
 ڪيڏو نه فرق
 دشمن ڪير
 رند روڪ
 هي ڏسو چڱو ٿي
 هڪ حيرت انگيز انڪشاف
 تير لهجو
 ڪوچنا
 سر ويڇ يا منڊ ويڇ
 محسن ڪش
 راجا ڏاهر صاحب
 ڪافر گر
 نطق عظيم
 خدا رست
 اي بر خوردار
 زمينون
 نوڪريون
 واپار
 دوزخ جو پت
 هڪي مراتب ڇو
 مسئلو ارتقا

عنوان

صفحہ

۱	لانگ الگو	
۲	عید ماہیانی	۷۴
۳	وجود باری تعالیٰ	۷۷
۴	خالق و مخلوق	۷۸
۵	حرکت	۷۹
۶	نظام ریاضت	۸۰
۷	حیرت انگیز	۸۴
۸	ذخیرہ اندوزی	۸۷
۹	سچا خواب	۹۳
۱۰	ہک مثال	۹۶
۱۱	شاہدین	۱۰۰
۱۲	انسان	۱۰۴
۱۳	بیزائون	۱۰۷
۱۴	دوائون	۱۱۱
۱۵	موسون	۱۱۳
۱۶	پر جنسون	۱۱۴
۱۷	حسن و جمال	۱۱۸
۱۸	عقل و سمجھ	۱۲۱
۱۹	نبوت و مذہب	۱۲۳
۲۰	مذہب و نبی جی اچھ جو کھڑو ضرور هو	۱۲۶
۲۱	قرآن پاک	۱۲۸
۲۲	قرآن و رہن صدي خيسوي	۱۳۱
۲۳	معجزا	۱۳۲
۲۴	صورت و سیرت	۱۳۶
۲۵	فتنوں	۱۳۸
۲۶	علم	۱۴۲
۲۷	اسلام	۱۵۱
۲۸	مناجات بدرگاہ قاضي الحاجات	۱۵۷
۲۹		۱۶۰

هو (جَلِيلًا لَا إِلَهَ)

شڪريہ ادا ٿي

منهنجي ڪن ڪرمن ۾ دوستن هن ڪتاب تي جو مقرر
ڪيل نالو بدلايو سرورق تي منهنجو رٿيل ۽ چٽيل منظر هٿائي
ڇڏيو. منهنجي نالي سان جتي ناچيز حقير هيچميرز جهڙا الفاظ
لکڻ گهربا هئا. اتي منهنجي نالي سان حضرت ۽ مولانا ۽ جان
جهڙا مون سان نه لهندڙا القاب چسپان ڪيا. سرورق تي بي
مثال ادبي شاعڪار جهڙو ان سوائيزلر اکر اڪري خلق آڏو گويا
منهنجي واتان پاڻهي پاڻڪي ميان مٺو چوائي مونکي ڪم ظرف ۽
فضولي ثابت فرمايو. ايهو سڀ ڪجهه مون لاءِ ڪيتريقدر به
ناگوار ۽ پر چاڪاڻ ته هنن مونکي پنهنجو سمجهي ايتا حج هلائي
آهي. انهي پنهنجي سمجهڻ واري هنن جي جنم تان آئون گل ۽
گهر ڳوڙهه ڳوڙهه ۽ سندن انهي هلاڻ جو بچائي برهمي جي پاڻ
شڪريو ٿو ادا ڪريان

جيڪي گڏائون سو سڀ منهنجا هوندڙا
م ڇڻو ڇڻائون اي پڻ ڪنڊيو سچين
(شاه)

ناچيز خليل سرهندي

ڪلاڪ

آئون هي ڪتاب سنڌ جي ڪوٽ نور هيري سنڌ جي شريف

آفتاب شمري ستاري سنڌ وارن کي انسانيت اخلاق تهذيب تمدن

مهمان تواريءَ اچار سڀڪار پندرمعالم اول سنڌ تي اسلام جي نعمت عظميٰ

ڪڪر جهڙي سخاوت سان اوتيندڙ سنڌ کي ايمان جي دولت ڪري

سان دريا جهڙي جواڌي سان ملامال ڪندڙ سنڌ جي سڀ کان

وڌيڪ متاع عزيز سنڌ جي محسن اعظم فخر سنڌ حضرت غازي

محمد بن قاسم رحمۃ الله عليه جي نام نامي ۽ اسم سامي سان محنون

ڪريان ٿو جنهن نودي ۽ دريا خان ۽ هوشو ۽ سنڌ جي هزارن

مانجهن مجاهدن کي جهاد ۽ سرفروشي جو سبق سڀڪاريو جنهنجي

بدولت سنڌ کي هزارن غوثن قطبن عالمن عارفين علم جي امان

جي ابدي آرامگاهه بنجڻ جو شرف حاصل ٿيو جنهن سنڌ کي خير

۽ پلائي جو منبع ۽ مخزن بنايو جنهن سنڌ ۾ سامراج جو خاتمون

آندو جنهن ڏاهر جهڙي ظالم ٻڌمت جي پنجهه استبداد کان سنڌ

وارن کي نجات ڏياري. جيڪو ڏاهر سڳي پيڻ جو ڀرم لٽيندي

ٻڏي نه مڏو انهي جي عهد اقتدار ۾ عالم ستنين جي پيڻن ۽

نياڻن جو ڀرم لامحالہ دريا جي ڪپ واري ڌاروڏي ويل پيڙ تي

اجهوڪ اجهو واري حالت ۾ پيل نه هوندو ته ٻيو ڇا هوندو.

جنهن جي خون آشام ترار سڳي پاڻ جي نڙي جي رت پيڻ لاءِ

بل کاڌا ۽ ٽڪي انهي عوام جي نڙي جي رت مان ڏيون جهڙا

ٻيو ۽ خوب چڙ نه ڪيا هوندا ته ٻيو ڪهڙو اچو منهن ڪيو

هوندو. اهڙي درندي جانور کي جنهن غازي مرد (سنڌ جي غازي

اول) پامال ڪيو ۽ ٻليو انهي تي لک لک رحمتون مڃن.

يا رب انسانن ۽ هر قسم جي جانورن جي بدن تي جيئرا

وار خاتما اٿئي ابن قاسم تي اوتريون رحمتون موڪل ۽ ايا الله هن تي

آسمانن جي تارن جيئريون رحمتون موڪل يا رحمان هن تي ازل

کان ابد تائين وسندڙ مينهن جي ڦڙن جيئريون رحمتون موڪل.

اي معبود سنڌ وارن کي هن جي خوشبو سونگهن لاءِ صحيح ۽

حساس قوت شام ۽ هن جي روشنائي ٿيڻ لاءِ روشن ۽ باريڪ بين

اڪيون عطا فرما. يا موليٰ ابراهيم جا ابي عرض اوفاء. والسلام

پ

پ

پ

پ

پ

پ

پ

پ

پ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله العلي العظيم والتحية والتعا لمن لا شريك
له في الذات ولا في الصفات وهو الحكيم الكريم
القديم والصلوة والسلام علي من هو بالمؤمنين رؤف
رحيم وذاته نور وروح وريحان لكل قلب سليم و
علي آله واصحابه واوليائه امته القيين فازوا منه بحظ
جسيم واصلوا انفسهم بمحبته ومتابعته الي مقام كريم
و جنات النعيم .
اما بعد

کافر چو

(۱) نماز، روزہ، حج، زکوٰۃ جو ترک گناہ ۽ انهن
جي فرضيت کان انکار کفر آهي، ايم شديد پنهنجي رسوائِي
عالم ڪتاب ————— پر ٿين جي انهن چئي ٿين
جي فرضيت کان مسلسل انکار ڪندو ۽ انهن کي مسلسل دور
جاهليت جا يادگار ۽ فرسونه رسمن لکنو ويو آهي.

(۲) قرآن پاڪ جي هڪ آيت جي ٻه ڪلام الاهي هئڻ کان
انکار کفر آهي، ايم سڄي قرآن جو منڪر آهي هو بار بار
قرآن پاڪ کي پراڻن مذهبن مان گڏ ڪيل ٻاڪرا مواد ۽ قديم
قومن جي رسمن رواجن ۽ توڻم پرستين جو واهيات مجموعو لکنو
ويو آهي ۽ هنڌ هنڌ اهو تاثر ڏئي رهيو آهي ته قرآن خداوند تعاليٰ
جو موڪليل نه پر پيغمبر پاڪ جو هٿرادو ۽ جڙتو ٺاهيل
ڪتاب آهي.

(۳) اسلام جو سارو دٻو مدار آخرت تي آهي آخرت ۽
اخروي زندگي تي ايمان آڻڻ اسلام ۽ اخروي زندگي (قيامت)

دورخ، بهشت) کان انڪار ڪفر نهي ٿي. اهو خدا نه فقط انڪار
پر قبول، دورخ، بهشت تي قبول ڪيون ٿيون ۽ قبول ڪندي
پنهجي ڪتاب کي ٿورڙ وڌايو آهي.

(۴) حضور سرور ڪائنات سردار شافع دو جهان ﷺ جي
رسول ۽ مبعوث سر الله هئو. کان انڪار ڪفر آهي، جي اهو
پنهجي انهي ڪتاب ۾ سندن رسالت ۽ بهشت ۽ سندن الله جي
طرفان موڪليل هئو کان مسلسل انڪار ڪندو رهيو آهي.

(۵) الله ۽ رسول ۽ پاڪ دين جي حڪمن تي آخري دور
جو ۽ مڪمل يقين رکڻ ايمان ۽ انهن ۾ ذرو به شڪ ڪر ڪفر
آهي ٿي. اهو خيد پنهنجي انهي ڪتاب جي شروعات تي انهي
اقرار سان ڪئي آهي ته اسلام جي عمارت جيڪا پنهنجي ذهن ۾
اڏيل هئي تنهن ۾ اول شڪ جا ڌار پيا پوءِ پٽ پئي ٿيا
پاڻ ناسي ٿو ته اول مسلمان هئس هئي مسلمان ناهيان، پاڪ منظر
اسلام ۽ ڪافر.

(۶) ٻيون ڪا خبرون خير هو اڳ ۾ سڌي طرح سان وجود
باري تعاليٰ يعني الله جي هئو کان انڪار جي جرئت نه ڪري
سگهيو آهي پر هو چوي ٿو ته دنيا قانون ارتقا مطابق پاڻي نهي
خدا نه ٺاهي دنيا جو انتظام از خود پيو هلي دنيا کي هلائيندڙ ۽
سنياليندڙ رب جي ذات ٺاهي جيڪڏهن دنيا (ڪائنات) جو پيدا
ڪندڙ ۽ ٺاهيندڙ ۽ سنياليندڙ ۽ هلائيندڙ الله ٺاهي ته پوءِ آخر الله
ڇا آهي؟ انڪار کي سنگ ٿيندا آهن ڇا؟ الله جي مالڪ ۽ خالق
هئو کان انڪار اهو سندس وجود ۽ سندس هئو کان انڪار ٺاهي
ته اهو ڇا آهي؟ ۽ الله کان انڪار ڪفر ٺاهي ته پوءِ ڪفر
ڇا کي ٿو چئجي؟

(۷) جيڪو ڪتاب لکيو ويو ٿي آهي اسلام جي رد ۽
ڪفر جي حمايت لاءِ انهي جي لکندڙ لاءِ ڪافر کان سواءِ ٻيو
ڪم اڪر هجي ته کي ڪو ٻڌائي.

1997

[illegible][illegible]

انهي. جنهن محبوب مشرقي ٿيڻ کان سر جفاو ۽ سلس ٻاسي
 نالي سان اسان، ابو فرحان انهيءَ تي سڳو نالي القلب جوڪو وڌو
 عهد آور ٿئي ۽ اسان سلس سر جي ڪنهن جي ٻيڻ جي حالت کي
 ڪجهه الجواهر کان وٺي جلابخش ۽ نور افزا سمجهندڙن کي پوءِ به
 ضابطهءِ اخلاق جي دفعات کي سنڀاليڻ جو هوش سلامت رهي سگهي
 نه ٿو. هنن ڪنڌن ڀرڻ ۽ وهڻ ڪنڌ ٻاهر آهي، پوءِ اسانجو
 اسلام ڪهڙو پوءِ اسانجي سلسلاني چاچي؟

خدا ۽ رسول ﷺ اسلام جو منڪر آهيان تنهن سڃاڻ ڦري
 ويو آهيان جي- ايم شهيد جيڪڏهن انهن اکرن تي اڪتفا ڪري
 هاڻ سون ڪي هن ڪاٺين ستارن ڪنڌن جو مقرر ضرور ڪندو
 هو ۽ هي ٿرڙ به پئي، ٿو سڃي نه نه مڃي، اسانجي بلا.

پر انهيءَ نه هن ظاهر ڪيو ڪندو آهي ۽ خدا ۽ رسول
 ۽ اسلام تي جيڪي سڌي طرح يا لڙ سڌي طرح سان اڻ سهڻندڙ
 انصاف ۽ رڪيڪت ڪندا آهن سي ئي اسان سر ٻڌي ويو آهي.
 هن اسانجي جنهن تي پنهنجي ڦر جي زهر آلود نشر سان ڪاٺي
 کان ٻاهر چوڪندو ٿيڻون آهن ۽ انهن جيڪڏهن جهڪن تي ڪاهو
 سان مٿيل مڪرم جي ناريندڙ هنن رڪنن ٻڌڻن ڪجهه نوشاڻ ڪئي
 نوڪري آهي. اسان رڳو ڪري (ڙيون ڪنڌن ڪنڌن آهن. رڙيون
 اسانجي اندر مان بي اختيار نڪتيون آهن. ۽ نڪرڻ گهرجن.
 ڪڇي ڪاٺي ڪانهن جنهن لو سنڌي لائيون ڪري،
 اچي ٿيڻن اوچتي درد ڀريسان جي دانهن.
 ويڇ ڏيڻن چو ٻانهن، سورهيمن ڪسي سامهون.
 (شاه)

پاڻ ڀڄو نه انهي حالت ۾ اسان تي ڪا سار ٿي سگهي
 ٿي. (ڙيون اسان ڪنڌن ٻاهر گهڙاڳون علامت ڏئي اسان کان
 رڙيون ڪرائيون ويون آهن.

دل آهي تو ڇا نه سنگد و خشت درد ۽ ٻي نه آئي ڪيون
 روئڻ لڳي ٻيو هزار بار گهڙي ٻيڻن ستائين ڪيون.

[illegible]

جيڪا به وزارت ٺهندي هئي انهيءَ جي ڊاءِج لاءِ سندرا
 ٻڌي پٺيان پونديو هو. لڏڙو به ڪنهن وڏي واءِ جي ويجهو ڦوٽ
 ويڪري ۽ جھل بند کي سوراخ ڪري ڦيٽ گهاري وجهڻ
 ۽ ڪنهن به ڀڃڻ واري ڇڏي. چوندا آهن ته شينهن جي پٺيان نه
 ڦسڪاري چڱي ناهي. ميسٽرو ماڻهو هونئن به خطرناڪ ٿيندو آهي
 سو من جو سائنس به پنهنجي ماءُ پر جنهن وزارت جي ديوار جون
 ڀڃڻ ڪوئي لاءِ رات ڏينهن هڪ ڪري چنچورن جي وارو وار
 لائي سندس جو سا ڪم ٿي چيو سگهو. وزارت اچان ڪري هئا
 من لاءِ هئي ته ڦه ڀٽ تي. ڏٺو ٿيندو هو جو سنڌ
 کان ٻاهر وارا به ٻڌندا هئا سندس اهو عمل مسلسل جاري رهيو
 سندس وجود ديوار وزارت جي پٿرن کان لاءِ اچي ٽڪرين ڪار
 جي جهيٽ ۾ ڪندو هو. وزير جي ڪاريجن جي ماڳن کي من
 جو سائنس هوندي پوندي پنهنجي ڏيندو ۽ اڏهي پنهنجي من ڏيندو
 رعيو، وزير من مهاري اندر جي رڌل عدوجي هٿان گوليا طوفان
 ۾ گهريل بڙي ۾ سوار هوندا هئا جن کي ڪرڻ جي ڏيا ۽
 ڊگ ڇڏڻ جي ڪڍي کان علاوه هڪ جي ڪنهن به ڀلي هئي
 صبر ۽ ستاري جي ڪنهن به سٺا جي سرائي (۱) ڪانه ٿي ٿي سگهي
 من به سڌري نه ڏ سڌري ڪو به ڀلي جو هڪ نه ٿي نه ڏي
 پر هي سائنس ۽ سائنس سرپرست رهندڙ سائنس پنهنجي فساد واري
 فطرت اڳيان مجبور ۽ پنهنجي ڏاءُ دوه ۽ تخریب واري (۱) خس ۽
 ارڌل عمل تي سرور ۽ مجبور رهندو آيو. جنهن کي اهڙي
 هاجڪار هٿ ڇراند کان ڪوبه هٿائي نه سگهيو.

نصيحت ڪن مرا چندا تڪ خواهي،

ڪم ٿيڻ تڪستن از رنگي ساهي.

سچڻ اڳي ئي سڀتان ٻيا ڪجهل ڀڻن (۱) ٿيڻ،
اهي رها رهڻ ۾ چئڻن ماڳي انهن ۾.
پوءِ اهڙا سوڌا سچڻ ۾ اوڏاهون اڪين ڪئي.
(صوفي صادق قسري)

حافظ شاه جي سلسلي ۾

سلسلي ۾ سڀ مسلسل برائين ۽ سچ ۽ سچ ڀڻڻ،
فاني ڪند ڪاڪل ٻاڪا ڪاڪي ٻهاريون ونگي (۲) وٺڻ وڃارا.

ٿيڻ ۾ جو سائون ٻه زلف ٻه ڀڄ جي پنجهون ۾ ٻه
کان چوڻي ٿاڻي وانگي ۽ (۳) واکي چڪو هو هاڻي ڪڏهن هن جي
اڳي ڪڏهن هن جي اڳي ڪڏهن سوائر ڪري ڪڏهن ڪري هن
چلي رهو هو ٻه

حافظ شاه جي سلسلي ۾ سچ ۽ سچ ڀڻڻ،
ڪري دوست ڏنواڻيون ڇو مفت ٿي ڪري،
کسي ٻئي ڏکي ٻارا.

ٻارن ۾ بالڏانهن ڏسي ان سون غنائون ڪيون ٿي ٻه
مري ٿي چڪا هئا هاڻي حجاب جا هٿان نه هٿي ڪري.
ڪجهه آڏي اڳي آڏي ۽ اها هئي ايمان ۽ اسلام جي هن جي
دشمن سان دل لائي ۽ ڪافرن سان قرب وٺڻ سبب رب جو
غضب ڏانهن اڳي ئي متوجھ ٿي چڪو هو ملاڪ مهربان جي
رحمت جي نظر مٿس ڪجي وئي هئي انهي حالت ۾ ايمان جي
نعت عظميٰ ۽ اسلام جي دولت ڪري لا محاله ڦرجي هئي سا
سبب ٿي وئي هاڻي همراه ٻڪو ٿياسافست ۽ صفا شدهي پنجي
ويو هن خال (۴) هڏو ٽان ايمان جون گهروون گهروري ڪري
ها گهونگهٽ ڪولايو مھاشن ۽ انهن جي مھوشن جي فتنن ۾
مذهب کي قربان ڪري قربانين ۽ قربانين جا قرب حاصل ڪيا
هاڻي ڪڏهن نه هن چلولين پنهنجي چنبلي جي چنبي جهڙين ٿر

(۱) پسيل (۲) ٻڌو (۳) ٻڌجي (۴) ٿر

نارنگي ۽ اپين آسرين سان وڌي ناز ۽ انداز سان سندس نراڙ تي
 ڪڍي ٿي ڪڏهن ساڻس گڏ ڪوئڻ ۽ رات سڀني جي مورچن
 تي پٽ ڪڍي ٿي ڪڏهن هن به هنن سان گڏ بندي مائون جا
 ڪيٽ ڪٻا ٿي ڪڏهن لب نوشين جو پنهنجي اوباربل باده
 اڏائي ڪڍي ڪڏهن کان پوءِ جلد ٿيل حڪم نوش و نوش
 ڪڏهن سراپا اشتياق گوش زميل صراحي مان نڪرندڙ دلاوي آواز
 ٻڌڻ ۾ محو ۽ صداي غفلت نوش ڪڏهن شراب جي مستي ۾
 ڪيترن - دعوت ڪڏهن ميدان محبت ۾ هڪٻئي کان سبقت
 حاصل ڪرڻ ۽ شش شش رات لاءِ اظهار جوش و خروش ڪڏهن
 عاشق ٻارونڙا زلف شيرنگ جي سياه چادر ۾ مستور ۽ روپوش
 ڪڏهن ميسرن جي نوسي ۾ رشڪ ديباج و استبرق سرين مڪاني
 سرو گوش ڪڏهن بت رعنا تنگ در آغوش ڪڏهن ساق سيمين
 عارچ معارج نوش ڪڏهن

شب وصلت ڪسي ڪاهائي سسڪي بهر ڪي يون ڪهنا،
 پيشانيءَ دود ڪهنا اب بهي تيري حسرت نهين ٺڪلي.

سو پوري رات رات جي پالڻ ٻي کان پوءِ عيني لپڻ
 سان سڄي خطاب آس خطاب ڪڏهن حواشي وصال ملڻ ٿاڻ
 عشق جو ارڱيون ڏسڻي پس ڪيل، علو سائن ڪڏهن ته
 گراءِ لاءِ بي سڪيانن اڄ ته پاڻوڙا پريا پيا آهن جو ساڳيو
 سونار خطاري وارو ٿيل جواب لاجواب ڪڏهن قرب ۽ اتصال
 جي وقت ملاڪ جي پنهنجي پاڻ کان استغنا زمان شاه يار مليو
 ٿي نصيب عيد جي رات، شب وصال ۾ چٽو چا ڪڇي ۽ چا نه
 ڪڇي، ڪڏهن نه غارفي فراق ۽ فصل جي وقت لڌ ٿي ڪي
 يادنون تري اچڻ مهل واويلا ته:

وہ گشتی رات شراب ڈھل ٿو ٿو،
 وا بچھلے ہمارا سا کا چلنا ہے ہے،
 بمشورتہ نسو خیز کا وہ رہ رہ کر،
 آنکھوں کو ہتھیلیوں سے ملانا ہے ہے،
 (جوش ملیح آبادي)

جيئن ڪجهون چون ٿي لهڻ وقت سوڙها سوڙها ڦيرا ڏئي
لهنديون آهن تيئن هي همراه ٻي حيدرآباد جا هر هر چڪر
ڪالڙ لڳو.

وسن ۽ وهسن ڏهاڙي ڏسڻ لئي،
جان جان ٻرين پسن تان تان نسا نينهن جا.
وسن ۽ وهسن (۱) ڏهاڙي ڏسڻ لئي،
ڏسي ڏسي آيون ته به تلاتون ڪن،
ڏاڍو نه ڏاڍن، منجهان پسن پرين جي.
(شاه)

هو بلا ملو سو هاڻي ڪٿي به رهيو سگهي روز روز
دارو بندو ور کڻيو پيو هوندو هو سن کان ڪولڙي ڪولڙي
کان حيدرآباد استسز کان ساڍا ٽي آنا ٽانگو نڪت
ر آندو سن به سنس نرسن واريون ساعتون انگهيو انگهيو سان
ڏيون ٿو ٿي سوڌ ڪهر به ٿي واريون گهڙيون ورهن کان
تون ئي لڳيون.

فراق دوست اگر اذڪ ست اذڪ نيست،
درون ديدہ اگر نيسر دوست بسيار ست.

عاشق زار هنن جي اکيان ڪهڙون ٿي لپاهايو پاڏايو ڀاڱاريو
 ۽ ڀاڱاريو سڙي ڪٽي ٿي:

منيس جهڙو مهار ڪٿيس ڪاه م ڪرهو،
 هنن نمائيءَ ۾ نجهري (۱) ڀري ويهه پٽسار،
 دلير توهان ڌار ڏسان ڏينهن قيام جو،
 (شاه)

برهن جا پنهنجا به ازخود هيئن جا ڪڇ ڪري رهيا هئا پر
 ائين زوري ڪٽي ڪنيون هيون جيئن ڪيريون ٻڙن جي
 چاڙن ۾، ٿڌڻ ۽ ٿڌڻ ۾، قضا جي اکيان ڪرور انسان
 جي ڪهڙي حاجت ملي سگهي آهي؟ جيئن ته ڪنهن
 هاڻا ئي چڪي، ٿاڙينيون جهڙا ڪي ٺنگرا (۲) ڀرن مان ٺڪرن
 ٿي، ڪاڻ ٺاه، وڏا ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه،
 ڪهڙن ۽ ڪهڙين کي وڌايو چونديون ڏرن ۽ ديوارن کي مٺاڻي
 جي داغن سان داغدارن کي، ڪاڻ ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه،
 رهن جي پٽ ۾ وڃي پون ٿي جنهن کين وطن کان وڃوڙي
 ڀلا ٿي پاتياڙ (۳) ۾ وڃي اچندو ٿي.

ڪاڻ ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه،
 ڪاڻ ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه،
 ڪاڻ ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه، ٺاه،
 (ڪر ڪر ڪر)

رهن جي وٽن ۾ ڪي به واکاڻ ڪيا ناهن ۽ واکاڻ
 ڪري ناهن، جن ڪهڙن سان انهن ڪنهن ڪنهن ۽ آزاد انسان کي
 ٿي ٺڪتا، جن ڪهڙن مان پوت جا پائي پائين ٿي ويا، جن ڪهڙن
 مان هر ڪس وٽس ٿي ٺاهن جا ٺاه ٿي آئي، اڄ ڪر ڪر
 هاڻي ڪاڻ سواءِ جن چئي ڪٿي وانگر هيئن ۾ وات وڌا ٿي ۽

(۱) جهڳي يا ڀنگي (۲) ٺاڳوڙا، جون فطرون (۳) وڏي ۽
 سڄي جاء

ڪائنات ۾ ڏهن پنجاهه ڪي چوان ٿيڻ چئجي،
 ته سندا سنگت ڏهنهه ڏورم و سارو ڇڏي،
 ڪوئين ڪئي آهيان سگهي سار لهرج،
 مٿ ماڻاڻي مڃي ته ڏهن ڏورن ڏورن.
 (شاه)
 ڪڏهن ڪهڙن سان هٿ ٿي حال اوريائين ته،
 اڀريام انگور ستي سپريڻ جا،
 ڪيو ڪيو سور سوچو سوچو اٿان.
 (شاه)

ڪڏهن راج ڪري ڪنڌ ڏهنهه ڏورن ڏورن،
 جڏهن پوي ٿي ته ڪنڌ ڏورن ڏورن،
 ٿڌن ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن.
 (شاه)

ڪڏهن ڪنڌ ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن،
 اڀري ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن،
 ڪنڌا مون ڏورن ڏورن ڏورن ڏورن،
 انگر آنگوئي نه مڙي چيون پير چن،
 ويندي ڏانهن پيرن جتي ذات نه پائين.
 (شاه)

ڪڏهن غمخوارن ۽ صبر جي تلقين ڪندڙ ناصحن کي
 وراڻيائين ٿي ته:

معهذتي النصيح لا ڪن لست اسمعه،
 ان المحب عن العذل فني صبر،
 (قصيده برده)

ڪڏهن عالم تصور ۾ حيدرآباد جون ويرانيون ۽ برباديون
 ياد آئي جهونگاريائين ٿي ته:

جيڪي وٺڻ لاءِ ڪهڙيا ۽ چقمق کان گهٽ ڪين هيون. دادا ليڪراج سان ۽ سندس پرين پوڻ جي وات هلي يا نه هئي مونکي انهيءَ بابت ثبوت ناهي مليو جي ثبوت ناهي مليو ته مون انهي بابت هٿ به مٿس ڪونه مليا آهن. هونءَ به موصوف لاءِ حيدرآباد جو سڄو ڏاڪو (۱) پڪو پيو هو. روڏي وٽراه ۾ چوٽ چري رهيو هو. وٽندڙ وٺڻ جي ميون مڃڻ (۲) ڀورن گوشتن ۽ پٺن روڙڻ جي ڪس جهڙي بل خبر ڪي هئي پوءِ اهڙي وٺڻ وٺڻ تي ويهي بوليون ڪرڻ واري، پکي کي ۽ سڪنهن گل جو واس وٽندڙ بابل هزار داسان کي ڪهڙي گهڻي پئي هئي جو منڊلي جي پيڇري ۾ پٺڪي پوري جيڪي آهن ۾ چنان سي ٻاهرن تي ڪٽي ڏا هو ڪن ۽ هٿاٿون (۳) ڪن. مڃيچين جيڪو مذڪور ڪيو آهي ۽ سڪڻ مان وار ڪڍيو آهي انهي جي ڪنهن حصه تي مٿان ڪو اعتراض جي آڱر رکي ۽ ان تي شڪ جي ڳاڙهي نقطي جو نشان ڪڍي انهي ڪري مناسب نظر آيو ته مٿس عائد ڪيل فرد جرم آهي گواهه ۾ خود کيس بطور گواهه جي پيش ڪيو وڃي. جتي ڏهي پاڻ پاڻهي پاڻ تي گواهه آهي اتي گوال (۴) کي گهڻي وڃ ۾ آڻڻ جو ڪهڙو ضرور. پنهنجا شرمناڪ ۽ حياءُ سوز واقعات سرعام بيان ڪرڻ هونءَ به انهي پارٽي وارن جي آڏو ڏائي آهي ملحد مذهبن جا پڪا ثبوت آهن. ڦڪائي هنن جو مرڪ ۽ بي شرمائي هنن جو فخر آهي.

چون ڏا ته عصر حاضر جي فقيد الماشال شاعر ۽ مشهور زنديق جوش صالح آبادي نه پنهنجي بي حياتي بي شرمائي ۽ بهودگي جا اهڙا واقعات لکي ڇاپايا آهن جو پڙهڻ وارو بشرطڪ انسان هجي ترقي يافتہ پولڙو يا باندر نه هجي پڙهندي ڦڪو ٿو ٿئي. سن جو گامون سچار سلطانن گواهه بهجي پاڻهي پاڻ تي اجهو هنئين ٿو ثبوت پيش ڪري

(۱) واهن يا بنڊن جو ڀر وارو جهنگ (۲) گونچ (۳) گهوڙي جون هلڪون (۴) چور تي شاهدي ڏيندڙ يا چمڻ

نمکي مجازي عشق ۾ سدا جي ڏيکڻ مونکي ڀلائي گمراه
 ستري ڀڄو هو (اڻي ڦوڙا) هائي نه مٿن سان گڏ نه جيئون سان
 جوڙو هئس (اڻي ڦوڙا) اڳي مارئي ڪيت جي درد فراق ۾ ستلا
 علي هائي ڪيت جي غور مارن جي باد اچڻ لڳي هئس مارئي
 يا مارڻ ٿي جا چاڙڻ سندس هر قوم هئا منهنجا مارو ستلا ديس جا
 رهائڻو ستلا نه (يعني منهنجا هر قوم يا مسلمان ڪين هئا)
 اها مجازي مرحلي جي ارتقا هئي (نه حڪومت) هائي غور ڪريو ته
 سندس مارو ستلا ديس جا هئا يعني اڳي ستلا ۾ هئا هائي حڪم هئي
 اها ڪهڙي قوم هئي جيڪا اڳي هئي هائي ستلا ڀڄي چڪي
 آهي تاهه اهي ته اوهي هئڻوڻي هئا جيڪي پنهنجي هاندڙ ڦرندڙ
 سامان تفريح ۽ روان روان تان تان گمان سبت رندا رهيا مارئي
 يعني پاڻ ڪهڙي ڪيت جي درد فراق ۾ نه پر مارن يعني وڏن
 وارن جي جدائي جي جهوريءَ ۾ جهجي رهيو هو گمراه ٿي پيو
 هو نه مٿن سان گڏ هو نه جيئون سان جوڙوڙوال.

بڙهن وارا جهجي ڏن تي هٿ رکي ٿوڙا ڪي خوب مهتي
 ۱. ڏيون زور سان ڀسي ستلا ۾ سجڻو سڙڻ ڇيت جو وڏو
 فخر ۽ پنهنجي ناسخ ۾ گڏ ڪري ٺهڻ وڃڻ ۽ ڦاٽڻ غور
 فرمائي پوءِ از راه ڪور مونکي ٻڌائين ته منهنجو مٿي لکيل بيان
 سندس خودنوشت اجمال جو تفصيل آهي يا ٻيو ڪجهه.
 هڪ ٻي ڳالهه

جيءُ اير پاڻکي مارئي سان مشابهت ڏيندي ٿو ڪو ٿئي ٿو؟

مرئي پنهنجن گريڻ گنجن گوڏن مائتن کي سونون ڪو
 وڏو. هن موت قبوليو پر مائتن جي منهن تي ڪاٺ جو ٿڪو
 لڳو ۽ سلسلو. خودائين جي. اير به پنهنجن مائتن کي خوب
 ملهائڻو آهي مائتن ۽ انهن جي دين مذهب کي. ڳاريون ڏيندي
 ڏه ڪتاب لکي ويو آهي اڃان به ڏاڍي ٿٽو اڃان به هن جي بغض
 جي باد جا الهان وڻن جي ڇوڏن کان مٿي اڏري رهيا آهن. مارئي
 جيل پنهنجي سڏن ۽ خواهشن جي تيز ڏيکڻ واري دريا جي

دعوتنامو ٺهڻ کي هونئ مٿاڻو ۽ هڪ چار پائونڊ جي سبطوت ۽ جروٽ کي اڪيلي ۽ اعلائي شخصيت ڏئي ۽ ماري مات ڪيو. هوڏانهن جي اتر آهي جيڪو هوس جي ٽاسڪهي ۽ ۶۰۰ ۾ ڪنهن اهو ٻار ڪنهن اهو ٻار اڇلو نظر آهي سو. سڄي ڏند فلزل سياه ۽ خال مهوربان سياه هر دوجان پوزندا آن ڪچاڻو آن ڪچا انهي ۽ ڪور وڌاءُ ۽ ٿيندو جيڪڏهن چڱي نه من ۽ من ۽ ڏند فلزل ۽ خال مهوربان وانگر زمين ۽ آسمان جيترو غرق آهي. ڪش جيڪڏهن مارئي جي ٻي جهڙو به هجي ها مارئي جي سڪل ٻادر جهڙو به هجي ها.

مثال ٿي ايتو

مارئي زال ذات جي عيبن هر ڪاڻڻ وارين سڪل شين کي ٿو ڪٽا هتي نسواني شرافت ۽ وفاداري جو اوهو ٺاهيد ۽ مثالي ڪردار پيش ڪيو آهي جنهنجو مثال ڪوئي ٻيو لاه ڏهن ٻي سايان جهاڳي جهاڳي شهرن جا گهر گهٽيون ووڙي ووڙي ٽڪي پئي ۽ ٻي سندس مثال ۽ مثال ڪا ورلي هٿ ڪري. ڪٽ (۱) ڪارڙو ٻيو سندس وات ۽ ٺڪ مان ناس گڏيل گڏ وهندڙ سوگ جهڙو. گوڏيو جنهنجي گوڏ تي جين ۽ چين جا ڏڻ وڃن. ورت راند ڪرڻ ۽ مشغول. هوڏانهن عمر سومرو سٺو ٽنڊيلو (۲) فد بند پهلوان جوان ايڏو دلڪش ۽ جاذب نظر. جو ڏانهن ٺهاريونڙ جوين جا وات ٽاڻيو وڃن. ڪڪون ڪاڙيو گچ پساو وڃن. اوه مارئي هتي جنهن پنهنجي ڪاري ڪوچهي ڪوڙي ور نان سومري جي سونهن ۽ رعنائِي کي صديا صدفو ڪيو. ڇا چئي ڇا چئي. جنهن چوڪري چاندي جي جانچهر ۽ ڪلما ۽ پراڻي ڪنهن جي مس ڪا ڏئي هوندي. انهي ۽ جي اکيان ڪاڙهي سون جا قسما قسم زيور هار ٽڪلا بڪل جهوپر سنگار پٽيون ست سريون دهريون اڀرنگ نٿ چوڙيون هٿ ونگيڙا

(۱) مارئي جي مڙس جو نالو آهي (۲) هليو هٿ ڪندڙ.

چند سان مشابھت ٿئي ٿي. جئين ڪڪڙن کي سور جو سٺ ۽
 دٻاڻ جو وڃي. جيئن گولڙن کي ڳڻيندڙ ۽ ٻين جي بيبيدار
 بيشاب کي عرق ڳلاب يا شربت روح افزا جو ٺاڻو ٿئي ۽ جيئن
 جي - ايم جهڙو ٿرڙو ۽ لانگ چوٽو پالڪي انهي مارئي سان
 پٽي ٿو. جهن جي بخت ۽ عصمت خودداري سر ۽ ارادن جي
 پختي ۽ وقار جي جهڙن درخشان صفتن تي سڃي سٺ ٿي ٿا.
 آهي - انهي ظلم ظهير نه آهي نه ٻيو ڇا آهي؟ ڏرو آفتاب سان
 ۽ قطرو دريا سان حسري جي ڀاڙ ۽ سٺي نه آهي ۽ کي ڏي ۽
 قطري جي بي شرمائي چٽو ٿيو ٻيو ڇا چٽو.

هڪ ٻيو فسور واهق

انهي جا ترقي پسند صاحبان مارئي سٺي ۽ ٻين
 اهڙن سڙايا صفت ۽ عصمت نٿاڻن جي ٺاڻي سان اهڙا معاملو
 ڪيون ٿا جن تي لول نه بي حيا ٿي شرم آواره ڪرڻ آيو ۽ انهن
 عصمت فردش ۽ وارثي روح وارن رن جا اڌ اڳهاڙا ڦوٽا
 چٽيل ۽ ڀڄان ۽ ڪنڊ نه آهي قسم جي لوندن ٻار ٺهيل (۱)
 جا معاملو ۽ بيحشي جا ڪارناما وڏي آب تاب طساراق ۽ روح
 رسڪندڙ انداز سان پيش ڪيل هوندا آهن. اي ترقي پسند
 صاحبان. اوهن اوهو سڀ ڪجهه ڀلي ڪريو. اهڙا رسالا ٻلي چٽيو.
 پر خدا جي واسطي اهڙن رسالن تي مارئي ۽ سٺي جا ٺاڻا لکي
 انهن ناڪار نياڻن جون لوبون نه بچايو. انهن جي کير جهڙن
 اڇن ۽ صاف شفاف شالن کي ڪٽي گڙ ۾ لوڻي وهائي نه ڇڏيو.
 اهڙن رسالن جا مسجد موزون مناسب ٺهندڙ ۽ ٺهڪندڙ ٺاڻا ڪو به جان
 شميم آرا نورجهان ديبا زيبا وغيره بي ملها ملي سگهن ٿا. اهڙا ٺاڻا
 هٿ ۾ گهرجن ۽ انهي سان گڏ اهڙا ڦوٽا ۽ اهڙا مضمون به ٻيو
 لوفر ۽ ڦڙٻاڻن قسم جا سرنلا چورا اهڙي رسالي تي به ڀر-گهوريندي
 واري ڪاڌ ڪندا. معاشرو بگڙيو بد اخلاقي وڌيڪ چورا ڪري

پورا ٿي نه ٿي رهيا ته ڏيکيا جا نه اوهان جي آڱولي سور.
 اوهان جا ڏسڻ ڪو نه ڏاڍو ٿوڻ جون ٿيڻون آهي. ريت اوهان جي
 ڪيئن ڏانهن ڇڪجي آيون. وڏي ڳالهه ته انهن اوهان سنڌي ادب
 جي ۽ سونهاري سنڌ جي قابل قدر خدمت انجام ڏئي. سال جي
 ڇو ۽ خوش رهو. جيڪا عزت پنهنجي سرڪاري سرٽاڇ سان لاءِ
 پنهنجو سر سونهن ۽ جيڪا ظاهري ۽ باطني صلاحيتون سو سو بار
 منهنجي ڪندي ڇڏي گذاري ٿي ۽ هن ڪوڙي دنيا ۾ پنهنجي
 رفيع حالت جي ڳهر کي بهشت ۾ سمجهي ڇڏي ٿي. منهنجو
 جي ريت ۾ سرد ڪر انهن جي ڪرڻو خدا بخشيو آهي. منهنجو
 تصور نه ٿي سگهن ٿو جي تصور ۾ اوهان کان پاڪ آهي. سا
 اوهانجي اصطلاح موجب خدمت پسند اڻ ڄاڻ ۽ وسيلن دور جي
 پادگار آهي. ۽ جيڪا عورت سڀڪنهن سنڌي آهي. پنهنجي ۽
 سڀڪنهن اوي سوي ۾ فرق ڪرڻ سگهي ٿي ڪانه آهي. سڀڪنهن
 وڻ جي ڌاري تي ويهي ٻيل ۽ ڪوئل وانگر ميوون لائون ٿيون
 منهنجو محبوب منهنجي آهي. هوءَ هرڪنهن جي عت جو رومال ۽
 منهن اڳئين جو ٽوڙ ۽ جتي وانگر هرڪنهن جي پيرن ۾ ٻاسل
 آهي. اوهان توڙي پسند آهي. اوهان سڳهه ۽ سلڇي آهي. جنهن
 ڪوڙي هوندي اوهان جي امداد سان ٻار ڄائو ۽ ڪلر ڪلا
 ڪٽيچ ۾ کڻي گهاٽو. ۽ وڏي ڳالهه ته هن جو نالو هيمن
 ڪلاڻي رکيو. اوهان ته منهن ڪا نظار عورت آهي. ترقي پسند
 ڏسبو ته هن جي ناني تي پيائين ٿين. هن جيڪو نسواني عزت ۽
 وفار کي ٽوڙ ۾ ڌري ڏني ۽ رسوائِي جو طوق ڳچي ۾ پاتو آهي.
 اوهان اوهان جي نظر ۾ ٿو ٺڪو هار آهي. اوهان اکرڻ جون معنائون
 ٻيڙائي ڇڏيون ڪنڇري ڳاڙهي قعب جو نالو اوهان اداڪار ۽
 فنڪار رکيو. جيڪا عورت مڙس جو نالو آهي ٿي. ڪر
 رها عام لاءِ وقف ٿيل، ڪوڙي جي ٻل وانگر هنڪي اورانگهي
 ٺڪهي ۽ ڇڏي جي ڪنهن کي نه جهل ٻل ٺاهي. جنهن ڏانهن
 مڙس ٺاهيو ٿا ٿي ڪنڌ هيٺ ڪن. پر هنڪي مڙس ڏانهن گهوريندي
 ڪا ٺج نڪا لڳ. (۱) منهنجو دروازو عوام ۽ خواص لاءِ هر وقت

ڪنهن آهي، خواهي انجنيئر يا وائيز جي حيثيت سميت ٻين
 ڪنهن سکي ٿو. بسڪ رزوليٽن کان سواءِ ئي هوءَ سڀڪنهن
 کي ڪنهن لاءِ سرانجام ڏيندي آهي. انهن ٻارن واري سولي يا
 عوام جي عورت جو نالو اوهان وٽ ترقي پسند انقلاب ۽ عظيم
 عورت آهي. هن جو رڳو سڀ کان پهرين وڏي شان مان سان
 خيال آهي ڪمال جو ڪاروبار ۽ مقامي ڪردار ڪري ڪم
 ڪريو. مصطفيٰ زبدي جي مقصد ڦاٽل شهنشاهه کي نجا عدالت عالم
 ۾ اڳهاڙا ڏنا ڪيائين ۽ شهنشاهه ڪيائين جدا ٿيڻا پيش ٿين ٿا.
 هن جي ترقي پسند ڪم ۾ منهن ۽ سولي ڪو به ڪم نه ٿو
 سڀ ڪجهه ڏسي وٺي ٿي. هوءَ به ڪنهن ڏن ڪي هٿ جو ٻڌو به
 ٿو ڏي. ترقي پسند اوهان جي انهيءَ توسل جي نصيحت کي به
 لک شايسون هجن جو ڏينهن ۾ ڏهه دفعا وڃي ته به اهڙو جو
 اهڙو مورو پيو آهي.

ادبون آتڻ واريون نرجا ڏک ٿيائون

وڏيا تان نه ويا ٻيڙيا موريا منهن ۾ (شاه)

جنين سڏي منهن ۾ نهائون نڪن

نه ڪي جي وڏيائين سان نه ڪهڙا ٿورا ئي (شاه)

عورت جهڙي ڳالهه ڊري هي ته انهن اهڙن ارڪانن
 هوندي به ٻالڪي چوڻين مرد ۽ ماڻهون. ٻار دنيا جي بدترين جانور
 ڪاري مرد ۽ جهڙا. انهيءَ جو گوشت کائي کائي آهڙا ٿي ويا،
 ترقي پسند پنهنجي ترقي تي ڦٽڻ ٿوڪجن وارا حماقت ماريو
 نسل جي آڙهه ۾ اونڌي منهن پيل بدبختو عقل ۽ دانش کان
 غريبو انهن افسانن کان ٻڌي مرد. اوهان جي ٻڌڻ لاءِ چينل واه
 سرڪار واه جو موزون بنايو آهي. اول کان آخر تڏهن آپ ڪيو
 اوتڙ ۽ اڙانگو رڳو ڪرڻ جي دير. هوءَ نڪرڻ جو ڪوبه امڪان
 نه. لاشو به پنگرڻي کان پريان مس وڃي هٿ اچي. اوهان سنڌ
 جي بهرائين ۾ اچي ڪنهن نه لوطي ۽ چئن چئن جي ڪچهريءَ
 ۾ سٺي وڃو. انهن کان بهو ته جيڪو پنهنجي زال کي چڙاڪ
 ڇڏي ٿو ۽ چوي ٿو ته برف جي ٺهيل ڪانهي جا ڪري ويندي.

سڄي دنيا جي ڪنهن به ڌرم جي ڌرم ۾ ڪا به شڪ ڪونهي؟ انهن ڌرم جي
 جو پنهان اهوئي سڀ کان وڌيڪ وڏو ڌرم آهي، ان جي ڀاڱي ڀاڱي ڌرم
 ڪارڻ ڏيڻ وارن تي موچڙو ڪونه ڌار ڏيڻا ڏين ٿا، تنهن ڀاڱي ڌرم جي
 ور ڪا ڪونهي، ڪا به ڪونهي، انهي ڌرم ۾ انسانيت پنهنجن ڌرم
 جهڙن ٽالن سان سنڌي جو سون ورتون اکر نه لکن. ڇو ته سنڌي
 اکر جو اطلاق مرد تي ٿئي يا عورت تي ٿي سنڌي ڇوڻ ٿئي
 ڏهن ۾ فوراً سنڌي لفظ جون لازمي معنائون نمايان ٿي پنهان ٿيون.
 سنڌي معنيٰ بهادر يا اخلاق خدا پرست پيادار، مهمان نواز، شريف
 انفس، مذهب جو دلداده، غيور، همدرد، نرم دل، وقار، شعار، باهت
 سخي، رستم، شجاعت، صداقت، شڪس، هر ڪنهن جو خير، انهن ڌرم جي
 ڌرم جي ڌرمي معنيٰ نه چڱي نه اچڪل جي اصلاحي معنيٰ ٿئي
 خدا جو منجهس، رسول جو منجهس، اسلام جو منجهس، انهن جو ڌرم
 مالڪ ۽ مات جو وڏو غدار ۽ وڏو مخالف، انسانيت ۽ اخلاق
 جو وڏو ويري، بي نڪو، بي چور، بي ڀتو، وڏو پيڦيرت، (غيرت)
 جو مادو، رب مالڪ جي ڪل مخلوق انسانن، حيوانن، پکين، حشرات
 الارض بحري مخلوق، هوا ۾ اڏائيندڙ جيوڙن وغيره ۾ نمايان نظر
 اچي ٿو. دنيا ۾ صرف هڪ ملعون جاندار ڪارو مروڻ آهي جنهن
 ۾ غيبت، مطلق ڪلهي، سرفسي، پسند، نهي، عداوت ۽ انهن
 جو سڀ ۽ مثال) انسانيت تي بهيشت جي عيس ۾ پائال ڪندڙ
 ڪوڙو رنگ ڏوڪيل، فحش، گفتار، فحش ڪردار، بيشرم، بي حيا
 خيل، ظالم، بي رحم، غاصب، چور، حرام خور، هر ڪنهن جو بدخواه
 ۽ بد اندوشي، ذليل ڪمسون، سرفسي، پسند جي لفظ جي اصطلاحن
 لازمي معنائن تي غور ڪيو ته دنيا جون ڪل جهڙيون ڌرم جي
 ڌرمي پسندون، بوءِ پلا انهن ڌرم وارو ڌرمي پسند ڌرم جي ڌرمي
 ڄاڻايل سونهارن صفتن وارو سنڌي سڏائي ته اها سنڌي جي لفظ
 جي ڪيڏي نه پيرتي گهٽتائي ۽ ٽوڙتائي آهي. اهي ڌرم ڌرم جو
 سپوٽ جو سنڌ اسيمبلي ۾ باقاعده آواز اٿاري، سنڌي جي لفظ کي
 انهن اهڙن جي مٿن ۾ لوڻجي ڪان ۽ انهن جي لفظن آڻوڳن
 کان پڇائڻ لاءِ قانون پاس ڪرائي؟

۾ منهي بلا

چون ٿا ته ۾ منهي بلا جو ڇهه مهينا مڪڙي منهن ۾ سهڻو آهي ته ڇهه مهينا ٻي منهن ۾. مارڻ وقت ڏسبو ته هڪڙو منهن ڇاڻڻ ۾ ڇڏي ڪان پوءِ ٻي منهن سان سرڻ شروع ڪري ڏيندي آهي. هن شريعت ۾ هڪ عجيب ۽ حيرت انگيز ۾ منهي منهن کان ڪم آهي. اهو ڇهه ڪان سواءِ ٻيڪ وقت منهي منهن کان ڪم وٺي ٿي. هڪ طرف اتحاد پرستن جي ميسگن ۾ پاڪ دين ۽ پاڪستان جي دفاع ۽ ختم ڪرڻ وارن ناپاڪ منصوبن تي هڪڙو منهن مهر ڏيئي ساڳي وقت ڪو اوڙي پڙي جو مسلمان اچي براجمان جو منهي منهن منهي گفتگو ۾ چالو ٿي ويو. اها به وڻجڪ ته ڪنهن اولياءَ جي صفت به بيان ٿيڻ لڳي. سڄو اڳيئي خوش ۽ مسلمان به خوش ٿي آيو. اهڙو بهڙو ۽ ٻهٺاڙو مالهون منهن بهڙو. اصلي ڪنهن نه ڪم جو. اهڙو ماڻهو مڪڙي لڪي ۾ ملي نه ٿو ٿو وڻجي. ڇو ته ڪم جو نه ٿيو ته پوءِ هڪڙو لڪو به خواستخواه ڇو وڃائجي؟

اهي ڪو اوصاف ڪرڻ وارو

هڪڙي دعووار جي ڳالهه ٿا ڪريون. چڱو اتحاد پرست خدا جا منکر ٿيا انهيءَ ڪري اسلام ڇڏيائون. دنيا جي ڪل مذهبن کان بهار ٿيا انهيءَ خدا تائين نه ڳالهه سمجهه ۾ اچي ٿي. پر جيڪا ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي سا هي آهي ته هندو ڌرم جا ديوڌاري ڇو ٿيا؟ آخر هندو به ته خدا کي مڃين ٿا ۽ پنهنجي ڌرم کي خدا جو موڪليل مذهب چون ٿا. خدا آهي ٿي ڪونه پوءِ هندو ڌرم به ته ڪوڙو ٿيو خدا جو منکر هندو ڌرم جو عاشق ڌرم ۽ سندن ئي قرار ڪيئن ٿي سگهي ٿو؟ خدا جو وجود ٿي ڪونهي مذهب سڀ ڪوڙا آهن. پر هندو ڌرم تان هندو ٿيڻ گڻو ملڻا جي گوهر تان گهوري وڃان. انهيءَ تضاد

نرم سال نهاري جھنڙاڪ جي راندي وارا هوندا. مرن جي هڪ ڪهاڻي
 سگهندا. ننڍي ٺهي ته اکي تي اهو ٿي ٿئي، سا ڪٿي ٿي هن
 ٺهي (۱) ۽ ڏند لاش جي جهڙوڪي ۾ ٿئي. جيڪا ڪا ڪا
 هڪ ٿي سو مڙي ۾ سڙي ٿي اهي ماڻهون کي آڱري رکڻ
 ڏئي. جيڪي صفا جهڙيون ۽ انهي سان گڏ نهايت جهڙيون ۽
 پاڻيائينون. سي اهڙي جهڙوڪي ٻوڙهي کي واڳ وجهڻ نه ڪونه
 ڏينديون. سچ رکڻ ته بري ٿي لانگ وارڻ جو ته سوال ٿي ٿئي
 ٿئي هن جو ڏوڪ نه ڪونهي. همراهه اندر وارو به اچي
 ڪچي ۽ جو جن پنڃي ويو آهي. هڪ ته منهن مان گوشت ٻوڙهي
 سبب رڙهي ويو. ٻيو منهن نهوڪي جي نير مان ٻڌل. ٽڪار ۾
 ٺهرت ۽ وحشت. هنجي منهن مان هٿان هٿان ٻوڙيا ڏيو پئي
 نڪري. جهڙوڪو مقام جي ڀر واري جهنگ مان نڪري آيل
 آدم خور. جهڙي ڪر ڪنهن ٽڪري جي چرن مان نڪتل
 ڳوريٽ. هو جهڙيون اهڙي پڇڙي بلا کي ڏينهن جو ڏسنديون
 ته به هنن کي ڏند پڇي ويندا. رات جو ته خواب ۾ ڏيکائي
 ڏنائين ته پڪ هنن کي ڏينارو (اوتارو - ڪاپوس) ٿي ويندو.
 مس مس ڪو ساه ورتند ۽ سجاڳ ٿينديون. هو وٽاس ايهن ٺهي
 ڀڄنديون جيئن هرڻيون رڇ کان. او اصلي ميل کن بري
 پڇي پوءِ وڃي ڪو لوڻو ٿينديون. هو منهن وسارڻ جهڙيون.
 جهڙي ڪلاڪ جي جهنڊ ۾ ٺهنديون نه ڪونه. گجهه جي
 ڳچي ۾ گان جو هار. پنڃي جي ڪن ۾ عطر جو ٻڙو. آهي
 نه نه سراسر ٺاهي ۽ ٺاهي ٺاهي. باقي رهيا اڳوڻا
 ساڳيا عجيب. اڄ انهن جي متن جو ماس رڙهي ڪل. ڪڍجي
 منهن رڙو ۽ ٺهيل رها جهڙو ٿي چڪو هوندو. منهن جي ٿل
 جا ور سر ۽ قسما قسم ٺڪا ۽ گجهه پاڻي سان پرڻ وٺي ٿي
 هوا سان ٻڌا ٿيندا. منهن منهن لهرڻ جو ڏيکار ڏيندا هوندا.
 هن جا پٺا وار مڪاني جي سنگ جي بچن وانگر اڇا ۽ ڪڪا
 پڇي چڪا هوندا. پڪ ڪسي ڪسي باقي کي چنئون (۲)

(۱) ڏند پڳڻي (۲) وارن جون چڱيون

وقت پري شياپ ڪري ٻانين،
انسي هين جييسر خواب کي ٻانين.

پرو نه نه نه ٻي ڌرون ڏڪو ڏٺي هيڪ ٻي کي سامهون وٺي
چونچيون ٿيل ۽ ڏرا ڏٺي ويل اڪيون ٽڪائي حيدرآباد واري عهد
نواب جي ڳالهه سان ته حضورا پيا ٿرندا ۽ پوڙهي سبب ٿيندو
ڪنڌ سان ها ۽ نه نه جي ڌم لڳايو ويٺا هوندا. ۽ هيڪ ٻي
جي منهن تي هاريل گنگون ته پيا چٽيندا. جيڪو ماڻهون پنهنجي
منعم حقيقي جو دشمن آهي. تمام مناسب آهي ته هندن جي دستور
مطابق پڪيڙيل ناري ڳائي ڇڏي تي انهيءَ جا پسه پورا ٿين ۽
پرو ڪن ٻوڏ سان ۽ سارو ڏيڄر نه ٻار جي ٿر جيڪو سان سڄي
جڏن جي نقصان نه ٿي سڄي سبب جڏهن پر ٻار ٿاڻو انسي
ٻي نه هڪي ٿين سان ٻارو رهي. ربا ڪنڌو نه ڦلر آهي، پنهنجن
دشمن کي پهرين نه ٿي ٿي هنن جي سندن ئي سارو عزت
۽ اولاد جي هڪ سارائي ۽ ٿيڻ هٿي ٿو. آخرت نه اچان اڪي
آهي. پٺي پٺو پوئو.

ڌالو ۽ ذات

هي. امر پنهنجو ساڻو غلام مرتضيٰ لکندي غلام ٿو
ٿي. جيڪو مصطفيٰ ۽ مرتضيٰ جو دشمن. اوهو ڪنن ٿو ٻاڳي
مرتضيٰ جو غلام چوائي. منهن غلامي جو رشتو محسوس ڪرڻ
سان ٿوري مهانما گهڙي ڪارل مارڪس ۽ ماڻو سن گهٽيو.
انهيءَ جو نالو جي. امر لکن سان هي مراد ٿي سگهي ٿي ته گولو مهانما
جو گولو مارڪس جو. گولو ماڻو جو. باقي رهيو غلام مصطفيٰ يا
غلام مرتضيٰ سو هر گز نه. اوهو نه ڪه حرام غلام جيڪو پنهنجي آغا جو
دشمن ٿيو. سو وري ڪهڙي منهن سان پاڻ کي انهيءَ جو غلام
ٿو سڏائي؟ اهڙي طرح سان هندن ۾ سڀ ذات ڪا به ڪانهي.
غير مسلم ۽ سڀ ڪڏهن ڪٿي ڪو ٻڌو يا سڻو.

جنس ان بعد اسن هن کي اصلوڪي جنس جو سڏيون؟ شراب خانہ شراب جهڙو، مردار بابت کي انگور ڪيتر ٿو سڏائي سگهجي؟ اگرچہ اصل ۾ انگور هو اهڙي طرح سان اصل تي نظر ڪندي پيشاب کي پڻ جو پاڻي ۽ گونهن کي ان چوڻ گڏهياڻي ٺاهي ته ٻيو ڇا آهي، نه پيشاب هائي پڻ جو پاڻي آهي نه شراب هائي انگور آهي، نه گونهن هائي ان آهي، نه اجهو ملحدن جو گروه الهاد کان بعد هائي سيد پاڻي ڪا به مسلمان کي ذات آهي.

هرچہ در کان نڪ رفت نمک شد

حضرت ان کان پوء پاڻ کي ڏاهر جو پگهر ثابت ڪرڻ ته ٻئي ڪنن ۾ پهنجي مٿي جو موڙو اڏوڙ مان اٽل ڇڏائين ته ٻئي ڇڏائين. اسان جي ٻلاڻ، افزون پگهرن ۽ پٽون ڇا اسان سان نسلي جسماني روحاني ڪل ريت، اڪڙي ورياء ۽ ماڳهن ڌار آئي وڃي، پر ڪي ڀاڱا اسان پاڻ لڪ ڪٽيو. اسان کي ڪهڙو چيو رسبو، خير ڪم جهان لاءِ. ڳالهه ڦرا گستاخي جهڙي آهن. نه آهي. ۽ ڪي ڀاڱا انڪار حقيقت، ڀيڻ سان نڪاح دنيا جي ڪنهن به مذهب ۾ ٿي نٿو سگهي. ڏاهر پڻ سان شادي ڪئي ۽ انهيءَ مان هڪي اولاد ٿيو. دنيا جي ڪل مذهب يعني دنيا جي ڪل اسان ڦٽل جي فتويٰ ۽ فيصلي موجب بنا نڪاح ڏاهر جي اڄ ڏينهن تائين پيدا ٿيندڙ ڪل اولاد کي ڇا چئبو؟ سو ڏاهر جو اولاد پاڻ ٻڌائي، ڳالهه کي هائي وڌيڪ ڪولون ۽ انگليون ٿئا. ڳالهه کي اتي ئي ٿا مڃو ڏيو بند ڪريون. ڇو ته مخاطب اگرچہ ملحد ناهن آهي، ۽ انهن جي بي ادبي آداب محافط جي خلاف آهي. وڌيڪ هو پاڻ سمجهو آهن. چوڻ جو ضرور آهي ڪهڙو آهي.

هڪ نڪ صلاح

مؤمنين معظمين، ڪرمين موقرين صحابن ملحدن حضرات کي جيڪڏهن هر ڀيرو پنهنجو جد اعليٰ ڪو هندو ٿي ٻڌائون آهي ته

[illegible]

سامونڊ آهي. ٻوليون عرصي. اڳي به عسولي مڪري ويٺو
 آهي. نه رڳو الفابيٽ جيڪا نه مخلوقات جي ڪافي آهي. غيرت
 جو ملو آهي جي غيرت و زينت فرمايو آهي. ڪلهه جي
 جي. يعني ڪلهه ڪهڙا سامهون ٿا ٿا. وڃي سگهي نه اها هي
 ڪانه آهي. هي دس علي نه پهچي ماديءَ کي نڪرڻ واري جو
 نه وري. ڪل مخلوقات مان نبوت و غيرت انهيءَ حضور جيڪا
 جانور آهي. جنهن کي غيرت جي سڃاڻ رهي نه نصيب نه آهي.
 ۽ جنهن جي جو گوشت کائجي تو انهيءَ جي طبع جو اثر
 انهيءَ طرح سان کائيندڙن تي پوي ٿو. تمام گهڻو مرون جو گوشت کائيندڙ
 پورهي قومن جي به پڙجي ٿو ته ساڳئي مرون واري گت آهي.
 جيئن ڪڪڙي پوئڻ (۱) ڪنهن پوري پر نبوت جي پهچي آهي.
 ۽ ڪجهه مرون به ڪجهه وقت پوري صلاح حالت سان انهيءَ سان
 متعلق ٿيندا رهندا آهن. بلڪل اهڙي طرح سان چيو وڃي ٿو ته
 ڪجهه وقت پالي پالي گورا کڏجي ڪڪڙي مڏم صلاحه جي
 خاصگياري ۽ غيرت اڃا ٿا آهن. ٿورو مرون جو گوشت
 کائيندڙ هئو قومن وٽ به غيرت تمام ڪها ٿوري ۽ نالي مٿي
 آهي. ڪجهه ٻڌو هوڏان ته ڪنهن هندو غيرت جي سوال تي
 پنهنجي زال ماري هوندي. انهيءَ مرون جي گوشت جوئڻ اڻ
 آهي. جو هندو قوم وٽ ٽيوگ عمل قوم ۽ ٿورم جو قانون آهي.
 ٽيوگ چئبو آهي اولاد نه ٿيڻ جي حالت ۾ زال کي مارڻ
 مؤمنن تائين اولاد حاصل ڪرڻ لاءِ قانون غيرت جي مطابق عمل
 مورا ڪرڻ لاءِ وڃي ۽ انهن کي پهچو پال پوئڻ (۲) کي. ڪنهن
 سڳي عورت جا چيو وڃي ٿو ته سڳي ڌيءَ جو نه هجڻ هوءَ سڳي
 جي نسلن کي انتهائي خوش آهائي سان پالڻ لڳي ٿي پهچندي
 رهندي آهي. منهنجي اسلام جو بنياد ئي غيرت تي آهي. اوهو
 اسلام ئي آهي جنهن بغيرت ۽ نبوت کي واجب الفضل ٺاهيو
 آهي. انهيءَ سبب آهي جو اسلام خنزير کي ايتري قدر پلست

(۱) سوئر جي ماديءَ کي چئبو آهي. (۲) سيارڻ حوالي ڪيون.

باقائده دروا شروع ڪري ڏنائين، هتي ۽ هتي جلسا ٿيڻ لڳا. وڏو
 ڙي ستورو هو. منهنجي اوهان جو گهٽ نه ڪندو ڪو ڪاٺي پٽو
 آهي. هاڻي ڄاڻ ته اوهان جا هئا به ڪرائڻ شروع ڪري ڏيندو.
 سنڌ وٺي ڙي سنڌ وٺي، ورو وارو ڪريو، ٻڌايو. پناهنگر سنڌ کي
 تڏهن وٺڻ شروع ڪيو هتي تي رڪي روانو ٿيڻ وارو آهي. اسان
 جا سڀئي پورا سنڌ نه آيا، اهو دوست ۽ دشمن ڪر ڪر ڪر
 سڄي سنڌ تي ڪم نه ڪر، ملهائي سنڌ سڄي ۾ هلائي وئي، جو
 جيڪڏهن سنڌ تي سر ڪير نه ڏيندو، جو نورو هتي فڪري نورو
 ٿيا. سنڌي ۽ مهاجر اسلامي اخوت جي مضبوط رسي ۾ تنهن جوڙي
 سوڌا جڪڙيل هئا. تنهنڪري اگرچہ جي- ايم جي سازش پوري
 طرح سان ڪامياب ڪانه ٿي. هن جون ڏلي مرادون پوريون نه
 ٿيون. باهه جا وڏا پيڙا ڪونه ٻريا، پر التو (ڪن تمام ٿورهن
 ماڻهن کان سواءِ) هر هنڌ سنڌين ۽ مهاجرن وٽي جو روح پرور
 منظر ڏيکاريو ۽ هيڪڙي جي- ايم جي ٻڌاءِ لاءِ لوهي قلعو ٻنڌي بيٺا.
 پر تمام اهيءَ اخوت جي رسي جون ڪٽائڻ ڪٽائڻ ڪئي ٿيڻون،
 پٽي ۽ ڪٽي (انگريز ٽڪرن ۽ ڪجهه قدر حساب جوڙڻ لاءِ)
 مڙس ڪٽڻ سڌائڻ مڙي جي خرچ وڌو، ڀارت جو واڌو ۽ کس
 منظر سمجهي آيو، ملي بهڻو هٿ روڪڻ تي هرو اهيءَ وڃان
 جي سنڌ وارن جي الحاضرت اٿائون پر سندس حق ۾ سڃاڻو واءِ وري
 ٻيو، جنهن سندس قسمت جي پيڙي تاري وڌي، ماڻه جي موافقن
 ۽ مخالفن جي وات ۽ سندس نالو ورد ۽ وٺڻي وانگر جاري
 ٿيڻ لڳو. مدح نه سهي ذم سهي واکاڻ نه سهي ڦٽڪار سهي پر
 سندس انڪرو نه عام ٿيو. تمام جو هونگي ٿو ڪيا نام نه هو ڪا
 هوڏانهن ڀارت جي والين ۽ ڏٺو ته همراه ۾ ڪي ڏاڏا آهن، سنڌ
 جي پيڙي پوڙن واري مهم ڪي ڪنهن حد تائين انجام ڏيڻ
 جي صلاحيت ضرور رکي ٿو. ٺاڻي رٿائي جو وجه جوڙ موجود
 آهي. همراه ڪٿائون آهي، صفا بڪار ڪواري، پوڙهو اٿ به
 ڪو اٿ آهن، وٺي جي پوڙو (ا) ۽ ماڻه تي سوريل گمشتن

(۱) ڳوڙچو غلط ۽ نامعقول نمونو سان) پر خداوند تعاليٰ جي وجود جو ثبوت آهي. بلڪه پروردگار کي مڃڻ جو ڳناه مسلمانن ڪري ٿو ته هنن وقت ڪشمشي ۽ ڳرڊن زندگي کان گهٽ سزا جو مستحق ناهي، پر جي اهو ساڳيو ڏوه جناب هندو صاحب کان سرزد ٿئي ٿو، ته ساڳيو منڪر آئون ٿران آئون ٿران تنهنجا صداڪا ڪيان. توتان گهروري وڃان. منهنجا جئين بچين. منهنجي عيبن جا هار هندو. تنهنجي وات ۾ ڪلاب. انهي ۽ انهي قسم جون بيون لولون ڏيڻ شروع ڪري ٿو ڏي. ڇو لا؟ انهي لهنديون بلانئون جنجو ڪم آهي. سڀ ڪنهن کي ڏنگ هنن سي مسلمانن کي ته ٺهرايو ٿيون تنهنجي وه سان وهاريو (۲) تون مارين. هنن کي ڏسڻي ٿي سندن منهن اهڙو سڄو وڃي. جو گوڏا ڪم هنن ۾ ڪڪڻ جي صلاحيت ٿي ڪانهي. ظاهر آهي ته هنن هنن جون اکيون ۽ وات چاندي جي تارن سان سڙي هنن جي ڀاڙن تي سونا ڪلف لڳائي ڇڏي. ”پر ڪنهن نمايان نمونو“ وارو زبردست نظارو. ڏري سگهجي ٿو. اهو. پر انهن ناهي ته پوءِ هندو ڏرم کي به ڪو مغول انساني سزاهي سگهي ٿو؟ ڳوڙچو ڀيلو ۽ ست پور ۽ ٻيا ڪنهن ۽ جعلي ڪلاڙي جي شين تي صبح سان ست جي چٽڪار آڻي ڇڏي کي پڪري سڪرات وقت موشڙ ساهيون کڻي انهن جي سهارن اها ساڻا جي تعظيم پروري. پتا صاحب يعني سڀي ٻڌا انهي ۽ کي ساڳين فرشتن گرامي جو. هر ۽ ڪلاڙي ۾ هنن وقت ٻاڻان (۲) جا سڙا سڪرائڻ. ٻڌائيندو ڪو الحاد پرست؟ ته اهو مان جو ست پور ۽ چٽو هنن تي سڙ ۽ پي ۽ کي ڏنڊن سان ڪڍي اڏيو ڪرڻ حق مذهب آهي؟ ٻاڻي جي تپشا ڪرڻ. ٻاڻي ۾ اڪلا اڇلائڻ. ٻاڻي کي پنهنجو اوتار ڪري مڃڻ. ۽ وري ساڳئي ٻاڻي سان پنهنجو هيٺيون سامان ڏوٽ. ۽ انهي ساڳئي موعود خدا سان گندگي صفا ڪرڻ ڇا اهو به حق آهي؟ ڳوڙچو قانون يعني

(۱) زهر ڏيو (۲) ڇههڪ يا لڪڻ.

جنهن زال کي ٻار نه ٿئي. انهيءَ کي ٻارهن مڙس کان بچ
 حاصل ڪرڻ جي فل اجازت. اڃا جناب جي. اهو صاحب توکي
 مهانجا گائڻي جي وڏن ڪنن ۽ اڳهاڙن پٺن جي ڏوهي آهي.
 توکي سڀاڻي چندر بوس جي سورهيائي ۽ سروجني ٺاڻبو جي
 سياڻپ ۽ سگهوڙپائي جو سنهن آهي. پنهنجي دل تي هٿ رکي
 (جاءِ ڏي نه ڇا اهو نهو ڪو وارو قانون به حق آهي؟ واديائين
 جي مقابلي لاءِ ٺنگر بلوڪر ويا هتاسين رڳو راءِ ۾ به دعوت ٿي.
 اتي به جلسو ڪيو ويو. اتي جي ماڻهن ويرا واءِ جي تمار وڏي
 ايراضي ۾ پکڙيل ٻڙا (۱) گهٽايا. اهو تمار ڪو قديم زماني جو
 ملڪ جو شهر هو. عجائبات ڏٺاسين. هڪ پٿر جي عورت ايتري
 قدر ثابت سان گهريل هئي جو چڻ نه ڪر سچ بچ زال آهي.
 انهيءَ جون ٺنگون مٿي ٿيل. ۽ زنائون عضوو ايتريقدر نمايان
 بناليل جو اوڏانهن نھاري نه پيا سگهون. انهيءَ تي سينئر پبل ۽
 گهٽ ڪارمن. اڃا هي ڇا؟ ڇا هنو مرد ۽ عورتون اتي اچي
 انهيءَ زاناسي عضوي جي پوڄا ڪندا آهن. ڪجهه اڳتي
 هٿس هڪ ليٽرن ۾ ٿيل الهی جي فرس تي پوري وڃ ۾
 هڪ جڳهه والنگ ڪول انداز تي نوت ۽ مقرر پٿر زمين تي رکيل
 انهيءَ ۾ جي پوري وڃ تي مرادو عضوو بالائين گهڙيل ۽
 ٺاھيل. اڙي هي ڇا؟ جي بي اولاد هندو عورتن انهيءَ پٿر جي
 عضوي مخصوص تي ويهي حسب بودايت الهیءَ کي درآمد ڪري
 پنهنجي جسم ۽ نازڪ ٿرڙن حصن جو لطفون نواڪتون
 لطفون اهي منهنجي اندر ۾ بي حس بي جان درست ڪرڻ
 ۽ جسم پٿر تي قربان ڪري اهو الهیءَ کان پٽ پندھون
 آهن ۽ ٻيو انهيءَ ڪري ٺاھيو ويو آهي ته زالون پلي ڪهڙا
 لاهي اهيان سان ٻار جي پنهول ۽ ڪوڙي محبوب سان خلوت
 صحيح حاصل ڪر ۽ لطف اندوز ٿين. اهو ڪو ٺاھو افسانو
 آهي. ثابت آهي. اڄ به ڪو انڪار ڪري ته پاڙو مون تي
 آهي ۽ حال تمار وڏا ٿيا.

سڀي ڏسي، هي ڪٿيون نه چئن ته ڏند پري ڏيان. چئو ابيالحڪم
چا اهو به حق آهي؟ چا ايها انسانيت جي توهين ناهي؟
جهن پت کڻي، هڪائ پتر سا توھ مان هٿ سان ڦاٽيو ويو ۽
جهن تي مڪو مٿي لڳي نه انهيءَ مڪي کي به روڪي نه
گهري. انهيءَ کي خدا ۽ حاجت روا ۽ مشڪل کشا ڪري
چيو. چا اهو به حق آهي؟ مٿس مري ته زال ڏاڳ جهڙي پاڻ
کي سڙي ختم ڪري. يا هن کي مثل مٿس سان گڏ قبر ۾
دبو وڃي. جهر ڌرو جو اهو قانون آهي سو به حق آهي؟
حقوق مان حڪم به ڪي سراب جو نالو رکي ۽ انهيءَ کي خدا
ڪري سجن. انهيءَ طرح سان امير المومنين ذوالجلال والاعزاز
به جي شان جلالت ۽ ڪبريائي تي ٽوپڪ ۽ غلول ڪرڻ. چا
اهو به حق آهي؟ بيءُ ننڍي پٽ کي ساميل ڪنوار پرڻائي پاڻ
انهيءَ سان فرائض زوجيت بجا آڻي ۽ انهيءَ مان پيدا ٿيل پٽ
جيڪو پيءُ جي بلوغت کان اڳ ڄائو آهي. ۽ براه راست ڏاڏي
جو پٽ آهي. سو هندو ڌرم جي قانون مطابق ڏاڏي جي سرڻ
کان بعد پيءُ کان ملڪيت جي حق وٺڻ جو حقدار آهي.
حقدار نه آهي. جهر جو پٽ آهي پوٽو. اهڙو ئي انهيءَ سڳي
سو پٽ آهي. پوءِ پٽي هڪ جهڙا حقدار ڪيئن نه ٿيا چا اهو
به حق آهي؟ دارا شڪوه هندن جي چئن وهڻ جو نهايت
عقيدت ۽ احترام سان فارسي ترجمو ڪيو آهي. ۽
ويهن کي هن سندس گوراء پسن ڏاڏي
ڪير وانگر ڪتاب مڪنون لايمسه الا المطهرون ۾ چيو آهي:
دارا فرمي: ”سڀ دوست هڪ دوست ڪسان مليو.“ دارانشڪوه
جي-امير وانگر مضمون نگار سٺو آهي. مون ايهي چارئي ويد
ڪتر ۽ پندرهن حد هن ۽ آهي ته خرافات صح نيل آهن. اوھي ته
وامعت ڪلهون نڪتل آهن جو پڙهي سان عقل دنگ رهندو وڃي.
الامي چا اهو به ڪو مذهب آهي؟ چا انهيءَ کي ڪا قوم
حق ۽ سحر قرار ڏيئي سگهي ٿي؟ ڪير اولاد جو

اونهائي قبر مان پڙتڪ ڏئي ٻاهر نڪري پت ڏيڻ واري مهم پنهنجي
 عمل سان سر انجام ڪرڻ لاء پاڻ پتوڙي رهيو هو. هيلو سارو
 ٿورو پنهنجي سر علاج جي تحت و هٿن ڦيرائڻ جي تحت معلق
 اهلا مڏا ڪرڻ لاء عملي ڪوشش ڪري، پنهنجو رت ولسوڙجي
 پٽ تي ڳهائي رهيو هو ۽ هاڻي اولاد جي پيدا ٿيڻ بعد جن
 گذار گئي مان نڪري يقين جي شاهراه تي پنهنجي جڙو هو.
 ديتون جڏهن وڃي آيو. هي مخلوق سڄو ڪشال ٿي. ارس
 نسر واقعات پٿورو جنگش جي ڀرسان پٿوري جي ماڙي تي به
 اها گهڻان ٿيا جو اڄ تائين اچوت هندو وسهي ويا آهن ته اهي
 حرڪت ٻارون ٻورو پاڻ تو ڪري، ڇوڪر هندو ڪو به اهو
 مشهور مقولو پنهنجي ديو آهي ته: پٿورو دعا رو گند لڪارو ڪوتو
 لڪهار رو ڇڏي، يعني پٿوري رت دعا جا نه پندا پونا يا آهن،
 ۽ هاڻي جو ڪوتو (اڏار ٻارڻي) ۽ ڏان جو ڊهاڻ (پٿوري پوڙهندڙ)
 جيڪو ڦرم چوي ٿو ته مثل موٽي اچي ههڙا ڪرتوت ڪري
 ٿو، ڇا اهو به حق آهي؟ ڪنهن اچوت کي اتفاق سان گستا جو
 پٿور اوار ڪن جو نه آهي ۽ ملج جي ڪن به مشهور ڪاري وجهو
 ٿاڻي ڪنهن گستا هدايت جو ڪتاب آهي نه پوء ٻي اٿي سوي
 ٻڌي هدايت پراڻي. گستا ڪهڙي اهڙي عيب جي شيء آهي.
 جنهن کي اهڙي اهميت سان لکايو ۽ ڇپايو وڃي ٿو. هندو ڦرم
 چوي ٿو ته آهي سٺي شيء، آهي به هدايت لاء، پر انهيءَ کي
 شعر مر ڪم نه ڪيو. اي نئين مان وائيان ٿيل جي. ايو اندر ٻارڻي
 پٿور نه ڇا اهو قوت نه حق آهي؟ مونکي وري به عجب او
 ٿي نه جي. ايو وائون جو ٿو؟ اها ڳالهه ٻارڻي ٿي ٿي
 آهي. نه سمن تي اهي ٿي، پر نه به تعجب ڀر ٿي نه وائون
 چو ٿو؟ ڀلا اسلام چڙهائين. لامذهب ٿيو نه لامذهب ٿي هجي ها
 والي جو مذهب نه ڪو مذهب قبول ڪري سگهي ٿي ڪونه
 ٿو. هنن جي ڪا ڳالهه معقول ۽ ڦرين لباس نه آهي ٿي ڪانه.
 هندو ڦرم کي عقل ۽ سڀڻ جو نه ڪو واڻ ٿي ڪونه لڳو
 آهي. ڪافر سڀ پنجهڙا پر حماقت حماقت حماقت حماقت ۽

جي معاف ٿيڻ ۾ مدد ڪندو آهيان. ڪنهن لاءِ هوندي

آئون سڀني کي ٻڌايو آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آهي ته منهنجي ڏهندي آهيان ته توهان کي ڏسڻ ۾ اچڻ

آخر هن جي ٻيٽ ۾ به ته اوهان بدبو پيدا ٿي چڪي هوندي. پوءِ
ڪنهن ٿي محسوس ٿيس سمجهو ته انهيءَ بدبو کي هاڻي هو
ستاري ويو.

ٻاندر زادا ۽ انگور پوڏا

سورڙو سورڙو زادا، مڇوم زادا، نواب زادا، صاحبزادا، صاحبزادا
حلال زادا ۽ حرامزادا، اهڙي طرح سان پٽن ۽ پوٽن جي نالن پوڏا
هالين پوڏا ڦل پوڏا پائي پوڏا وغيره وغيره ذاتيون اڳيئي هيون. پوءِ
پوڏن هلي وڃڻ ۽ پوڏن جي ڪريون ٿي. پوڏن ذاتيون
انگور زادا، انگور پوڏا وغيره نالن سان وڏي آب و هوا ۽ مٽيءَ
سان ٺهڻ ٿيون آهن. هو ڏارون ٿيوري جا ڦاٽل آهن. هو چون
ٿا ته ڪو پاڻي جو پوڏو (۱) لکين سال بعد نسل ٺهڻ ٿو. ٻي
چون ٿيون ته ڪو ٻيو ٺهڻ ٿو پوءِ ڪيچون ٿيون. پوءِ پوڏا
ٿيون. پوءِ ٺهڻ ٿيون. پوءِ ٻاندر ٿيون. پوءِ گڏه ٿيون. پوءِ انسان
ٿي.

هو چون ٿا ته اوهي انسان حسين آهن. اهي پوڏون
ڏنڊون سڃڻ ٿين ٻن ڪٽن پوڏن ٻانڊون جا ڦرندڙن گراسي.
ٺهڻ ٿوي پوءِ اتحاد برست سرخشا ڏهريا ڪنڊونست وغيره
نالن سان پٽن ۽ پوڏن ۽ پوڏن ۽ وڏي شان ۽ شوڪت سان
گهاري رها آهن. هنن کي هاڻي ذات وارا هرگز نه سمجهو.
هو ڪنڊاٽ ٺاهن. هو ڪنهن گهراڻي گهر جا آهن. هو خاندان
آهن. هنن جا وڏا بزرگ پوڏن کان وٺي ويندي ٻانڊون ٺاهن
سڀ کي هستيون ٿي گذريون آهن. انهن کي خسي ۽ رڌيل
قوم نه چون گهرجي. ڪو چئي به ٿو. هو ڪن وٽن جا
چوڏا آهن. عام انسان هنن جي جتي ۾ پير پائي نه سگهن. چون
ٿا ڪنهن وڪندڙ چپ جي فست هڪ رپو ۽ چپ جي ٻي جي

(۱) پاڻيءَ جو نام ٿيڻو جيت

ڏڏو ڏيکڙ (۱) ڪيو ويٺو آهي، ته ڦٽي ڏي، شجرو ڏسندڙ،
 سڄو جهنگل سڄو آهي؟ وغيره. پر جيڪڏهن ڪنهن ماڻهون
 مان ڪي اٿن تي گهٽ ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا،
 وغيره نه آهن، ڪن ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا، ڏٺا،
 هڪ ماڻهون جو چئي سگهجي ته ڇوڏو نه آهي ذات
 پر گهٽ ذات سڏائي معيبر ٿو بڻجي. گهٽ ذات سڏائيندڙن کي
 بي تربيت ۽ بلا تامل تسليم ڪيو ويندو آهي. ڀلا جيڪڏهن ڪو
 ماڻهون حضرت آدم عليه السلام جهڙي اولوائعزم پيغمبر جي
 اولاد هئڻ جي شرف ۽ عزت ۽ وقار ۽ مرتبه ۽ مان تان دستبردار
 ٿي به سگهجي هوش و حواس پاڻهي پاڻ کي باندري يا لنگور
 جهڙي ذليل ۽ مردار جانور جو سڃوٽ پٽ سڏائي ته انهيءَ جي
 سڀني ڪم ڪار ڪيڏي سگهجي؟ جهڙي طرح سڀني هڪ
 ڪوڙو چيو، ڇوڏو ڇوڏو نه اٿا پاڻ کي وڌائي ته ڪوڊ ڪوڊ
 ويچارڙي جي جيڪا ذات آهي سا ٻڌائي ٿو. ايها ذات ڪيئن ۽
 ڪٿان شروع ٿي؟

چوڻا جي ولايت جي جهنگلن ۾ پٺسڙ بعد گهڻا ٿين
 ٿا، سڀ ماڻهون صاف جا ماڻه ايرڙ سڄو تفريح جي خيال سان
 وڃن ٿا، ڪن ڏٺا جو ماڻهون ڪن گهڙو، ڪن ٿا ٿاڻي
 اهندي نيٺ جان بچائڻ ۾ ڪامياب ٿي پڇي نڪتو. پر زال کي
 ڪيئن ڏسڻ گهڙي وڃي پنهنجي ڪن پڙو ڪيو، چون ٿا ته
 باندري وڏو حرامي آهي. اشرف ڪونهي. هڪي ڪا زال هڪ اچي
 ٿي ته هو انهيءَ کي پنهنجي هوس زائين جو آسجگاه بنائي ۽
 ايرائڻ کان نه ٿو گسي.

چنانچہ ويچارڙي منظور مڻيم کي هڪ ڏاجسي ۽ ڏاجوس
 جوڙي وال جا چرمڪه حلال ٻائي ڏانهن پرناسٽ ڪرڻاڻ ٿي پيا.
 ڪن گهڙاڻ جو سڪ نه رهائڻ سڄي جي وٺڻ جهڙوڪو
 حل نه ٿيڻ تي ڏي وقت گذاري ٿي. هوڏانهن سڏڻ
 جيڪ هوءَ جنهن پنهنجي بچري نڪ ٿي گول اکين واري سا

(۱) ٻڌو ٿو.

ڏانهن (۱) توڏن ۾ ڏهلي ڏيڻ ڏيئي ٿو ته لوهر ۾ پاهه چون سڀ
 حضور، سڌو ۽ ڳاڙهو رنگ پيدا ٿيو پوءِ انهيءَ وقت ۾ لوهر
 پاڻ کي مله جهوڙي ته چواڻي سگهي ٿو. اگرچہ في الحقيقت آهي
 لوهر ۾ لوهر آهي ته لوهر ۾ به انهيءَ وقت ۾ ڪو به
 لاهي نه ٿيس. وڻ تي انوار اڀري جا اوهورا آيا ته وڻ حضرت
 مهدي عليه الصلوة والسلام کي اٿوڻ ڏٺو. انهيءَ وقت
 هو وڻ جي خالق ۽ مالڪ چيو بلڪل اهڙي طرح انهيءَ وقت
 ۾ سالڪ نه پر سالڪ جو مالڪ چوي ٿو انا الحق. اها عبادت الله
 سجدو جهوڪ شريف واري پر ايمان تي فرمايو آهي ته.

من نبي گويم انا الحق يار مي گويد بگو
 چون نه گويم چون مرا دلدار مي گويد بگو

حضرت بابريد بسطامي رضي الله تعالى عنه کان صحر
 (سومسي هوش) جي حالت ۾ ماڻهون ڀڄندا هئا ته جيڪڏهن ڪو
 ماڻهون ”سبحاني ما اعظم شائي“ آئون سبحان منهنجو ڪهڙو نه وڏو مالڪ
 پس في حسبي سوي الله يعني منهنجي جي ۾ الله ڏاران هو ڪجهه
 ڪونهي. ايمان چوي ته انهيءَ جو ڇا ڪم آهي؟ ڇا مالڪ
 هئا ته انهيءَ کي قتل ڪرڻ گهرجي.

ماڻهون چوندا هئا ته حضور اوهان پاڻ آهي اکر چئو ٿا.
 چوندا هئا ته جيڪڏهن سچ بچ آئون ايمان چوان ٿو ته مونکي به
 قتل ڪريو. بهرحال هنن جو ايهو قول مجبوري مدعوشي ۽ شر
 عموري حالت تائين محدود هو. مولانا جامي چون ٿا ته سکر
 جي حالت ۾ جهونگاري رهيو هو ته:

”بسکه درجان فگارو چشم بيمارم توئي،

هرچه پيدامي شود از دور پندارم توئي.“

يعني اي محبوب چئن جو منهنجي ڦٽيل جان ۽ بيمار اک

حضرت امام رباني مجدد الف ثاني حضرت شيخ الاسلام
 آقا شيخ محمد باقر رضي الله تعالى عنه شيخ اكبر آخري انبياء و عقيدتي
 جي ٻنهي ۾ تمام گهڻيون ڪجهه لکيو آهي ۽ انهيءَ عقيدتي کي
 گهڻي ڏانڊا فرمايو آهي. پر انهيءَ سان گڏ شيخ اکبر ۽ ان
 وحدت و وحدتي اوليائن جي ولادت جو به اعتراف ڪيو آهي.
 فرمايائين ته ته هن معرفت الاهي ۾ ڪا غلطي نه هئي
 آهي. الله تعالى کي قانون شريعت جي عين مطابق به سمجھڻ
 موصوف ثابت ڪيو آهن. البتہ مخلوقات جي معرفت (سچائي) ۾
 دنيا آهن ۽ مخلوقات جي معرفت ۾ ڀلڻ ۽ مخلوق جي وجود
 کان انڪار ڪرڻ اگرچہ حقيقت جي خلاف آهي پر ڪيترائي
 انهن آهي مسئل وحدت وجود جي مختصر حقيقت.

فراق ۽ ٽوڪي بازي

عهد عام خدا بعد ۽ شڪر انتهائي بچائي سان
 مالڪ الملڪ جي محبت ۾ مست ۽ مدهوش غافل جي عجب
 جهڙي اکر "عهد اوستا" کي سروي سروي عوام جي مذهبي
 ۽ مشاويري کي ڏسندڙ ذهن ۽ نظر سان ٽوڪي بازي ساري تاريخي
 تعاليٰ ۽ تقدس جي ذات شوق عبادت ڪندڙ انظار جي معنيٰ ۾
 استعمال ڪرڻ جي ناپاڪ ڪوشش ڪري سگهجي سگهي ٿي فطرت
 جو مظاهرو ڪري رهيا آهن.

چون ٿا ته بزرگن جيڪو چيو آهي ته تون به خدا آئون
 به خدا هو شيء خدا آهي ۽ جي معنيٰ انهن آهي ته اسان اهي ئي
 دنيا جون مثال شيون خدا آهن ۽ شيون خدا جيڪو سڀ جو
 خالق ۽ مالڪ آهي سو (معادته) آهي ئي ڪونه. الله جي محبوبه
 بندين فرمايو هو ته اسين ۽ دنيا جون ٻيون ڪل شيون آهن ئي
 ڪونه. خدا شيء ڪجهه به ناهي. فقط خالق تعاليٰ آهي. فقط
 اهو شيون خدا آهي. ٻيو ڪجهه به ڪونهي. هن وقت جا
 ملعون ملحد چون ٿا ته خدا آهي ئي ڪونه. خالق پاڪ جو

منهنجي پاڻ ڌاران ٻيو ڪجهه به هوندو هجي ته
 انهيءَ هن کي محبوب جو ڌار ٿيڻ نه ڪندا، پر محبوب جي
 تصور کان به محروم آهي.
 انهيءَ ڌار تصور ۾ اڄڪل جو اڏين ڪم منهنجي
 سامهون يعني فرعون جو ٻچ پنهنجا ناپاڪ مردار سوڳا جهڙا ڪنڊا
 ۽ ڪنڊا ٿيل هڪ انهن الله جي محبوبن جي ڏاج (۱) ڪڍڻ تي
 اڳئين گهري ٿو، هر جي ڀاڱي ڀاڱي ڪم ڪم ۽ فداڪاري
 تي منهنجي کي رشڪ ٿو اچي. هنن الله جي عشق ۾ پنهنجون
 جانين گهاريون. هنن محبت ۾ پاڻ کي ماري وڃائي ٿيستن ۽
 ٿيستن ڪري محبوب ڌاران پاڻ کي ۽ ڪل ڪائنات کي نه هٿن
 ٿيستن ۽ عدم تصور ڪيو. ۽ سندن حال هن بيت ۾ آهي.

نعم ٿر ٻار جو صد ٻار ٿو
 ٻارن ٻيڙي کي سار ٿو ڪو.

اڄڪل جو ٻچ لڳ لڳ نه ٻڌائي ٿل (۲) ڦاٽڻ
 نه آهي. الله جو عدو، عشق کان عاري، محبت جي ڦاٽي کان
 ٽٽي محض پنهنجي ڪفر جي اثبات لاءِ انهن عاشقن جا
 بيت ۽ محرمون ڦاٽي ٻڌائي سگهي ٿو ۽ ٿو ٿئي.
 ڌار ٿيڻي ان ڳالهه آهي ته

ڌار ٿيڻ ڪڏهن ڪڏهن ڪا گرس ٿيڻ کان به گهري
 ڇپ ٿي ڪهڙي. وحدت وجود سٺو واقعي آهي ۽ اڳين جي وٽ
 به آهي. يا مون اهو اکر خلاف واقعي جي نڪو آهي.

هيءَ وري ٿي

وحدت وجود جي لفظ سان اڄڪل جا ڪل منحوس
 ٿيڻا ٻڌائڻ ڪري رهيا آهن، پر اسان جي ٿيڻو يعني

(۱) زور اچي (۲) بدعاش

۱. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۲. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۳. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۴. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۵. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۶. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۷. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۸. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۹. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾
 ۱۰. مسلماڻي ۽ غير مسلم جي وچ ۾

مسلمانان بگویند: «وَأَمَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ فَذَلِكُنَّ الْفِتْنَةُ الَّتِي كَانَتْ تُفْتَنُ بِهَا قُلُوبُ النَّاسِ فَمَنْ يَبْتَغِ الْفِتْنَةَ يَحْمِلْهَا عَلَى كَتِفَيْهِ وَلَمْ يُجِدْ لَهَا قِيْلًا» (سوره انفجره ۵۰)

۱. معني آهي ته ڪفر حق آهي؟ جي اهو سوش ڪيو. وڌي
 لڳ، معاذ الله نه. معاذ الله جيڪڏهن موصوف ٿيو وانگر
 ٿياسافست ۽ منڪر اسلام عجيبي ۽ نه پوءِ هي هزارن جا هزار
 مسلمان سندس اهڙا مريد ٿين ٿا؟ جهڙا اڄ ڏهنجا ٿا ٿين. شاه
 عنايت الله شهيد جهڙي آفتاب عالمتاب کي غلط رنگ ۾ پيش
 ڪري ٿو سچ کي ٿي پٺيان ڏيکڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.
 شاه عبداللطيف کونا کونا اڪمال صالح سازون روزا حج
 ۽ صلاتون سوا خاصت حق، الله ولي، تقويٰ خير خيرات
 وغيره وغيره. قرب الاهي جي حصول جي بيشمار بتبادل ذريعن تي
 اڪر ڪري ۽ ڪنهن غشفي جي حال زار جي ترجماني ڪندي
 فرمايو ته ”وانو، واه، ٿوڻ ڪنوه جالان ڪهڙي وچان.“ هر
 ڪنهن صالح لاءِ اسلام ذات محبوب حقيقي ٿيڻ ۽

Case (1)

ٻوڏ لاهي حاصل ٿيڻ جي شڪار ٿي آهي. بهرڙن عاشق جنهن
 جو دستر ۾ ٿيڻ تي چڱو آهي، جنهن کي عراق جي سلامت
 جي ٻوڏ ۾ ڏيکاري ٿي. اهو به انهن کي ڏيکاري ٿو ته
 انهن واري ماڻ، وڃي ٿو ويهي ۽ چاڻ ڪن ڪن حدن ۾ وڃي
 رات ڪونه چڱو مشغول آهي. چاڻ ٿيڻ جو اهو مقصد آهي ته
 انهن محبت واري رات ڪو ڇڏي ڪن ۽ عداوت وارن راتن
 ۾ علاج ٿو ڇڏي ته ڪو به رات واري

چاڻ ٿيڻ جو اهو مقصد آهي ته شاه صاحب جو اسلام
 جي سلامت تي اسان کي ڪونه ڏيکاري ٿو ڇاڪاڻ ته ٻيچي ته
 ٻوڏ ۾ بهال ملڻ جو ڪندو آهي. ٻڌاءُ ته اڏوڻ ڪهڙو
 بددعا آهي. ٻڌاءُ ٻي جي. اهر اک پٽ، ضلالت ۽ غوايت
 جي ۽ ڪا حد به ڪونه ٿي. مسلمان اوليائن تي اهيئن آڏوڻ نه
 ٿيڻ ٿيڻ گهٽ ٿيڻ آهي، جنهن ڪري ٻوڏون اڪيون ڪري وڃي
 ٿيڻ ۽ نڪار مان توکي ۽ ٿو جهڙن شين تي ٻوڏ (۱)
 ٿيڻ کي چيو آهي ته

ٻوڏ وڃي رات ڪونه ٿي ٿيڻ ڪيڏهن،
 اولي ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ.

ٻي ڪا به ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ

انهن اولي ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 وسارڻ ۾ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ (شاه)

ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ

ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ
 ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ (شاه)

سٺ جي مائٽي. هنن کي چڻڪو دڻو ڌارائو ويٺو سو سٺ جو
 سٺو. هن جيڪا ٽيچ پيئي سو سٺ جي ڏاڏن مان ٺهيل رت
 سٺو ٿيل ٿيل ڪيو. هن جو سڄو وجود سٺ جي پيدا ٿيل مادو
 سان ۽ سو جي موتين جهڙي صاف ۽ برافاف پاڻي سان ٺهي
 ٿيل آهي. انهن جي منڍي هنن ۾ ڪو ٺهڻي (۱) جو
 دستخط ۽ ڌرتي جو ڪپري ۽ اوتگي جو ڪوري به انڪار
 نه ڪري سگهي. هن جو منڍ هنن پٺي ۽ واجب التسلیم
 آهي.

مهاجرن مان اڪثر ۽ سٺ يعني انداز ۾ نو حصا آهن ٿي.
 اهي سٺ جي پيداوار ۽ جيڄڻ سٺ جو سڄو سڄو اولاد ۽
 ٺهڻ حصو ۾ ڪو هوندو بهران آيل ۽ صحيح معنيٰ ۾ مهاجر.
 هو ته پوڙها ۽ مولها هنن چوڏهن سالن ۾ گهڻن راه رهاڻي وٺي ويا.
 هنن مان ته ايڪڙ بيڪڙ رهيل نظارچي ٿو ۽ اوهي ايڪڙ بيڪڙ
 اوهي آهن جنهن قروي پسندن جي معبود ۽ محبوب مادو يعني
 ڌرت جي محبوب مٽي مان تيار ٿي وڌا ٻريا ٿيا. پوءِ سٺ ۾ اچي
 سهڙا آهن ۽ ۲۷ سالن جي طويل مدت ۾ وقت جي گذرڻ سان
 تحليل ٿيڻ واري لازمي قانون مطابق پنهنجو اڳوڻو رت ۽ بدن
 ڪڍهڻ ڪو وڃائي سٺ جي ڏاڏن مان تيار ٿيل جسم سان ڪڻڪڻ
 جي مدد سان راهون ۽ رند ڏسندا ٿڌندا ٿيندا سٺ ۾ هلي ڦري
 رها آهن. پاڻ خوري چوڙيدار پاڇامو اردو بولي ۽ ڪن مخصوص
 دستخطي وضعن کان سواءِ هنن جي ظاهر ۽ باطن ۾ سٺ ئي سٺ
 آهي. ڌرت جي ڪا پوءِ به ڪانهي. الحاصل ته مهاجرن مان ٽي
 حصا يا سٺ جو اولاد ۽ ٽهون حصو ٿا سٺ جا نياڻ ۽ سڌي ۽
 پرچوندا آهن ته نياڻ اولاد جهڙو ٿي سٺو ٿي ٿو، ٺاهي ديماد (دماڻ)
 کان ڪم وٺو.

هڪڙي مختصر مٿي صاحب کي چيو ته تون منهنجي
 مان آهين منهنجي جيڄڻ مان آهين. تونان منهنجو سر قربان آهي.
 منهنجي ٻچا لاءِ هر هڪ قرباني مون لاءِ قابلِ صدمه افتخار آهي.

(۱) ڳوٺن ۽ ڦٽين جا نالا آهن

۱. مهاجرن جانين يا املاڪون هٿ ڪيون ته انهن ڪافرن. جون
 جيڪي سنڌي مسلمانن جي سر تي گرنديون آهن انهن کي سزا
 ڏيڻ ۽ سنڌي مسلمانن جي ٽڙگهوتن کي ٽنهن سان ٺهڙي ساهه
 ڏيڻ. رها هئا، سڄي سنڌ کي انهن جي ڀاڙين ۽ انهن جو
 حق ۽ حقوق ڏيڻ. پاڻ انهن جي ڇڏيل ڪنهن حد تائين
 سنڌي مسلمانن ڇڏا ڇڏا ڪيا آهن. ۽ ڪافي ڪافي ته خوب
 ڦريا آهن. حالانڪ عدل ۽ انصاف انهن جو چئي ته انهي سبب
 هندن جون ڇڏيل املاڪون انهن مظلومن جو حق هو جيڪي
 ڀارت مان فوجي مارجي گهر ڀر ٿيڻي مسلمان هئڻ جي ڏوڃ ۾
 تمام ڪافي گهريون سرڪون ڀوڳي هتي پهتا هئا. وائين ويا تڏهن
 سنڌ جي مسلمانن وٽان سکيو. مگر ڪو به ڪو به ڪو به سنڌي
 مسلمان ساڙي ۽ انهي ڦرسي ڀڳن جي ڀڳن جو حق ڪا به
 حاصل ڪيا ۽ سڄيون ماڻهيون. سنڌ جي مسلمانن کي جو ڪجهه
 مليو آهي ۽ انهن اهو ڪونه ڪيو آهي. منهنجي انهي ۾ هٿ راضي
 آهن. خدا ڪري ته شال سنڌ جو شير سدائين سکيو ستابو سرس
 سوايو ۽ ويرا ويرا وڌ هجي. ۽ ڀاء ٽيون ليکي ڀڳڙو ۽ ڦارون.
 مهاجرن طرفان ملڪيتن يا ملازمتن ۾ ڪا هيس (۱) ٿيندي هجي
 ته انهي طور طرف سان انهن حقن جي ڀڳڙي لاءِ ڀلي سان
 پتوڙيو. ملڪيتن تان هڪ ابي امان مان ڀڳڙي ٿيل ٻن ڀائرن جا
 سون ڪسي ڪونه ڀڳڙي ڀڳڙي ڀڳڙي ۽ ڀڳڙي ڀڳڙي
 خونريزيون ڪونه ٿيون ٿيڻ ڀڳڙي ڀڳڙي ۽ عزيزن جو جهڳڙو
 ٿيو ته انهن جي قوميت بدلجي ويئي ڇا؟ مهاجر ۽ سنڌي جو
 منسلڪ تان ڪو نواع ڪافي ڪافي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 ٿي. عدالتون پاڻي حق حقدار کي ڏهاريون. انهي ۾ ڪو
 مهاجر ٻي قوم بنجي ڪونه پيا. اسان ته بهراڙين ۾ سنڌي ۽
 مهاجر پاڻ ۾ کير ڪٽيو پيا ڏسون. سنڌين جي شادين مرادين ۾
 ٻه حصا سنڌي ته ٽيون حصو مهاجر سڳن ڀائرن وانگر پاڻ ۾ خوشيون
 ملهائيندا نظر اچن ٿا. اهڙي طرح سان مهاجرن جي ۾ پتن پوتن
 ۾ اڌو اڌ سنڌي خوشي سان بهڪندڙ چهرن سان هلندا آندا محفلون
 (۱) ٺاهڻ طرح سان ٺهيا.

اها ڪارو ۾ مسئلن کان حاصل ٿيندڙ اهي ۽ ٻيا
 مڃڻ ۾ اچن ٿا. رکڻ ۾ ڪجهه ٿورڙي ڊوٽي ۾ نه نظر ڪندڙ
 هئا اڪيون نه ٿوريون. پنهنجو اصل نسل به ڏسڻ ۾ اچي
 ٿو ته ڪارو ۾ هو نه اصلي به ڪنهن هندو يا ڪنگ يا ڪولهي
 يا ٻئي ڪا گراڻي يا گروڻي يا ٻئي ڪا وڏي حاصل ٿي
 ٿي ڪنهن به ڪنهن جو اولاد آهي. جنهن جو
 به آهي. جيڪو آهي ئي ڪري وٺڻ ۾ آهي. اهو جيڪڏهن
 خداوند تعاليٰ و تقدس کي ڳاريون ٿو ڏي ته پنهنجي سموري
 پٽي ڪري. پنهنجا ماڻڻ ٿو ملهائي. هن تي ڪابه
 اوهان تي لڪ ميارون آهن.

”تو بهار عالم ڏيکري ز ڪجا درن چمن آهي“
 ماڻهون هار. ان تي ٻڌندا آهن. اوهان ڳوٺهن تي هار
 آهي. يا ڳوٺهن تي هار آهي. اوهان ڳوٺهن تي هار آهي.
 آهي. مهڻن جي موڪليل مٺي مٺي جي مٺو ۾ اوهان جو
 مڃڻ ڦري ويو آهي جو جيڪا پنهنجي مٺ سان پنهنجي
 ڪٽي رهيا آهن. انهيءَ کي ڏسندي ته اوهان جون اڪيون
 ٿيون ٿين پائڻ ڦٽڻ جو پيا. ويڪرا ويڪرا پيا ٿيو. جنهن
 ڪري ئي ٻڌي سوڻ ڪيندو هو. انهيءَ تي پتو پيا ٻارن جي
 ۾ ماڻهن کان پاڻ ڪجهه اڳتي وڌڻ لاءِ وارڙيو (۱) ڇڏي
 جانچ ۽ چوڌار ۾ ڪاهي يا آيو. انهيءَ ڏٺو ته سو پيا اوهان
 ڇا. هو ڇا ڪن ڪهرجن. اوهان ڇا ڪن ڪهرجن. انهن ٻنهي
 ۾ هو پاڻ ڇڄ ۽ گهٽ ٻنهي ۾ سر جي ڪٽن (۲) ڪٽن
 سان چنچ (۳) ڪري رهيا آهن. اوهان کي اوهان (۴) ٻنهي
 ۾ ٿيو انهن ماڻهن جي وٽ وٺڻ اوهان جي سر تي. جناب محترم پير
 الاهي بخش صاحب جي پڪڙيل بمبليٽ جيڪو چون ٿا ته اڄ
 تڪن ڏور لڪ ڪاٺيون شايع ٿي چڪو آهي. جيڪو ڪنهن
 اوهان کي ائين ڏسڻ ۽ ڏسڻ ڪري ڇڏيو آهي جو جن ماڻهن

(۱) گهوڙي جو ساهو بند (۲) سان (۳) زبردستي (۴) گهٽ ٻنهي

ڏيو سو ڏٺو ۽ سا منو پتو اٿس. انهيءَ ڏيڌ ۽ شينده زماني جي
 ڦاٽن مطابق قطعتن سان جوان ٿو ته جيئن. ايم صاحب جيڪو
 فرمائي ٿو ته اڳي مسلمان عتي واري وقت ۾ اٽول سندس آواز
 حماقت ۽ زمانه جاهليت ۾ هڪ بزرگ جو مريد به ٿيو هئس.
 اول ته اها مريداني به اڃين هوندي جيئن ٿيو سال عمره جي
 بهاني سان سندس حجاز اقدس جو سفر. ڪعبي شريف تي انسانيت
 کڻي ڪارول ڏانهن روانو ٿي. ڪتب خانو ۾ به ساڳي دستري
 ڏانهن عمره لاءِ وڃڻ ۾ معنيٰ دارد. اهو عمره جو فقط هڪ ذات
 ۽ ڀونگ هو. هي شخصت سفر ۾ نمائندگي لاءِ اهو امر واقعي
 آهي ته ڪنهن وقت ۾ صاحب موصوف ڪوٽ وڃي اسان جي
 قيد ۾ اها صاحب عارف ٻڌائو. طالب ارشاد حضرت مولانا حافظ
 علي محمد حسن خان رحمۃ الله عليه سندس آرائي خالقا عالم
 ٿيو سائنداد جو مريد ٿيو هو. پر ارادت ۽ اخلاقي سان مريد نه
 بلڪه سم جي راز سان مريد ۽ مريد ۽ مريد ٿيو هو. جنهن کي
 هدايت حاصل ڪرڻ جي نيت ٿي ڪانه هئي. پوءِ هن کي هدايت
 ملي ته ڪيئن ملي.

لنگر پيتائون لييا پار نه پيتائون
 رنج جنين جي روح ۾ جيري ۾ جائون
 انهن کي آئون ڪهڙا ڪميرا ڏيان (شاه)

ڪنڀرو واقعي رنج ۽ جيري جي جلتن (۱) جو بهترين
 علاج. پر جن جي روح ۾ رنج انهيءَ روحاني رنج کي ڪنڀرو
 ڪوه ڪندو.

ويهي ويجهن وٽ تو جيءُ جڏو نه ڪيو
 مهڻدان محبوبن جي تون پاڻ هئين هايت
 حڪمي تو ۾ گهٽ نه ته سچي لاهو سور جا (شاه)

رنج پٺاڻي گهٽ فرمائي ٿو ته ڪڪڙن دوست جي دامن

(۱) پٽ جا ڪمرا

[illegible]

هو ٻهجي محبت و مراد کي. مون نه سگهي تي پريان
هن تي موهيت ٿيڻ جو ظاهر و شي مڪري. ٻنهن وچ ڀاڱي تي
پر مراد جي نازيداري تي مڪري. محبت وٽان لاءِ هن جي
اڳيان حوالو ٿي شي. محبت هن راه تي مڪي رهيو نه پويو
حصول ۽ وصول لاءِ مراد تي مستقيمي تي مڪري. شهنشاهي
انها ڪنهن نه ڪار جي.

ٻي طرف ملهه رسم رواج ٺيڪ ۽ غيوت کان بهتصر
آراءِ يعني صحيح معنيٰ ۾ توڙي سڌ چوڪري لکين اهو ۽ شادي
جي سچ نٿي وهن کان اڳ نٿي سوچيو ڏوسن جون صلاحون
حاصل ڪندي ڪندي ۽ هن جا صلاح پاڻ ڏانهن ڪڍي فرمائيندي
فرمائيندي جلب لذات جي انهيءَ عمل بهر سبب هوءَ ڪو
لمتسان بڻجيو ٿي پويءَ ۽ سندن في مهارتون انهيءَ کان علاوه
هونديون آهن، جن سان عين محفل جي وقت ڪار گذاري جا

(د) الشجان

هوڻون جي ڪري به ٻيو ٻوري ٻر ڪري کان به ڪي رٿيون ڪندڙ هو.
 ٻار ٺهي ساڳيون ٿوئي ڪري ڪيتري قدر حسين به جيڪڏهن
 مگر نه هڪ ٻوري ۽ خوددار عورت جيڪڏهن ٻار نه هجي
 ڪنهن ضرورت سان نڪري ٿي ته ڪنهن ڪري ڪنهن جي
 سڃاڻ ناهي جو هن جي اڳيان ٻيو ڪو خشت ٻاهر جو ڪو اڻڌو
 نظام نه هڪو سگهي.

پر حالانڪ ان جي اڳيان جي ٻوري بسڻ اڙهي ڇڏي
 دنيا ڏي هن ٻي ٻوري ٻوري ڪري ٻهجي ڏام ٽروڻي ۽ ٻهجي
 ٿوري ڇوڙائي ڪري ۽ زالت جي انهيءَ ڏاڪي تي آئي پٽاريو
 آهي. جنهن کان انسانيت ته ڪٿي رهي پر بهيمت به شرم کان
 ڪٽ جهڪائي ٿي. ٻوري ۽ غنڊا هن بابت جيڪو گند مٿين ٿا
 به هو پاڻ هڪ حد تائين ٻڌي اندر جو اندر به رجھنديون
 ڇڏيون ضرور هونديون. پر اٽون چوان ٿو ته انهيءَ آخري حد تائين
 وارن مان ڪا هڪڙي پهتل هوندي. هڪ جو قانون هزار سان
 لاڳو ٿيو ڪري سگهجي.

هي ٻوري بسڻ جيڪي في الحقيقت الهاد برست آهن. سي
 پنهنجي فحش رسالن ۾ ٻوري هزارن تي هٿ اڳهه جي ڪوشش
 ڪندا ۽ انهيءَ هڪڙي مڪين جهڙيءَ جي ڪرڻل ڪردار جي
 عمارت سڄي هزار جي چٽايل چٽين (1) جي جٽن پلندن تي
 ملڻ لاءِ هٿ ٻيڙ هڻن ٿا. هنن جي افسانہ نگاريءَ جو ڊول ۽ ڊنگ
 گهڻون ڪري هي هوندا آهن ته فلاڻيءَ هيترا هيترا معاشقڪيءَ
 سند حد ٻن ٻارن سڙهن سندن تي چوڻ چرندي رهي. هڪهن
 وانگر جتي ڪو پاڻيءَ جو دٻو نظر آيو اتي لهي پاڻي جا پونڊرا
 چڪي لڳي. پوءِ هن وائي اٽو لائو. انهيءَ جو نالو هيون ڪلياڻي
 رکيائين. هيون اوهو ڪافر آهي جيڪو ريل ڪيرائڻ جي ناڪام
 ڪوشش ۾ هڪڙيو ۽ ٻيو ٻيو چڙهو جنهن تي ترس بگهڙ هزارين

(1) مٿيون گندون

۱- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۲- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۳- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۴- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۵- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۶- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۷- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۸- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۹- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد
 ۱۰- در این کتاب که در ۱۰ جلد چاپ شده است، در ۱۰ جلد

[illegible]

مٿس پڙهيو ته ڪه ڏيڻ لڳو ته هن جو ڪه ٿيو
ته ڪه ڪي ٿي ڪونه ٿي ٿي يا نه؟ جي جواب ۾ عالم
ڪري رهيو آهي. زال ذات جو ٻڙهيو ڪي ڪه ٿيو ته اڪر
ڏڪر ٿيندو ڪونه ٿي ٿي يا نه؟ جي جواب ۾ نه نه ڪري
رهيو آهي. الحاصل ته زال ذات لاءِ دم جهڙي ويڻ ۽ خود ڏار
ٿي رهيو بيحد ضروري ۽ عين مصالحت آهي. جنهن کان سو
سڀاڪون عافيت. هاڻوڪا جيستائين احسان ٿي.

ای تماشا گاہ عالم روئی ہے
نہو کجا نہر تماشا سی روی

(۱) گیت

پنهجي حد مقبول ڪنهن ابي پوڙهي ڪي ڪوئا ڪوئي ڪاريون ڏيڻ
 بعد پڇاڙي ۾ ايهو به ڏٺو ڪو ڏيندي هئي ته اڃان اوهي ڪاريون
 ڏيڻي سان ۽ جي ستن درياهن ۾ ڏوٽجن ته به ڏوٽي نه سگهن
 افسوس ته ماڻهي وڌيڪ وڌي ويا آهن انهن وڌائي اوهي ستن
 درياهن ۾ نه ڏوٽجي سگهن وارا آهن ڪاريون سڄي دنيا ۾ سڄي
 دنيا ۾ اوهي ماءُ جيڪي ڄاڻ نه رکن ٿا جي ڇوڪرن جي ڇوڪرن جي ڇوڪرن
 تي عورتن جي استعمال ڪري هيئن جي بام ڪجهه عقابون ۽
 انهن ڪاريون رستي پنهنجي هيئن جون ڪجهه ڇوڪرن هن ڏيڻ
 جي ڏيڻ ۾ مشغول ڪري ڀرت جي ڀاڙي بلچندڙ هن ڪجهه ڏيڻ
 جي ڀاڙي اندر ۾ نه ڪن ٿا ڀاڙي ۾ انسان ڏيڻ جي بدواري ڏيڻ
 کان وٺي اڄ تائين يعني پورو ستن هزار سالن جون ڪجهه الله
 عرف جون مستند محقق ۽ معتمد علماء تواريخون عربي ۽ فارسي
 ۾ موجود آهن. اهڙي طرح سان اردو ۾ به تازو اڃان ٽي سال
 ناولالوم ٿيو الهيا وارن مستند تواريخي حوالن سان ڪجهه ڏيڻ
 جي تواريخ شايع ڪئي آهي.

ڪجهه شريف ٿي هليو ۽ تعمير جا ڪم ڏور ڪندا
 آهن. هر دور ثابت انهن تواريخن ۾ واضح تفصيلات مڪمل آهن
 ڪا گم ڪم واري ڳالهه ڪانهي. نياد ۽ سند اهو به ڄاڻي
 بچي جي انتهائي بي ايماني سان لکيو آهي ته ڪمي جي ڪم
 غريب ڪانهي. هر نه وائڻ جي رڳو ڏيڻ سلسلن قوم کي
 ڇڏي ويا يا اڃان ڪجهه ڀاءُ آڻي انهيءَ احتجاج وٺي لاءِ ڏيڻ
 جي پوک سان چوڪون ڏيڻ شروع ڪيون آهن.
 چون ٿا ته گپ ۾ منهن جي پير سان پيدا ٿيل گهٽ
 ۾ ڀاڙي ڀرجڻ بعد ڏيڻ انهيءَ گهٽ ۾ گهڙي پنهنجي هيٺ
 ۾ ڀاڙي ڏيڻي آب سمنڊ آب سمنڊ جون ٻوليون ڪندو آهي.
 هتي به ساڳي طرح سان مضمونن جو سنڌ ۾ پکڙيل سڄي دنيا جو
 هتي به ساڳي طرح سان مضمونن جو سنڌ ۾ پکڙيل سڄي دنيا جو
 گروهه پاڻ ۾ گڏجي بي ڌڻيءَ اها راڻي قائم ڪندا آهن ڏيڻ
 اسلام ختم ٿيو. مسلمان رهيو ٿي ڪوئي ڪل مري ويا.
 اي پوزان پوک ڀليو آهي. ڏيڻ ٿو آهي. ٿي ٿي ٿي

تمیز ایجاد

بجاءت ۽ ڪنهن به ڪارڻ جي ڪري انهن جي ڪاروبار ۾ ڪا به تبديلي نه آيو. انهن جي ڪاروبار ۾ ڪا به تبديلي نه آيو. انهن جي ڪاروبار ۾ ڪا به تبديلي نه آيو.

[illegible]

هي ته ڪلهه ٿي اُڀر آهي. هو لسان کي ٿو ڇوڻ لسان
مي. محبوب مذهب تي اهڙيپ ۽ اخلاق کان صڪري ٿو
صڪري.

$$f^{(n)}(x) = f^{(n-1)}(x) \cdot (-1)^{n-1} \cdot (x-1)^{n-1} \cdot (x+1)^{n-1} \cdot (x-2)^{n-1} \cdot (x+2)^{n-1} \cdot \dots \cdot (x-n)^{n-1} \cdot (x+n)^{n-1}$$

ڪوچا جي حقيقت هن طرح بيان ڪئي ته بزرگ
استدان عرصي آڻي پائي جي ٻاڻجي ۾ جهاني ڏسندو
هي، پوءِ هنکي سڀ ٿئي ٿندي جي خبر پئي پوي. آڻي ڪوچو
ڪرڻ سان سڀ ٿئي ٿئي يا جهيڙو جو جام آهي. جنهن ۾
جي ٿي پيوڙن آهي، جهيڙو آهي کان ڏهه لک سال اڳ جا
سڀ ٿيڻ واقعات ڏيکاري ٿو.

بزرگ سڀ استدان آڻي ڏسي پيو ته انسان اول ۾ پائيءَ جو
ڪوچو جو ٿيڻون ڪندي ٻانڊر يا ٽنگور پيو، پوءِ نيف انسان
سڃي پيو. اهو به ڏسي ٿو ته اسلام جهان جون دراب رسدون
سڙي سڙي هڙن ۾ آڻن جي ٺاهي سان دنيا اڳيان پيش ڪيون،
ڪوچا جي ذريعن جو نالو نه ضرور وٺيو آهي نه هي جيڪو نالو
ٿي وئي، تنهنجو سبب اهو آهي ته اهڙي مخفي ۽ نه چڻ
واري ذريعي جو نالو وٺندي ڦڪو ٿو ٿئي، ۽ ڦڪو ٿيڻ به
اهڙي رپ رهي ته مت ڪسي هلي ڪونه هٿيار. اهڙو پسا ٿي
جنهن ۾ جوکو جان جو.

ڪاش جيڪڏهن بزرگ سياستدان جي دماغ ۾ عقل جو
سار فطري ۽ دل ۾ حياءُ ۽ شرم جي ڪا پونڊ به هجي هاءِ باقي
رنگ سياستدان جو اهو سوال ته اسلام پاڪ قديم مذهبن
جي ڦاٽي ڪٽي آهي. سو سچ اهي اسلام جا علو،

اسلام حضرت آدم عليه السلام کان شروع ٿيو. هر قرن
۾ ٻه دفعا جيڪي به پيغمبر پاڪ آيا تن خالق ڪر اسلام جي
مفوت ٿي. سڀني وقت وقت پيغمبر پاڪ موجود هئا.
عربي اصطلاحات کان سواءِ بنيادي عقيدا ۽ مک ڳالهائون حضرت
آدم عليه السلام کان وٺي حضور سيد المرسلين ۽ ٻين ڌارين صليبين
ٿي آهن. پيغمبرن جي پيروي ڪارن جڏهن دين کي نڪارايو ٿي، تڏهن
معيوضه پاڪ ڪيو. ٻين ٻين جي هٿ ۾ آڻ وٺي پاڪ سان
معيوضه ڪيو ٿي. انجو معاملو اسلام ٽٽڻ پيو. جيڪو غلطي
ڪيو ٿي. فرمايو ٿي، انجو معاملو اسلام ٽٽڻ پيو. جيڪو غلطي
ڪيو ٿي ۽ حقيقي رنگ سان، دنيا ۾ عالم رهڻ لاءِ آيو

(۱) نظام ملوڪو، (-) سڀا نام (۲) خروڙ جي ماڻھي (۳) اشارو ڏيو

125

١. پلاٽن ۽ رليفٽ. هسو (١) قسم معني اصطلاحن لفظن جي
واري انگي آهي. مسلمانن جي هڪ پر حڪاڻي مٿي گهري ٿي
۽ زردا ڏنڊ لڳائڻ لاءِ حڪاري واري ڏاڙهي جيڪا پنهنجا ڏا
ڙهن کي اوڏي تي اٿڻ کي ڇوڙ ٿاڙن چاڻي ٿي. مسلمان
جيڪي ٿو ٿي. اوهان کي حقيقت معنيٰ جي ڪهڙي خبر؟
قرآن خدا جي طرفان موڪليل آهي. رسول پڪو امام جاهليت جون
پيش ڪئي پيش ڪيون آهن. ڪڏ ڪري قرآن جي نالي سان
مسلمانن جيڪي جو پرجهن (٢) ۽ ٻروڙن آهي. هو مسلمانن
ٿو ٻولو ۽ ويساءِ وسوڙن سمجهي ٿو. هن جي خيال موجب جو
هو ڪهڙيون به ڪاڙنگ ٻولاڻون ڪئي. ڪهڙيون به گهڙيو
چال ڪنهن به ڊونگ ۽ ڊنگ ڪنهن به فریب ۽ فریب مسلمانن
ڊولاب ۽ دلبي کي سمجهي ڪونه سگهندا. هسو حقاقت ماب
چاڻي ٿو ته مسلمان اکر جي معنيٰ ٿي آهي بي عقل. مسلمانن جي
بي عقلي جي ڏٺي ٿي هو ڪڏهن ڪڏهن دام همرنگ زمين پنهنجي
مسلمانن جي روپ ۾ اچي مسلمانن تي ڪفر جي چار اڇلائي
وڃهندو آهي. الحاصل به هي پنهنجي پارٽي وارن ملڪن کان
وڌيڪ خطرناڪ ۽ وڃڻ واري مرضي آهي. ڪا ڪار يا پليڪ
آهي جنهنجا حوزا چئن ٻن کي نهوڙي ٿي جي صلاحيت رکي
ٿا. پروردگار پليس قادر قدير ڪند پڇيس.

(١) ڏٺا (٢) سمجهي

مونهاراي سنڌ مان جي. ايم. سيد جون غبارون ڪيترن ئي ڪنڀرين ڪڍجن. هو سنڌ جو اهڙو خير خواه آهي، جهڙو ڀڳتو ڀڪشي جو، جهڙو گدگد ڪندڙ جو، جهڙو مسڪين هاري جو، جهڙو ترقي پسند هر قسم جي حرام مال جو، جهڙو ٽانڊو بچاءُ جو، جهڙو سٺو انسان جي ماءُ جو، جهڙو ڀلو مڃي جي ڏاڏو، سنڌ تي سنڌي سڳيان ٿي ٿورا آهن. پر انهن ڪيترن ئي مان ٿورا ٿورا هي آهن.

۱۔ سنڌي زبان ۽ سنڌي ٻولي جي ٻين جواهرن کي هندي سنسڪرت جي ڳڻد ۾ لوڻي هنن جي چاڪاٽ چمڪاٽ ۽ ڪاٽ ۽ آب تاب کي چٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ.

۲۔ سنڌ جي پنجاه لک فدير ستنين ۽ ست لک چوهار
سٺن کي پاڻ ۾ ويڙهائي، مارائي، ڪپائي سنڌ جي اڪثر زنده
انسان کي ڏوڏين جا ڏهر ۽ گجهن جو ڪاهه بنائڻ لاه هٿ پير هٿ.

۳۔ قديم ۽ جديد مانجهي ۽ متبر مردن جي مارجي وڃڻ بعد ڀارت جي يونين (۱) کي بازاری سدا مهاکين وانگر فحش امارن سان سنڌ ڏانهن سڏي باقي بچيل نسل ۽ نيل سنڌ واسن تي دشمن ڪافرن جي دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ ظالم حڪومت کي تسلط ڪري سنڌ کي دنيا جي بدترين محڪومي جي وڏي کان وڏي عذاب ۾ ڦاسائي سنڌين جي بچاڻ ڪرائڻ.

۴۔ سنڌين کان سندن دين ايمان ۽ محبوب مذهب ڦري
جنس کي لادين ۽ خدا جي غضب جو مستحق ۽ هميشه لاءِ دوزخ
جو ٻل (۲) بنائڻ لاءِ ڪئين حيل ڦهلائڻ.

۵۔ سنڌين جي حيار ۽ باوقار لجن ۽ نياڻين کي فتنال وانگر غيبن جي پيرن ۾ پامال ڪرائڻ لاءِ ويهن ئي نهن جا زور

(۱) مرون جي مادي (۲) پارڻ

لائق، انهي ڳالههون انهي قدر ثابت مڃيل ۽ تسليم آهن، جنهن کان ڪو به بصيرت ۽ بصارت وارو، انهنون انڪار ڪيو نه ٿو ٿي سگهي.

اڄ بڌاڻه ريجن جي سگهه ٿي ٿو ته جي - ايم سنڌ جو وڏي کان وڏو غدار ۽ دشمن دشمن آهي - جس اتفاق ٿيو ته سندس سر ولادت غدار سنڌ جي لفظ سان نظريو ٿو، غدار سنڌ جي ۱۳۶۹.

سائنس اعزاز انهي ۽ انهيڪي اهي ٿو جو گهڻا قدرت اهو سائنس اعزاز انهي ۽ انهيڪي اهي ٿو جو گهڻا قدرت اهو لفظ پيدا ڪيو ٿي آهي جات هي اهو صاحب لاءِ، سهندجو موصوف جي جنم بولڻن ۽ سائنس کي برادر عرض آهي ته آئنده لاءِ کيس انهيءَ نئين نالي سان سڏيو وڃي يعني جي - ايم جي بچاءَ جي - ايم - هو اڳوڻن لاءِ مون به سائنس نامناسب ۽ اوڀرو ٻي لڳو. علي المرتضيٰ رضي الله تعاليٰ عنه جو (سراڙي جو) غلام، انهي وڌيڪ زور ڏنو دشمن، انهيءَ کي چئجي (سراڙي جو) غلام، انهي ڳالهه ڪنهن ڪتاب ۾ ٿي لکيل ڪانهي، اڃا کيس عدو المرتضيٰ يا انهي مرتضيٰ (۱) يعني اي - ايم چئجي ته وري به ڪان ڪين، الحاصل ته جي - ايم وارو ٽالو اڄ کان پوءِ ختم ٿيندو. هاڻي کيس جي - ايم چئو يا اي - ايم چئو. انهن ٻن مان جيڪو به نالو وٺو سا اوهان جي سوچ.

اي سرخوردار

۱. طرف آئون اهو اڳاڙو (۲) اهوچھ فن صحافت جي پٺن پيچرن کان اڃا ۽ اسونهنون، سڦرو ست ڪٽي مون سور نه سگهي. سونگي ڪتابن وٽ مشڪ ڪاٺيارو (۳) رهڻون پيو، پر مون کان ڪنهن به ڀڙا (۴) ڀڳا نه ٿيا، هي طرف اچڪلهه جو اونھال جيڪو ڪاليج ۽ يونيورسٽي جي سر (۵) ۾ ٿيون هئي

(۱) دشمن مرتضيٰ (۲) ميرڙو (۳) ماري (۴) ڪٽيل ست ۽ ڪپاه جا رهجي ويل ڳنڍا (۵) تلاء

هنج وانگر علم جا موني چڱي رهيو آهي. ۽ هنڪي علم جي
دوست سان ملا مال هئڻ سبب لازمي طرح سان حقيقت پسند هئڻ
گهريو هو. سو بچاءِ حقيقت پسندي جي سخت جذباتي نسي ٿي
آهي. هنڪي کي ستائون سٽي هٿ سان جذباتي ٻڌو وڌو آهي.
پر بدن مينار تي ڪاري ڪار جو ٿلهو راڳو اچيو وڃي. هو
هل کان ڪاري ٿي. ڪاوڙ ۾ هڪ ڳاڙها چٻ ڏٺس جهڪندڙ
سڪندو (يعني شاگرد جهڪندو جو) مضبوط الجواس وانگر هونڪا
ڏئي رهيو آهي. ته اٻل مسلمان مهاجر واپس وڃن. ويل هندو
واپس اچن.

ڪو بک جو مارڊل ٻروچ ڏوري تي پهتو. ڏوري جي
ڪپ تي اکن جا ازگر (۱) لڳا پيا هئا. چوڻ لڳو ته اڪڙيون
ڊگڙ دورا ٿيوي پوڙ. پوءِ اٿان توڙ اٿان پوڙ جهڪڻ ٻروچ جي
اکن جا ٻن ڊگڙ ۽ ڏورو پوڙ اها تنهن ڏوري تي ته پوءِ شاگردن
جي نه سٽي ڏڪر ڪيل تنهن شايد پوري ٿي سگهي. ڀانئجي ته
انهن ٿو نه اهي مهاجر هميشه لاءِ اتي جو اتي الجاءِ پرستن جي
عنين تي مڱ ڏريندا رهندا. انجاصل ته پر خوردار خطا ٿيو ويٺو
آهي هنڪي زون (۲) ڪري ڇڏيو اٿن. تنهنڪي هاڻي ڇا سجهائي
سگهيو. پر ته به اهو پاڻ ۽ هنيون هارڻ مرد جي سنهن تي ٿو
بوي. مٿو مونو هليو ضرور. وس وڌا ٿي ڪيا.

ٽڪياڻي ٿر ٿيل چڪياڻي چڙه چوٽين
هلندي هوت پنهنجي ڏي پو مڙ ٿي پيل
اٿي راتو ريل ويٺن تان واري وري (شاه)

پر خوردارن کي عرض ڪندس ته گهڻي برف وجهي فٽا
جا ٻاڻي گلاس پڪا نوش جان فرمائي ٿڌي ٽيماڪ ٺال
ڪراڙي ڪاڪي جون وينتيون سمع قبول سان سٺن جي
ڪوشش ڪن.

(۱) تمام گهڻي انداز ۾ (۲) چڙائي

هي جي سڃاڻ ڪار جا سوڌو هي نه سڃاڻن
اندر جا جي. آهين سڃاڻن سڃاڻن (شاه)

اي پرڳڻو ۽ شاگردن جو گهڻو ڪجهڙو ڪيو نه هوندو.
پاڻ پنهنجي ڀڃڻ جو ڪم ماڻهون ۽ ڏاڏوڙي مونکي هيٺ لکيل
پاڻ پنهنجي انتهائي خبر خواهي ۽ ڀڄڻ به پيو ته نازڪ مزاجي
عرض ڪرڻ تي آيا هو آهي. ڀڄڻ به پيو ته پنهنجي. انهيون
سبب سان ڪو اکر سڃاڻن ڏنل آهي جو باعث نه پنهنجي. انهيون
۽ اعدائن جي ڪاڌ مليل ڪپڙ جي خلاف ۽ ويڙهيل سم فائنل جي
ڪاڌ تي عادي طبعتون سان ڪوٺين سافار جي حيات بخش
گولين. ان ڪا ڪڙائي نه محسوس ڪري وجهن. پوءِ علي سينا
شراب خاڪه خراب جهڙي وه جي واکاڻ ۽ ڪي بيت چيا آهن
انهن مان ڪڙي صريح هي ته به طهر تلخ ڇو پند ڀيرو ليک
مليد. شراب ڀريا جي نصيحت واکاڻ ڏاڏي ۽ ڪڙو پر فائدي
دارو آهي. حاصل ڪلام هي ته نصيحت توڻي جو اکين کان
وڌيڪ عزيز آهي جي هجي پر ته به ڪڙي ضرور لڳندي. توڻي
جو ظاهري طرح سان اوهي ٻارا ٻول في الحقيقت ماڪي ۽ کان
وڌيڪ به مٿا ڇو نه هجن. پر تازو زبان ۽ ڪلين کي اها تير
ٻاراڻ پوسرائيندي ضرور. اي رب مونکي سچ ٻولڻ جي سگهه ڏي
۽ مسلم قوم جي رابهل (۱) جهڙن جهڙن کي سڻ سمجهڻ ۽
عنين سان منڍاڻڻ جي توفيق عنايت ڪر. هنن کي ساڃاهه نصيب ڪر ته
حق ۽ سچ جي آڏو سر رکي ڏسڻ حق ۽ سچ کي سڻ جي بجاءِ انهي ۽ جي اڳيان سر
تسليم ڪر. ”ان دنا از من و از جملہ جهان آمين باد“
اي اچوڪا اعدائن جي عيارن کان نا آشنائي محض ان ڄاڻ ۽
الڙ اسٽوڊنٽ. اي شر پسندن جي شرارتن ۽ شاطرانه چالن کان
پنهان بيخبر ۽ وسه وٺوڙل شهزور شاگرد. تنهنجي ڪچڙي دماغ
۽ اها ڪالهه ڀڳي ۽ بختي ڪئي وئي آهي ته هندو ويا ڇو؟
انهن جي جاء تي ان واقف اسلام وارا آيا ڇا لاء؟ توکي ذهن
(۱) سڻو پکي.

135

نشن ڪرايو ويو آهي نه. انھو ڪنارن سان مائٽي موٽي آهي.
ڀلا ڀائي، ڪٿاھه واهه جي ٿي، مھتا ٿيا مائٽ موٽي ۽ مهاجر
سلمان ٿيا ڪلوا ۽ ڪڇ، جن جي نالي وٺڻ سان اڄڪلهه ماڻھن
جا ڪپڙا ٿيا ڪڇ. جن جي مھن ڏسڻ سان مڃي ٿو مڃ. اتي
پر خوردار سعادتي اطوار تون اوساري ۽ آئون پري آهيو ته چوڻ
ڀلا گھر جي ڪنھن ڪنھن ڪو ويچارو اٿئي ته هندو مٿا ڇٽا
سڀار سماچار هندو وغيره وغيره جا پرڃا تو ڪنھن پڙهيا ٿوڻ
۽ قولري آڻيون پٺيون ڪڍڻ آهيو ڪم توکان سواءِ ٻيو ڪم
موند. ڀلا انھن ۾ مسلمانن جي مخالفت ڪن سواءِ ٻيو ڪم
مفيد مواد نظر مان گذريو؟ ڀلا انھن جي ڪرڻ جا ور وڪڙ
ڀتون جي ڪڍي وانگر مسلمانن جي نيشنلزم لاءِ زھر سان پرور
تار آيا يا نه؟ ڀلا انھن جون مٿون سھن وانگر ۽ ڪالم ڪارٽون
جنھن ڪست مان مسلمانن تي ڪاھندي ڏئي يا نه؟ ڀلا برقي
انھن اخبارن جا اوهي پراڻا پٽ سون ڪڍا يا لوڻ الو ڪري ڇڏيا
۽ اوهان پارٽيسن کان پوءِ پاڪستان جي پاڪ استاد ۾ پيدا ٿيل
پٽن نه پوءِ پنھنجن ابن کان پنھنجن جيڙيلن کان پڇي ڏسو ته
هندو اخبارن مسلمانن لاءِ ڇا ڇا ٿي لکيو ۽ پٽ به ڪنھن مسلمان
سن ڪهڙا ويل ٿي وهيا، ۽ ڪهڙا بغداد تي ڪڍ ڪڍن مسلمانن
جي اني ڪل ٿي لائي. ڪڍن مسلمانن کي مٿن ڪٽڻ سان ٿي
ڪلوا، اي درزند سعادتي سند آڻون انھن دلستان جي ڪاس مان
ڪي ڪٽا ۽ مٿن مان ڪي مٿا ۽ جمع ٿيل ان جي زهر مان
ڪي رٿيون عرض ڪريان ٿو. پنھنجي مشفق ۽ مھربان ماڻھن کان
انھن جي حرف حرف جي تصديق ڪرائي پوءِ وسهجان تصديق
کان اڳتي ڪل نه. ڪڍ ڪٿاھه ڪوڙي ٿي نه ڪٿاھه
ڪٿاھه جي تبوض مون کان ڏيڻ پرائي وڃانءِ. پر اتي
پر خوردار توکي پڇي ڇاڻ جي بلائڪ يونٽي (سائينس) جي

نوڪريون

انگريزن جي دور حڪومت کي هنن جو عهد اقتدار چون ٿا. هنن جي دور حڪومت ۾ اهو عهد جنهن کي وڏا مالڪ جو ڪو واڌ نه لڳو هجي. هنن جي عهد اقتدار ۾ اول ته ڪو مسلمان پرائمري اسڪول ناهي هيو. پوءِ ڪاليج يا يونيورسٽي تائين پهچي چو ٿو. پوءِ شاگرد انهن چئن پروفيسرن پرنسپل پائيسر سي هندو هئا. مسلمان پنهنجي مرحلن مان ڪڍي نه ڪري ٿي. ٽڪي ٽڪي لوتجي ٿو. ڪتاب گهر وڃي سڪون ماڙيندو هو. پلا ڪو ڪنهن مرحل تي ڪا به نه ٿيو ته آفيسن جا هندو دربان (ڪاسورا) مسلمان جي شڪل ڏسي در پوري اندران ڪڙو ڏئي ڇڏيندا هئا. مسلمان اندر پير پائي چو ٿو. عملدار طبقو ڪل جو ڪل هيو. مسلمان نوڪري ڪري ته بيلدار ٺاڪو پٽيوارو يا وڏ کان وڏ ته پوليس وارو ٿئي. باقي ڪا سرز نوڪري ۽ مسلمان سا ڳالهه جهڙي ڪرڻ ٿيڻي پئي لڳندي هئي. پلا ڪو سخت جان سري وانگر ستن جنبن مان به سلامت نوڪري پاڻ پئي ڪنهن آفيس جي ڪرسي ۽ ميز تي وڃي ٽنڊرو (ٻي) هو ته هندو انهيءَ کي انهيءَ ڪرسي تان ڪيرائڻ لاءِ ٻين مان جهلي ڇڪ ڇڪان ڪرڻ طرف لائي ڏيندا هئا ته هن جي ڇٽي تي پياڙي واريون ٿريون هٿن هي طرف کان شروع ڪندا هئا. ڪو مسلمان آفيسر هلي ٿي آيو ته مهاڄن کي ڪر چن پيو. ڪر سندن ٿرو هٿ لهي پيو. ڦٽڪ ڦٽڪان لڳي ويندي هئي. پنڇائڻ جو سڙو بار بار ٿئي اهو سوچيندو هو ته مسلمان آفيسر کي ڪيئن جانو هلي ڪيرائي. تانجو ڪو ڪوڙو سچو منصوبو ٺاهي هن تي هٿي واري روم ڪندا هئا. پوءِ هو يا ڪنڌ پر ڪري يا پاڻ پچائي وڃي اهو ٿيو هن جو پاڳو. هنن جي ائين قسم ڪارستانن جا تفصيل لکجن ته اهو

(١) جهڻدو

ڪتاب، لکجي وڃي جو ماڻهو سکر ڪري رهيو هجي ته سکر ڪري نه
 سگهي ۽ جي بيا سکر ڪري ٿو ته سکر ڪري نه سگهي. اهو به
 بلڪل ائين هوندو هو جيئن سکر ڪري ٿو ته سکر ڪري نه سگهي.
 لاءِ ٻيڙيءَ تي چڙهي ۽ ٻيڙي ڪڍي سکر تي ڇوڙي ٻيڙي جي
 نه غرق ٿي.

ڇوڪر ڇوڪري وات ۾ سسي کي سينسار
 مڙيسا سڄي هزار ڀانڱا ٿيندي سهڻي (شاه)

جي مثال مطابق نريا جي حالتون (۱) جو برطرف ناهن
 ۽ لذت ڪام و دهان جو سامان نجي وڃي. يا جي سکر ڪري
 نه سگهي. ڪي صديون ڪنهن گزيرن آهن، ڪنهن ڪتاب ڪون
 ٿيا آهن. گردش اٻار جي ڪيڙيون واري ٽڪي ڦرندڙ وڃن صرف
 ۲۰ ڦيرا ڏنا آهن. پنجنهه سال اڳ واري نور کي اڳيون زمانون
 پاپراڻو زمانون ڪو دڙو ڦڙو چوڻ وارو پوڄا يا ڪو ڦاڙو ڦڙو
 روان چوڻ وارو نه چوي ته ٻئي. باقي ڪيڙيون وارو سڃي سڃي
 هرگز نه چوندو.

هو چوندو ته اڏا اڃا ڪر ڪالهه ڪالهه جي ڪالهه
 آهي ايڏي جا ايڏا هئاسن. فرق صرف ايترو آهي ته پورائين
 کان اڳ ڏاڙهي مان اڃا چوندائيندا هئاسن. هاڻ ڪالهه چوندائين
 کان زور ٿي وڃي ته منڊي لڳائي خشڪي پٽ مان ٺهري پٽائي
 ويٺا آهن. الحاصل ته ڪيڙائي اهڙا رٿائون ٿيل ڪونهن نصيب
 جهونا جوکي اڄ به لوهان کي موجود ملندا، جن عهدن جي عهد
 افتخار ۾ نوڪريون ڪيون ۽ جيئن قدرت پنهنجن ڏينن جي وچ
 ۾ زبان جهڙي نرم ۽ نازڪ ۽ ان سان گڏ بيحد متحرڪ ۽
 فعال شيءِ کي سلامت رکندي آهي يا جيئن قدرت گڏون ڳڙهن

(۱) جاندارن

هي اصطلاح مطابق نه ٿيڻ جي ڪري وڃي ۽ ٽڪن ڇڏڻ جا
 لاهه نه ڪوئي مڃي ٿو جو واضح نالي آهي. ٻه ٽي ۽ ٿه
 سو ٽڪر ڇڏڻ سان پڻ ٿي ٿو ٻلاستڪ جا سهڻا ۽ سٺا ٺهيل
 پنهنجي منهن تي آڏوان ڇڏيو نه ٿو ٻلاستڪ جا سهڻا ۽ سٺا ٺهيل
 آهي. ٽڪر ڇڏڻ سان به اصل جهڙو نه ٿو ٿي سگهي.

اوهان جنهن مڙس جو اولاد آهيو، گڏو ٻائي جي ڪا به
 گنت اوهان جي وجود ۾ پيدا ٿي ٿي سگهي. غيرت اوهان جي
 خون جي قطري قطري ۾ مٿن جي منهن پٽيل ۽ سڀل آهي.
 مونکي يقين آهي ته اهي ڇو ويا ۽ وري اچن جا الفاظ اوهانکي
 دشمن جي ادب ۾ اڻ ڄاڻي ۽ پنهنجي ۾ ڳوٺن وانگر سمجهڻ
 ۽ سوچڻ کان سواءِ رٿن تي حل ڪرڻا آهن. ڪنهن منهنجي
 مرض اونائي پنهنجي مرض ۽ محترم ماڻهن کان پنهنجي ۾ اهي
 پرڻيون ڇڏڻ ۽ پنهنجي ۾ اهي مذڪور ٿي هين سان
 هٽائيندا، تڏهن يقيناً اوهانجا خيال بدلجي ويندا.

اوهان کي پتو پوندو ته اوهانجي بزرگن لاءِ ڪيئن نه
 قدم قدم تي هندن جون ڪوڙڪيون اڏيل هونديون هيون ۽
 ڪيئن نه هنن ڦٽندي ڦٽندي پنهنجي ڀرن ۽ سرن ۾ پيل ڏهاڪا
 جون ڏوريون بنا ته ٽڪيون ۽ توڙيون يا آهن ۽ قلبي شفي القاب
 شڪارن جي هٿ پئي ڪڍي ويا. منهنجا نور چشم پلا تون
 نه ڇڏين ۽ ماڻهن کان معلومات حاصل نه ڪندين ۽ ٻاريل آڙهن
 جي تو ٺيڙي ٻار جي اڳيان بزرگ به ٻاهر نه ڏڪرندي ته
 پوءِ توکي هن جي ڪيل ڪاوڙن جي ڪل ڪيئن بدجي
 سگهندي.

تو اي کيوتر ٻار حرم ڇڏي ميداني
 طپيدن دل مرغان رشتہ بر پارا

الحاصل ته هندو اڄ تائين خير سان هجن ها ته نه تنهنجي
 ماڻهن کي نوڪريون ملن ها ۽ نه هو ڪجهه پگهار ڪجهه چانهه

ها ۽ نه گهرا خرچ
 ٻائي واري ڌنڌي سان وڌيون سانگيون ٺاهين
 ٻري توکي ڪاليج ۽ يونيورسٽي تائين پهچائي سگهن سواءِ تنهنجي
 انهيءَ اوج تي پهچڻ ۽ پيسن مان جارا ڪرڻ مهاجرن جو مرهون
 منت آهي، جن غلام ڪلياڻ ڌڻن اوهان جي دعائون ڪريو، ٻيا
 ٻڌي. مهاجرن جا ڪم ڳاڙو ۽ انهن کي آئون سڀني شاگردن
 منهنجا پنهنجا پٽ ۽ ڀائٽيا پڙهي رهيا آهن. آئون سڀني شاگردن
 کي پنهنجي اولاد وانگر سمجهان ٿو ۽ اولاد سان مائت جي
 جيڪا محبت هئڻ گهرجي.

الهيءَ محبت مونکي ڇو نصيحت آڻين ڳالهين تي مجبور
 ڪيو آهي، ٻيا حضرتن سان هڪ (۱) ٿيندين ۽ صفا نه سڃيندين
 ته به تنهنجي خير خواهي سان هڪ نه ڪشش ۽ چڱائي جو ڀوندو
 رهندو. اولاد منهن ڇو نه ڪو مائت مائت ڪري وهندو
 ڇو؟ مائت جي محبت جي فطري جعلي کي اولاد جي نافرمانِي
 ۽ سڃوڻي ختم ٿي ڪري سگهي.
 محبت اهڙي نياڳي شيءِ آهي جو محبوب جي ارڏاڻو (۲)
 تي پاڻ اُڀرڪي ۽ اڀري ٿي. ڪنهن جي هن وٽ بات ٿي
 ڪنهن وڃاري وادوڙل جو آهي ته وا فرياد از عشق
 (الي آخره).

وا فرياد از عشق وا فريادا
 ڪارم به ٻئي طرف نگار افتادا
 گرداد من شکسته دادا دادا
 وره من و عشق هر چه بادا بادا

واپار

واپار قوم جي پٽ جو مڪتوب يا ڪرنگهي جو هئو آهي.
 جيڪا قوم واپار کان وانجيل (۳) آهي. سا گهڻو ڪم ۽
 اولهي ۽ روتڻي هوندي آهي. من حيث القوم معيشت جي عمارت
 (۱) شوخ ۽ سرکش (۲) ڏنگان (۳) محروم رهيل

جي پيڙه اڃاوت، انهيءَ پيڙه جيڪي ناهي ته جاءِ جون پٿيون اڃا
 ڪٽائجن ۽ ڊونڊورستن وڌيڪ ٿيل ڀرڻن ٿو پٽ ٿي. اڄ اسانجي
 ۽ اڃاوت جي فرزندن وٽ تيار جي آهي. واپاري ٿي آهن جن پنهنجن
 نازڪ مارج ٿا ٿي ڇڏيو آهي. جو ملڪ جو ملڪ ڪو به ملڪ
 ڪڙي ۽ ٺاهيندڙ ٿا ٿي ڪڍڻ کان ڪڍڻ آڏو آهي. جو پنهنجي اندر
 ۽ انيت ٿا محسوس ڪن ۽ برداشت ٿا ڪري سگهن.

تعليم کان علاوه اونهو ڳالهه ۽ لسڪ اڙائڻ ۽ ملڪ
 جي هر حصي جو بار پنهنجن ان سهندن ۽ ان آزمودگار ڪنهن
 تي سوار ڪرڻ ۽ ڪٽائجن ۽ ڊونڊورستن کي بچائي تعليم ڪنهن
 جي پارليامينٽون تصور ڪرڻ ۽ سکڻ جو وقت لغو ۽ لاهي
 سڪارڻ ۽ ضايع ڪرڻ انهي آره زورايون آهن. الزامون آهن پٽ
 پردي جا پار آهن. انهي پٽڪ مارڪيٽ ۽ سگنگ مان سهڙيل
 سرسٺا آهن جيڪي پٽ مان اندران ٿونان هلي رهيا آهن ۽ سڪ
 وهڻ ٿا ٿين.

پر انهيءَ ۾ اسان جي ڪونٽون جو ڪو به تصور ڪونهي
 نعمت جي پيڙهيان فرانسوي انسان کي تمام گهڻون نازڪ مارج
 بنائي ٿي ڇڏي.

باده نوشيدن و هٿيار نشستن سهل ست
 گر به دولت پرسي مست نگردي مردي

اي نورچشم - انهي نعمتون رسالعت توکي نيهه فرمائي.
 شال اڃان به وڌيڪ الوليون ڪريو. آئون اوهانجي خوشي ۾
 اوهو ڪونه آهيان. الله سائين اوهان کي ۽ اوهان جي ماڻهن کي
 اڃان به وڌائي ۽ اڳي کان اڳرو ڪري. پر ڳالهه ٿي هڪئي
 سين هندن جي جيڪي چيو وڃي ٿو ته چو ويا ۽ چو وري
 اچن؟ اوهي هجن ها ته اوهانجن ماڻهن کي واپار ۾ وڌڻ نه ڪڍا
 پر واپار جي ميدان ۾ قدم به رکڻ نه ڏن ها.

سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي
 سور تان سون ٻيڙي

اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي.

اوهان اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي. اڃي به ڇوڙ ٿيڻ ۾ آيو آهي.

سرجياس تان سور سائيس تان سڪ ويا
 انهي ٻيڙي ۾ سور سون نمائشي نصيب ٿيا (شاھ)

(۱) ٽڪر

سمورن جي سندن پٺاڻي آسمان
سکر جي سيد چئي پڳي آئون نه پاس
جو سکر آئون مجلس گري گوندل دل جي (سکر)

الحاصل ته ٻن نامورن واراڻن وانگر اوهان کي تي تي
ياهي (۱) پسام ٻوڙا سکرڻان پون ها.

اوهان جو وارو وريو. هندو پڳو اوهان کي بل لڳو. هندو ملڪ
چڏيو اوهان جو گهر اڏيو.

چورين چورن سڳيو پنهنون ڪيائون پور

سکرڙي پي سکرڙي تي شايد اسانجن نورچشمين غور ڪونه
ڪيو آهي. هندو واپس آيا ته پنهنجن سڄن اڏيل مڏيل شهرن
جي گهر ڪندا. مهاجر چوندا ته اسانجون - افسوس ڄاڻون هيون.
جيڪي ڀارت ۾ اوهان والاريون آهن. سندن وٽ ڪونه جواب
نه هوندو ٻوڙ ٻڇو شال اوهان کي ساڳياريه ڇڏي ڪان شهرن
مان سيرا گول سکرڙا پوندا. سکرڙي ساهي سرازو سکرڙي ساهي
۾ بهجي پنهنجا پتل (۲) ڀونگا وساڻان پوندا. چين مان چوڻ
مٿن مان اڪيون شاد ڪار ۽ سکرڙي جهڙڪين ۽ ڪاڻڪن جي
وٽن مان منهن ۽ وات ٻهه اندوز ٿيندو رهندو.

آخر جنڪي گهرايو ٿا انهن کي حق ته ڏيئون پوندو.
حيدرآباد جي قلعي دروازي کان مارڪمٽ ٺاڻين ويسا ڪريو ته
هڪ ڏڪان به مسلمان جو نه. قسري جي پڙ ۾ البت حاجي غلام حسين
بالولي بهاج حاجي احمد بالولي ريشم ۽ ناس ساڻين مان شاه ڪتب
فروش ۽ ڪي نانارا ڏسبا هئا. باقي شاهي بازار ۾ مسلمان جو
وجود انهن تليد هو جهڙا ات ۽ گهڙي جي مٿي تي تنگ.
جهڙا ٻئي جي ٻارن تي ڪنپ. جهڙو ترقي پسند اديب جي دل ۾

ايمان ۽ زبان تي سچ

تقريباً ساڳي حالت ڪراچي ۽ شڪارپور کان سواءِ ٻين
سنڌ جي سمورن شهرن جي هئي. مسلمان جي مجال هلي جو شهر

(۱) سور ڪاڻي ڪاڻي (۲) ڪاڏل سريل.

هن دنيا ۾ ٿي انسانيت جون سڀون ٿوري بدترين جانور پنهنجي
 چاهين ٿا. انهيءَ سبب سٺ پنهنجي ماءُ جا سڃاڻ هوندا آهن.
 چون ٿا ته اسين ڪيڙن مان ڪوڙن جي پيٽ ۾ وينداسين
 ساءُ جي پيٽ ۾ نه انهيءَ ٻيا ڪي ماءُ جي اولاد جو
 قاعدو ٿي اهو آهي ته پنهنجي ماءُ کي نه سڃاڻندا آهن. نه سڃاڻ
 جي ڪري ماءُ ڪا هٽڪي ڇڏي به ڏيندي ڇا؟ هو پنهنجا ٻچا
 جهڙي پاڻ وٽ ضرور موڙيا ڪندي ڏوخت جي ڀاءُ ڇو ٿئي،
 ڇا نه ٿي. ڪنار ڇو پيدا ٿيا؟ جڏهن ته جيڪڏهن خدا ڪوري
 ها به خط انسان مقابلي جي راه تي هجي ها. (القرآن)

سڀنا علي ڪرم الله وجهه کان ڪنهن ماڻهون اهو مسئلو
 شريعت ڪيو، فرمايائون ته ”بحر عيق فلا تلجد“ هي اونهون
 ٿريا آهي انهيءَ ۾ نه گهر. سائن وري به ساڳيو سوال ورجايو.
 فرمايائون ته ”طريق سطر فلا ملڪه“ اونهي واري کي آهي.
 انهيءَ تي نه مل. ٿي دفعي وري به جڏهن ٻچن واري نرجاني
 ڪري ٻيو ٿاڻن فرمايائون ته ”سرسن اسرار الله فلا تفتشه“ الله
 جي رازن مان ڪڙو راز آهي اهو نه ٻچ.

هوئڪ اهو تقدير جو مسئلو عوام جي فهم کان بالاتر
 آهي. انهيءَ ڪري حضرت صدر ڪرار ارضي الله تعاليٰ عنه اُٿر
 انهيءَ شاهد حقيقت کي بي نقاب نه فرمايو. مسلمان جو صرف
 اهو اسان آهي ته رب مانڪ آهي. پنهنجي حاجت ۾ جهڙو به
 تصرف ڪري سگهي پورو حق آهي. ڪو ڪو ٻئي سگهي ته تو
 هيئن ڇو ڪيو. هيئن ڇو نه ڪيو؟

گل راهه مجال ست که پرسد نه گلزار
 کسر بهر چه سازي و چرامي شڪني

تاعمر جڏهن ته اڄڪلهه انهيءَ ترڪن آڙان ساده لوح ۽
 اسلام جي حقيقت کان نا آشنائي محض ماڻهن کي ٿيلهو ڏئي
 اولهي آواز ۾ اوندي منهن ڪيائين جي ڪوشش هلي رهي آهي.
 ۽ ڪا به ڄاڻن ڪيترن هزارن کي هٽائين انهيءَ ڪن ۾ انهن

ٻوڙيو ويو آهي. جن جي هرڙن هٿ اچڻ جو به ڪا اميد
ڪانهي.

مناسب نظر آيو ته آئون منهنجي ناقص رائي موجب انهيءَ
منهنجي رائي جو ڏيو مشڪوآءَ موت جي انوار سان منور ٿيڻ
آهي وڙهه آئون حشر ۽ منهنجي رائي جا. عرصو اهو ٿيو جو
ٿڌ (١) جيڪو ڏوڏري (٢) ڏينهن ۾ جنهن ٻيو هٿ هلي. پر ڪا به
حقيقت جي هڙ موڙي هٿ ڪري نه سگهي. انهيءَ کي ڪهڙو
حق آهي ته رب جي رازن کي هٿ جي ٿي ٿي ڏيکارڻ جي
عام هلي سگهي.

حقيقت هي آهي ته رب پاڪ حرارت ۽ گرمي ڪانسواءِ
به جاندار مخلوق ۽ ڪائنات جي ڪل نظام کي هلائڻ تي قادر
آهي پر سندس عادت (قانون فطرت) اهو آهي ته حرارت (گرمي)
ٿي آهي جيڪا جاندارن (٣) کي رکن ۽ پورڻ خون (رت) جي
گردش کي قائم رکيو اچي ٿي. نه فقط جاندار به نباتات جمادات
وعبره جي زندگي جو مدار به گرمي ئي آهي. گرمي نه هجي
ته ڪائنات مان زندگي ختم ٿي وڃي. رکن ۽ رت ۽ وڏن ۽
پوان جي روشن ۽ رس چمي ۽ مڪي پئي. انهيءَ گرمي لاءِ
هن دنيا ۾ گرمي جو وڏو ذخرو (سچ) مهيالو ويو آهي. جو
باوجود اندازاً ڏهه ڪروڙ ميل پري هئڻ جي به شيءِ کي مطلوبه
گرمي پهچائي ٿو.

ڪائنات جي هن نظام شمسي کي جيڪڏهن هڪڙو ڪمرو
نصور ڪجي ته سچ کي انهي جو هيٺ چوڻ مناسب نه ٿيندو.
ايهو هيٺ نه هجي ته ڪائنات جي انهيءَ حصي جون ڪل نمونهر
شيون انسان، حيوان، اوڀڙون، ڪفوت، پروت، سب، منجمد ۽ پيخسته
ٿي دائمي موت جي اونڌاهي آغوش ۾ گم ٿي وڃن. عالم آخرت
چونڪ عالم ڪبر ۽ هن دنيا کان لکن ڪروڙين حصا وڏي

(١) اڻڄاڻ (٢) اچو ڏينهن (٣) جاندارن

من جي منجهس ۽ مڪروه آواز جي اڳيان جيتن جيڪي موليٰ ۽
 جي اواز تي ڦري ڪري، ڪنڌ ٽوليندو آهي. ٽين ڇهون لڳا ۽
 ڦٽ ڪري ويا.
 مڪروه ٻنهي سمعول ڳالهه جيڪا عقل جي ڪسوٽي ۽
 تي سراسر ڪوڙ ثابت ٿي رهي آهي. انهيءَ کي هنن جون برقان
 سبب ٻنهيون ٿيل اڳيون جنڪي جيڪا شيءَ هيٺي ٻئي نظر اچي.
 سي انهيءَ ڪوڙي ڪاري ڪت کي سون ڏيون سمجهن. جن
 ڳالهين کي عقل مڃڻ لاءِ تيار ٿي ڪونهي. انهيءَ کي لانگ
 انگو (۱) جي چوڻي تاتوري جو ڪوڙو ڪارائي مغز کي بهس
 ڪري زوري مڃايو پيو وڃي.

لانگ انگو

لانگ انگو واقعي چوڻي تاتوري جو ڏهنون آهي. جنهن
 جي ذريعي گمراهن کي پنهنجي هر سمعول ٽنهندي ناممڪن ان
 ٽي قانون فطرت جي سراسر خلافه سڀان عقل تي ان پوري
 ڳالهه مباحث جو بهان هٿ اچي ويو آهي. مثال قلب ماهيت
 ها جنس جو بدلجي وڃڻ سارن جي ٻچ مان ڪڍڪ ڇو پيدا
 ٿين. ٻي جي ڇيڇڪن مان انب اڀرڻ. ماڻهون جو ڦري ڳڻه يا
 لٽ ٿي وڃن. يا ٻنهر جو اسان ڏهن. ڇڏو ته انهن ته ٿي ٿيو
 سگهي ته جهٽ ڇوڻا ته لانگ انگو يعني ڏهه لک يا ڏهه ڪروڙ
 سال اڳ انهن هو،

اڙي ٻيا قانون فطرت ته اوهو ٿي ساڳيو آهي جيڪو
 اڙل کان اڄ تائين ڪو جهڙو ڪارڻا رهيو آهي. ڏهه لک ۽
 ڏهه ڪروڙ سال ڇوڻا چئو؟ وات جي ٻلاڻ کي گيهه جو ڪهڙو
 سرفو. ڏهه ارب ۽ ڏهه ٻدم سال چئو. قانون ساڳيو جو ساڳيو
 رهندو. انهن ٿي ٿيو سگهي ته ڏهه لک سال اڳ ڪائنات جي
 ڪابه حقيقت ڪانه هئي. ٽلهيون شميده بازبون هيون جو ڪڏهن

(۱) گهڻو اڳي

(۱) ۴ متر ۴۵ ۵۰ ۵۵ ۶۰ ۶۵ ۷۰ ۷۵ ۸۰ ۸۵ ۹۰ ۹۵ ۱۰۰ ۱۰۵ ۱۱۰ ۱۱۵ ۱۲۰ ۱۲۵ ۱۳۰ ۱۳۵ ۱۴۰ ۱۴۵ ۱۵۰ ۱۵۵ ۱۶۰ ۱۶۵ ۱۷۰ ۱۷۵ ۱۸۰ ۱۸۵ ۱۹۰ ۱۹۵ ۲۰۰ ۲۰۵ ۲۱۰ ۲۱۵ ۲۲۰ ۲۲۵ ۲۳۰ ۲۳۵ ۲۴۰ ۲۴۵ ۲۵۰ ۲۵۵ ۲۶۰ ۲۶۵ ۲۷۰ ۲۷۵ ۲۸۰ ۲۸۵ ۲۹۰ ۲۹۵ ۳۰۰ ۳۰۵ ۳۱۰ ۳۱۵ ۳۲۰ ۳۲۵ ۳۳۰ ۳۳۵ ۳۴۰ ۳۴۵ ۳۵۰ ۳۵۵ ۳۶۰ ۳۶۵ ۳۷۰ ۳۷۵ ۳۸۰ ۳۸۵ ۳۹۰ ۳۹۵ ۴۰۰ ۴۰۵ ۴۱۰ ۴۱۵ ۴۲۰ ۴۲۵ ۴۳۰ ۴۳۵ ۴۴۰ ۴۴۵ ۴۵۰ ۴۵۵ ۴۶۰ ۴۶۵ ۴۷۰ ۴۷۵ ۴۸۰ ۴۸۵ ۴۹۰ ۴۹۵ ۵۰۰ ۵۰۵ ۵۱۰ ۵۱۵ ۵۲۰ ۵۲۵ ۵۳۰ ۵۳۵ ۵۴۰ ۵۴۵ ۵۵۰ ۵۵۵ ۵۶۰ ۵۶۵ ۵۷۰ ۵۷۵ ۵۸۰ ۵۸۵ ۵۹۰ ۵۹۵ ۶۰۰ ۶۰۵ ۶۱۰ ۶۱۵ ۶۲۰ ۶۲۵ ۶۳۰ ۶۳۵ ۶۴۰ ۶۴۵ ۶۵۰ ۶۵۵ ۶۶۰ ۶۶۵ ۶۷۰ ۶۷۵ ۶۸۰ ۶۸۵ ۶۹۰ ۶۹۵ ۷۰۰ ۷۰۵ ۷۱۰ ۷۱۵ ۷۲۰ ۷۲۵ ۷۳۰ ۷۳۵ ۷۴۰ ۷۴۵ ۷۵۰ ۷۵۵ ۷۶۰ ۷۶۵ ۷۷۰ ۷۷۵ ۷۸۰ ۷۸۵ ۷۹۰ ۷۹۵ ۸۰۰ ۸۰۵ ۸۱۰ ۸۱۵ ۸۲۰ ۸۲۵ ۸۳۰ ۸۳۵ ۸۴۰ ۸۴۵ ۸۵۰ ۸۵۵ ۸۶۰ ۸۶۵ ۸۷۰ ۸۷۵ ۸۸۰ ۸۸۵ ۸۹۰ ۸۹۵ ۹۰۰ ۹۰۵ ۹۱۰ ۹۱۵ ۹۲۰ ۹۲۵ ۹۳۰ ۹۳۵ ۹۴۰ ۹۴۵ ۹۵۰ ۹۵۵ ۹۶۰ ۹۶۵ ۹۷۰ ۹۷۵ ۹۸۰ ۹۸۵ ۹۹۰ ۹۹۵ ۱۰۰۰

انجن ستن هزارن سالن ۾ ڪو انسان ٿوري معيوس ۽ بي اصول ڪندي گذرڻ تي پيو يا ڪو ڊگهو گهٽيو پيو؟ مون جي ڌڙي مان پنج هزار سال اڳ جا پوتا نڪتا آهن. ڊگهو ساڳيو اهو ڪو ڊگهو آهي نه جن جا نر ۽ مڇر آهن. انهن جون مڇر اڳيون آهن. پنج هزار اڳ ڪو انسان عقل ۽ صورت ۾ ساڳيو اهو ڪو انسان آهي.

الحاصل ته قانون فطرت ۾ ڪوبه تغير ۽ تبديل نه ٿيو آهي نه ٿيندو. پنهنجي زعيم باطل ۾ هڪ بي خود ساخته دنيا تصور ڪري انهيءَ جا ڪو ماڻهون ويهي نوان نيرا قانون مرتب ڪري نه اورو خارج از بحث آهي. ڳالهائون آهي ماڻهون ۽ سان. گذرڻ واري جو منهن ڪري. انهيءَ سان ڳالهائون جو ڪم ڪونهي. اي عسافيت بيان. اي عسافيت نشان. اي عسافيت اعتبار. اي بيان نما حيوان. ڏهه ڪروڙ سال پوئين جو ٿو وڃن. ڏاه (عدو) ۾ نجهرا چو ٿو اڏين؟ چو ٿو اونڊاهين ۾ ڦاٿا (۲) کائين؟ چو ٿو گذرڻ تي جون ڳالهائون ڪري پنهنجي انسانيت کي ٽڪو لائين؟ چو ٿو عقل جو ڏيڍالو ڪيئن؟ پنهنجي بالهه کي مڇ. ۽ هڪ صحيح حقيقت ۽ ٺهندڙ نه ڪندڙ سولهندڙ سيناليندڙ ڳالهه.

(۱) غلام رسين (۲) شورلڙيون ڏهن

ٻانهي ٻانهي ڏسڻ ۽ سمجهڻ لاءِ سڄي دنيا

چوندا آهن ته ٿر جي ڪڙي سؤ چوٿون ڏانهن خط هڻندا
ڪي ڇڏڻ سبب انسان ڪيڏو نه خطا ٿي وڃي آهي جو انهن
انسان جي پاڻي مان انسان ٿو خفي ٿي وڃي ۽ ٻاندر جي پاڻي
مان ٻولڻو ۽ ٻاندر. اها عادت ٻانهي آهي. انهن قانون فطرت آهن.
جنهن ۾ هرگز هرگز ڦير ڦير ٿي سگهي.

تون جيڪو ڪنهن هزار سال اڳ جي پنهنجي ڏاڏي ٿي
ٻاندر ۽ پنهنجي ڏاڏي ڪي ٻاندر ٿي چوڻ ٿو. اها هنن مستحقين
کي حواسخواه ڪار ٿي ٿي. ڪيوت پيا ڪا ۽ جوڙو ڇڏا پيا
مان ڪي ڪاريون نه ڏٺائين ته ٻيو ڇا ڪندا. ٻي ڀيري ٻڌا ڪندڙ
پنهنجي ڏاڏي ۽ ڏاڏي ڪي ڪاريون نه ڏي، هر ڪر. خوار ٿي
ٿين. پاڻ تي ماڻهون ٿو ڪلائين. ڇو اچي ڪڍيو آهن. پنهنجو
عقل وڌو ڪيڏان هن آهي. ٻي ڇڪڻ تون چوڻن ته سڄي
ڏاڏي ۽ ڏاڏي ٻاندر ٿي. عا. ته ماڻهن جي عزت ڇا وڌي. هو ڪي
چوندا ته هاڻو بيشڪ هئا. ٻيو ٻي پنهنجي منهن تي ڏنگي ٿي
يا نه ٿي.

ٿڌي دماغ سان انهيءَ ڳالهه کي سوچ. عقل ڪيڏان ڪير
وڌ. ڪڏهن خدا جو خالق چوڻدي ٿو ڪي ٻيو ٿو وڌي. ته ٻيو
انهن چئو ته روس ۽ آمريڪا جي فيڪٽرين مان ٺهي آيا آهن.
پاڻ لاءِ ڪن پاڻ جو نسل ثابت ڪرڻ انهيءَ کان انهن صدار
بهر ٿيندو. اچڪله سائنس جو خوب ڏاڪو ڇڏيل آهي. اها
ڳالهه وسهندو ۽ سڄي دنيا ۾ فخر اڻسا آهن. وڏي ڳالهه
آهي. ڪي وري ڪي انهن ۽ چون ته اسڪر جاپان جي جوڙهر
جوڙيو آهي.

انهن ۾ چئي سگهو ٿا ته موٽر ٺاهڻ وارن ڪارخاني ۾
ٺهيا آهن. ٺوٺا فورڊ وغيره انهي اسانجا وائرس ۽ شورت ۽
مرسدس اسانجون همشيرائون آهن. سون ماسون ۽ لڪيون

۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

حضرات امام اعظم صاحب فرمایو تہ جیہکاذن ہک معمولی
ہری سواہ ٹائٹل دی تھی سگھی، ۽ سواہ جلائٹلڈ جی
ہاں تھی سگھی، تہ پوء ہی جلی کائنات سواہ ٹائٹلڈ حسن
کسکں ہو؟ سواہ جلائٹلڈ جی حسن دی تھی۔
دعوتِ مسیحت جی روٹ تہ پھر اچی ویرہہ انجواب
دی چار واری ککھت جیہن قسوم تہاہر سنن کالی تان تان
کندا رہندا رہیہ۔

تخلیق و تکوین

جیہ کدھن کو کاربگر رک لوہ کاتہ ۽ بیون شیون
کد کری موہ نو الہی، با کد حکیم گڈو زبان مشک نہر
نہر مہرو جواہرات وغیرہ لہرا مان ہک بہترین معجون یا جواہر

پورو ناهي ٿو، اهڙي طرح سان انساني عظيم ساخت جنهن کي
تخليق يا تڪون نه چئبو. اوهان کي صنعت يعني قدرت جي ناهيل
ڪارآمد صنعت
ان خدا بهترين ۽

ايجاد ڪرڻ.
انساني صنعتن جو دائرو وسيع آهي ۽ اڄڪلهه ته انسان
اهي عجيبات ايجاد ڪيا آهن، جن کي ڏسندي بي اختيار واه واه
جي صدا بلند ٿيو وڃي. اول ته اهي ڪيلاٽ ڪنهن جاءِ اهو
ڪمال به قادر قادر جي قدرت ڪماله جو جنهن انسان جو شاخ
اعزو اعلى خالق جو ٺهڻا بحير العنول ڪارناما ڏيکاري رهيو
آهي. هڪ انجن ريل جا ستر گاڏا ڪاهيندي ٽڪي هلي رهي آهي
سجھدار ماڻھون انهن ڪوٺ چوندو ته واه ڙي انجن واه ته
حد ڪري ڇڏي، عقل وارو انسان چوندو ته جس هجي انهي انجن
اهڙي واري کي. شد (۱) رحمنون هجن انهي ڪاريگر تي. جنهن
عهڙي شيءِ ايجاد ڪئي. ريڊيو ۾ زمين جي هيٺين پٿر يعني آمريڪا
وارو جو آواز نه آواز ۾ ڪجهه ڪار ۽ ڪر سوڙڻ ۽ اوڀاسيون
۽ اوڀاسيون. اڃا به وڌيڪ ته ڳالهائڻ واري جي پيٽ جو گزرات
به هتي گهر ويهي پڙي انهن شا ڇئون ته ريڊيو انصاف ڪري
ڏيکاريو. يا ٽيليويزن ڊنگ ڪري ڇڏيو. بلڪه ڇئون ٿا ته ٽيليويزن
۽ ريڊيو اهي واري ڪمال ڪري ڇڏيو آهي. واه ڙي سڀني
اکس وارا عورتي بلا واه شاپس ڙي اڃا ۽ ڳاڙهاڻ جي باوجود
فڪي ۽ بي رونق جنهن وارا مغربي بلدر شاپس. صفت جو ڪمال
ڏسي صانع جو ڪمال ڳاڻبو آهي. بلڪل اهڙي طرح سان مخلوق
جي ذهن ۾ شاخ جون بلند پروازيون ڏسي خالق تعاليٰ جي عظيم
قدرت جا گيت گائجن ته انهن جو شاخ آمريڪا خلقيو يا روس
ٺاهيو. هڪ عقل واري انسان وٽ انهي ڪان سواءِ ٻيو ڪوبه
جواب ناهي نه الله تعاليٰ خلقيو. ٻي ڳالهه جا بيحد توجه طلب آهي
سا هي ته انسان ڪابه شيءِ ڪانه ناهي آهي. رب جي ناهيل شس
کي رب جي ذل عقل مطابق صرف پاڻ ۾ ملايو اٿس. اهي شيون

(۱) ڳاڻيون

پوء ڏٺائون. انهن ڏٺي ۾ اهو غصو ڏٺو ته انهن
مڪمل مطلق جون شينون آهن. جيڪي انسان فقط رتب جي
سبب ۾ گهٽ موجب تمام ساري رهيو آهي. هو انسان منجهه
هو مڪمل رتب جي ناهي ڏٺو ته اهو ڪي به انسان ناهي
ڪري سگهي.

رب اهو آهي جنهن ان هوند. مان هوند ڪشي. جنهن
عدم کي وجود جي صورت بخش. جنهن نه هوند کي هوند بخشي.
سڀ شيون نه مڪمل سال آڳاٽو آهي. انهن مان سڀ شيون پيدا
ڪري سگهي.

هي ڪائنات ساري ڪشڻ آهي خدا بناڻي
قدرت جو شان جا هر صفت ان ۾ شامل آهي
جيت هوند عدم آهي اڄ آباديون عجائب
جيت ڪن هو آهي هي ڪورس قضا بندي
ماڻهون ٿيو. مٿي مان برمت مٿي جي چڱاڻ
جن هن ڇڏيا هئا مان ڇا مان هئا بندي
ڪنهن شي منجهان ٿي ڪا شي جي ڪوتاهي
ڇا هو ازل ۾ جنهن مان ارض و سما بناڻي
ٿيون حڪمتون هزارين پر اٿون انهي ۾ هر حيران
منسار سارو صاحب ڪنهن شي سوا بناڻي
حيران ٿي ڇڏيا هر هر جوان ٿي هر
هي ڪائنات ساري ڪشڻ آهي خدا بناڻي

الحاصل ته انسان خالق ۽ مڪون ناهي جو نه هوند ۽ عدم
مان ڪون وجود منجهه شهودي آهي گهٽ. انسان محض جامع
۽ ڪارنگ آهي. خالق الخلائق ۽ مڪون الاڪوان رب آهي
ڌات آهي. جنهن عدم محض ۽ نستي مطلق ان هي هٿون
جوڙون جوڙيون. انهيءَ بحث مان مطلوب ۽ مستود حڪما ڪله
ڪرڻي آهي سا هي آهي ته ڏهن محض هفت ۽ جامع ۽ ڪارنگ

ٻيٽن جون ۽ اسين ڪيترن وقتن تي سمون. انهيءَ ڏهاڙي ۾ اسان
سان ٻه قسوت جو هي اٿل قانون ڏسي رهيا آهيون ته ڪٿي به
سواءِ چوريندڙ جي چرڪي ٿئي سگهي. وڻن جون سنڀيرون ۽
نوا جي طاقت تي ماڻا ۽ نه نه وانگر ڪڏهن اتر ڏکڻ ۽
ڪڏهن ڪن تي جهنڊ ٽوڙي اُٻارڻ ۽ انڪار جا ڪم ٿيڻا.

ڪڏهن ته انهي ٽارنن پاڻ ۾ ڪرهيون وٺو سڀني ۾
ان ڏٺون لهيو وائڻ ۽ وڻن ڇانڊن جا وات پاڻي ڪري رهيو
آهن. هڪ هڪو سڪل ٻن ٻه ڪنهن چوريندڙ قوت کان سواءِ
هو چري. نالا ڪيترن ٿين جا وڻن. ڪاٺيات جي ڌري ڌري
۾ اڳوڻا قانون جاري و ساري نظر اچي ٿو. ڪاٺي ۽ چرڪي
کان سواءِ متحرڪ ٿئي ٿي سگهي. بل ڪاڏي ڪي ڊيگن جي
قوت ڏڏڪ ڏڏڪ ڪري ٺاهي ٿي. موٽرن ٺارڻ ۽ هوائي جهازن
کي ڪنهن جي طاقت ڏونست ۽ زورن ڪرائي هئا ڪنهن
ڪنهن حصا تير ڪافي ٿي.

اسان ۽ جانور سان سمون جي ٻه ٻئي ۽ اڏانهن جيڪي
ٻرن جي ٿر (۱) سان هتان کان هتي پهچي رهيا آهن. خير ميل
ڪراچي کان پشاور تائين ساڍا ڏهه سؤ ميل پنڌ ڪري ۽
ڪلاڪن ۾ پهچي ٿو. هلائڻ وارن کان علاوه هنڌ هنڌ سوين
منتظم هن جي نگراني ۾ هند ٽن مصروف آهن. ايڏي انتظام جي
باوجود به ڪڏهن ته ڇهه ڪلاڪ ليٽ ڪڏهن ته ماڳهن
انڪسڊيٽ ڪري واري ماڻهن جا ٻڙا سِر تي وڙهو چڙهه.
اي غلطي اسان ڪجهه نه رڳو ڪرڻ ڪڏهن هڪ هڪو
ٻن ۾ چوريندڙ کان سواءِ چري ٿئي سگهي ته پوءِ هيڏيون ڪرپون
پريٽون زمين ۽ سچ ۽ چنڊ ۽ تارا جيڪي بقول جي - اير شيد
جي ڏهه ارب يا ڏهه پدم سان کان مسلسل گردش ۾ مصروف
آهن. سي چوريندڙ طاقت کان سواءِ ڪيئن چري رهيا آهن؟ ۽
ڪنهن منتظم کان سواءِ هي هيڏو نظام ڪيئن هلي رهيو آهي؟

مضم ڪوڻ جي قوت پيدا ٿئي، تستائين انهيءَ ڪوڙجي ۽ غلبه
رت ڪري اچي سڦيند ۽ لڻند ۽ مٿي ڪوڙ جي شڪل ۾ پن ۾
اندو وڌو. ڇڪڻ ٻار چوسندي ڏاڍيندي مٿو ٻاهر ڪڍي ڇڏي
اي ٻار اهر اهر سڀ سڄڻن لڳو.

آهي؟ اهو اهو سڀ ٻانهي ٿي پيو؟ اهو سڀ انساني حادثو
مدد کان سواءِ ڏسڻ مشڪل هو. تنهن مان هن جي هٿ وڌو
خوبصورت عقلمند ۽ بخت بلند انسان خدا نه ٺاهو ته هو آي
ٺاهو ته آئون انهيءَ فلاڻي ڪيئن ڪري ڪيئن ڪري ٺاهو وٺ ڏاڍائي
اتي پيو آهي، جو اهو خطا ٿيو آهي، گرامن جي ۽ ڪا حد
هن ڪهڙي، خدا لکيو ٿيڪي وڃڻ اها ماڻهي ڪانه چئي.
(ٿو) هڪ چچڪو زمين تي ڪريو، جنهن جو وزن ۽

رتيون مٿس هو اتفاق سان هڪي ڪٿان ڪو پاڻي ملي ويو ٿو،
وڌو، ويجهو، ڏهن سالن بعد اهو ٻي ڀيري جنهن وڌي
ٿيڪي ٿوري ٿي سو مڙ ڪان به سڙي ٿي وڃي، اها هن جي سازش
تريست ۽ پرورش ڪيئن ڪئي؟ زمين ۾ اندر ڪروڙن جيوت
پيدا ڪري هن لاءِ غذا ڪيئن مهيا فرمائي؟ ۽ اها غذا پتري
قوت پري پري جي ٿارين ۽ پنن ٺاهين ڪيئن پهچائي؟ ڪيئن پهي؟
پري وڌي ٿي ڏوسين، ٺڪوسين ٺڪي آندار، ٺڪي ٺڪن جون ٺاڻون
جڪي ٻار کان غذا کي چڪي ٿري ٿري ۽ پن پن ٺاهين
پهچائين. پر ته به غذا ٿري ٿري ۽ پن پن ٺاهين پهچي رهي آهي.
زمين ۾ لڪيل گوڏون (۱) ۽ ٻاڙون هڪڙي ڏينهن وٺ ڪٽي ته
ٻي ڏينهن پن ۽ ٿاريون سڪڻ لڳنديون. گوماڪ بڪ وگهي
مري ويون. انهيءَ جي معنيٰ ته زمين مان غذا چڪي چوڻي ٺاهين
انهن ٻارن پني پهچائي.

توئن ۽ ڪيترن قسمن جي وڻن ۽ ٻوٽن جي پنن جون
ڪنارون جهار وانگر ڪٽيل. اي ربا انهن پنن کي اهڙو خوبصورت

(۱) ٻاڙون

۽ ٻوڙائو سگهڻ سڏيو. انهي ڪهڙا لطيف خدا آهن. انهي
ڪهڙيون لطيف ڪانهيون آهن. جيڪي هڪ هڪ وٽ ۽ هڪ
ٻئي جي هزارن جي ڪي ٻوڙي جهڙي سلسلي سان ڪڍي رهيا
آهن. اسان وٽن سون ٻاڙون ڪوئي ڏسون. ٻاڙ جي مٿي ٻاهر ڪڍي
خوب ڄاڻي ڇڏي. هن ۾ ڪو به رنگ ڪونه هو. اسان اوهان مٿي
اچي ڪهڙي ڪي سڀي ڏٺي. ته هن ۾ ڪونه رنگ نظر نه آيو.
يا خدا پوءِ انهيءَ وٽ انهيءَ پيرنگ زمين سان ٻهڙا ٻهڙا
دلشين ۽ نظارن ڳاڙها سڙا ڦٽا ڦٽا اچيا رنگ ڪٿان
سڀيا ۽ ڪيئن ڪيئا؟ هن رنگن مان فسان قسم رنگن جا
گل رنگيا.

اسان وٽن جي ٻاڙ جي مٿي ڪڍي چڪي ڏٺي ته هن ۾
ڪو به مٿان ڪونه هو. ڪا به لذت نه هئي. ڪا به ڪا به پوءِ انهن
وٽن جي مٿان ۾ هڻو مٿان ڪيئن پيدا ٿيو؟ انهن مٿان انهيءَ
وٽن کي ڪنهن ڏٺو؟ انهن مٿان اما لذت وٽ ڪٿان حاصل
ڪئي؟

سنڌي سرولي لنگڙو ٿمر بهشت انب ٿا ڪاڻون ته ڏاڏو
۽ لذت ٿئون ٿئون ٿاريو ڇڏي. انگورن جي لطيف گهر ۾ بيقاعدي
ڪنڊ پيل ۽ لذت اوهان جيڪا قندهار جون سڄون پٽي لاهي.
پڇي ڪاچي ٻوڙي ٻڪري ٽڪارين ڪوبه ڏيو وارو ٿو ٻلي ته
اسان انهن سڀوڀار وٽن کي ڪا ڪنڊ جي ڪوٺا ڏئي. هو ويچارڙا
هلي به ڪٿي ٿا سگهن. جو چئجي ته هنن ڏيو وارن وٽ ڏه ڏه
پنڊ ڪري بليڪ تي به ڪٿي پائي سير ورتا هوندا يا ڪنهن ڏيو
جو قالو پڇي ڪري ڳوٺيون چورائي رکي پنن تي راهي
ٿيا هوندا.

سونگهي سونگهي ٽڪرين. گان جي ٻوٽن جي ٻاڙن واري
مٿي ۾ ڪا به خوشو ڪانهي. پوءِ هي روح ريجها ٻنڌڙ قسم
قسم جون سرهاڻيون ۽ ٻنڌل واس انهن گان جي ٻوٽن
ڪٿان آندا؟

مڪڙي هن ڪڍري جو بچ لڳايو ويو. صرف هڪ انچ

جي نظام ۽ اوزار جا ڪهڙا ڪم ڪندا آهن؟ ڪهڙيون ڪم ڪندا آهن؟
 مخاوفون پيدا ڪندا آهن. ۽ انهن کي ڪهڙي ڪم ڪندا آهن؟
 پاڻي وارن ڪم ڪندا آهن (۱) ڪي پاڻي ۽ ڪي ڌرتي ۽ ڪي ڌرتي ۽ ڪي ڌرتي ۽
 زمين ۾ اندر رهي وارن ڪي زمين ۾ اندر رهي ڪهڙا ڪم ڪندا آهن؟
 وڌائڻ جون قابليتون ۽ صلاحيتون ۽ انهن ڪم ڪندا آهن؟
 طبيعتون عطا ڪندا آهن. ۽ انهن کي ڪي ڪم ڪندا آهن؟
 ايڏا اڏاڻا انتظام فرمائين ڪهڙي ڪم ڪندا آهن؟
 جو ڪهڙي ڪم ڪندا آهن؟

رب سچ فرمايو ته جيڪڏهن سڀ فرما سگهجي ٿو ۽
 دنيا جا سڀ ڳالهه ۽ ڪم ڪندا آهن ۽ رب جون قدرتون ۽ ڪم ڪندا آهن
 ڪم ڪندا آهن ته سڀ ڳالهه ڪم ڪندا آهن ۽ ڪم ڪندا آهن
 پورين ۾ ٿين. انسان انهن سڀ ڪجهه ڏسي پوءِ به جيڪڏهن
 عداوت ۾ ايندو انڌو ٿي پيو آهي جو اڃان به الله تعاليٰ کي ڏٺو
 مڃي ته پوءِ هو انتهائي درجي جو ظالم آهي. ۽ پيشڪ دوزخ جي
 عذاب جو جنهن کي جزاءِ وفاقه (ڪافي سزا) چيو ويو آهي. انهيءَ
 جو پوري طرح سان مستحق آهي. پوءِ چيو ته واقعي انهي سان
 اوهي آهن جن لاءِ رب فرمايو ته امان انسانن ۽ جن مان گهڻا
 ئي دوزخ لاءِ خلقيا آهن. جن جون دليون آهن پر سمجهه کان
 غري. جن جون اکيون آهن پر ڏسڻ کان بي بهره. جن جا ڪن
 آهن پر ٻڌڻ کان وانجيل ۽ محروم. انهي جانورن وانگر آهن پر
 اڃان به گمراهه. قرآن.

گوياءِ هي اوهائي دوزخي مخلوق آهي. جنهن کي هن دنيا
 ۾ انساني صورت سان گڏ ظاهر بين اکيون. مٿاڇرا ٻڌندڙ ڪن
 ۽ مٿاڇري سمجهه ته ڏئي وئي آهي. پر حقيقت بين اکيون ۽
 حقيقتاً ٻڌندڙ ڪن ۽ حقيقت ٻڌندڙ دليون هنن کي عطا ٿيلون ٿي
 ڪينهي. هنن ئي فضا جو ڪو اهڙو ليڪ لکيل آهي جو هنن کي
 دنيا ۾ بهر صورت حماقت ۽ اڌ جي اوزار ۾ ۽ آخرت ۾ دوزخ
 جي آڙاهه ۾ رهڻون ٿي آهن.

نخيره اندوزي

نخيره اندوزي (اختصار) جيئن مشهور وقت جي طور
 مطابق ذوق آهي. تهن شريعت پاڪ به اختيار ڪن ٿا
 مسخر قرار ڏئون آهي. سو نڌن جنهن عوام الناس جون ضرورت
 واريون جنسون پنهنجي ذاتي فائدو لاءِ هڪو ماڻهون پاڻ وقت به
 اٿ. هتان بند ڪري رکي ڇڏي. پر جيڪڏهن انهن جون وقت
 ٿي تيون رهاه عالم لاءِ يعني وقت ضرورت عوام الناس جي وقت
 ڪرڻ لاءِ. نه پوءِ اهڙو چڱو ڪم ڪو نه. ارحيم الرحيم رهاه
 انهن حالتن ۾ هڪ عالم مان منصف شهيد ٿي ٿي ٿي ٿي
 جي هڪ عالم وقت لاءِ هر لحاظ ڏري ڪرڻ ٿي ٿي ٿي ٿي
 انهن حالتن ۾ هر لحاظ ڏري ڪرڻ ٿي ٿي ٿي ٿي
 ذخيرا به مخلوقات جي پيدا ڪرڻ کان اڳ ٿي پيدا ڪرڻ لاءِ
 ضرورت ڏيکار سگهجي ٿي. وقت ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 پنهانم ذخيرن جي حاصل ڪرڻ جو عالم ڏري ٿي ٿي ٿي
 هر قسم ڏري ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 جا هڪ ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 ڦهڻن جي هوائن سان مالا مال ڪيو ويو. ٻيو ٿي ٿي ٿي ٿي
 پاڻي هو. جنهن جي تسليم هڪ وڏي ٿانڪي (سند) ٿي ٿي ٿي
 وڌي. جنهن سان سج جي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 ٿي ويو. جو پوءِ پاڻي جنهن جي صورت ۾ ٿي ٿي ٿي ٿي
 صورت ۾ جيان ٿي ڪري ڏريا ۽ نديون ٻنهي وهڻ لڳو. يا ٿي ٿي
 ۾ جذب ٿي ڪوهن ۽ ايوپ ويران جي ذريعي ٻاهر اچي سائين
 جانورن بکين ۽ هر قسم جي جيئن ۽ ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 يا عرق سروح الارواح ٿي.

ٿي روشنائي حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ ٿي ضرورت پوري ڪرڻ
 لاءِ الهام پاڻي ۾ يعني پيدا ڪرڻ وڌي ۽ ٿي ٿي ٿي ٿي
 ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي
 ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي

[illegible]

(چوٿون) رات فرمايو ته اسان گهوڙا اسان ڇڄي ۽ گڏهه اوھان جي سواري ۾ اوھان جي ٻار برداري لاءِ وڌا حصو اڏي مار چئڻي هڪ سڌ کان جي هئا ٿاڪي اوھان سڄا ٿي چڪو هئو پر تڪر ٽڪر ٿيڻ سان ۽ رندا اوھان جي سواري ۾ به برداري لاءِ اوهي ٿيون ته وڌيا فرمائيندو ڇڏي اوھان به چالو سور ٿيڻ شروع ڪري ڇڏي ۽

[illegible]

۽ پيڙهي جي قسمن جون ٻيون سولائيون اڄڪلهه جا جهاز
۽ آبدوز ڪشتيون وغيره آهن. رب فرمايو ته سندس قبضه قدرت
۾ آهن، فرما ۾ ۽ الله جل جلاله (سورة الرحمان)
ظاهر آهي ته اهو بيان اهوڪر عيسا عليه السلام فرمايو
جهازن جو آهي جنهن واهي سڀ ۾ جل جو ليڪا ٿي ٿا
انهن سڀ واهن تي ڪرڪو جبل ٿيندو آهي، وڏا اڪوٽي سڙي
۽ غورين جي هائي ڪنن پاهر نظر اٿڻ ديوار جا ٿا ٿا جيئن
هونئن ڪن وڌيڪ ٿي ٿي سگهن اهي ڪسي جي حال ڪشه
ٿي ٿي سگهنجي.

ذاتی نشی سکھجی
عائی غرض سکر تون ہی آہی نہ جڈن مالک الملک ذوالجلال
والاکرام رب کی مواروں لارمون ریل کڈیوں عوالتی جہاز پالی وارا

جهڙو نالشان ٿي هئا ۽ پنهنجي قدرت جو اظهار ڪمال عالم انسانييت
 کي ڏيکارڻ ٿي جو ته انهيءَ لاءِ ڪوٺاڻ ۽ مختلف قسم جي
 تيل جا ايڏا عظيم ذخيرا به زمين جي اندر اڳي ئي پيدا ڪري
 محفوظ رکيا هئا، جو دنيا ۾ هر روز ڪيترن پيٽرول ۽ ٻيا
 تيل ۽ ڪوئلا صرف ٽين ٽن ڏينهن جي ڪوت ٿئي اچي ۽ جنهن ماڻه
 جو اهو بلاڻيڪ گولڊ (تيل) ٻرامند ٿيو سو ڪروڙ پتي اربپيتي
 ٻڌم پتي کان وڌي نيلن پتي يا اڃان به ڪا ٻي پتي پنهنجي ويو
 رب کي انسان گهڻان ڪرڻان هئا ۽ اڃان به ٻوڪن جي
 وڌندڙ وڃڻ سبب جنگلات جو گهٽجي وڃڻ ناگهيز هو جهنگ
 جي ڪاٺين جي ناٺاب ٿيڻ واري صورت ۾ رڌي پڳي لاءِ
 ڪائنات جي منظم اعليٰ ڪاٺين جو نعم البدل سوئي گيس به
 اڳي ئي پيدا ڪري زمين جي گهرائين ۾ محفوظ فرمائي ڇڏيو هو
 جو اڄ جيئن جيئن ضرورت پوندي اچي ٿي، تيئن تيئن گولڊ
 افسانن جو ڪن ۾ ڪو ٺوڪ پيو ڏي ته فلاڻي هنڌ سوئي گيس
 آهي وارو سروي ڪيو، سائنس کي رب اهڙي سار ٺاهڻ جو
 عقل عنايت فرمائي، جنهنجي مني تيل ۽ گيس جي لڪل ذخيرن
 جي ڪاٺي ۽ ڪاري ڪري ٿي. ۽ تيل ۽ گيس سائنس دانن
 ڪونه ٺاهيا، اهي اڳي ئي ماڻڪا ماڻڪ هڪ رٿيل منصوبو جي
 ماتحت ضرورت جي وقت اظهار ڪرڻ لاءِ ٺاهي رکي ڇڏيا هئا.
 الحاصل ۽ اهو فخر به رب جي شانن مان عظيم
 سمجهڻو آهي. اهي ڪو هو سمجهي؟ اهي ڪو جو عقل کان
 عالم واري؟ ڪي ۽ ڪي ڪو چار ڪو سار ڪو خواجوا ڪنهن
 سو علمي. اهي ڪو جو انهيءَ کي سمجهو ڪري ۽ انهيءَ مان
 فائدو حاصل ڪري. مثال ۾ هڪ هنڌ ڪنهن شادي جي موقعي
 تي هڪ لک ماڻهون اچي جمع ٿيا آهن. ٻه ٻه ڏينهن مسلسل
 دعوت آهي. دعوت وارن ماڻهن لاءِ هزارين مع چانور سوين مع
 اڻو جمع ٿيل آهي. رڌي پڪي لاءِ هزارين مع ڪاليون گڏ ٿيل
 آهن. گوشت لاءِ ٺٽرون ۽ ٻورو، حلوي ۽ زردِي لاءِ ڪنڊيون
 ۽ ڪي ڪي چاه جا بر ڪوپ ڪٽليون ٿين ٿا ڏيکيون سڙائون

ڪي سلامت ڪري. ۽ ڪي به مرڻگ آهي. ۽ ڪي به ڪو به هوند هو ته
 ڪي اهڙي زوردار هجي. ۽ ڪي به اسان کي آواز ڪري ڇڏي
 پر جيڪڏهن هن ۾ مٿي سڀل ناهي. جهڙي طرح سان سندس
 ايندڙ هو جا طوفان. ته اوهان به نظر ڏئي آهي. ڇو ته پنهنجو ڪوبه
 رنگ ناهي. رب جي ذات جيڪا ڪنهن به رنگ کان مبرا ۽
 منزه آهي. تنهنڪري هي ظاهري اکيون ته برابر ڏسي سگهن.
 پر هڪ پاسي ۽ ٻئي پاسي جو اڪيون سندس ذاتي نور جي
 شاهن مٿي ۾ سڄو ۽ مڪمل رهن ٿيون.

ايمان تان اڌيون پوريون ٿيڻ پس
 وڃيو روز رسن جيپاڙي حجاري شاه

ڪي به ڪنهن نڪل مٿان جون ٿي ته اوهي لک به
 اهڙا جن مان هڪڙي هڪڙي جي هڪ هڪ اکر تان لک لک
 ڪري. اسانجي پيغمبر ﷺ دنيا جي ٻين بادشاهن
 سان گڏ هر قل شاه روم ڏانهن به قاصدن هٿ اسلام جي دعوت
 موڪلي هئي. خط پڙهڻ بعد بادشاه حڪم ڪيو ته انهي دعوت
 جي دعوتدار جي مخالفن مان ڪو اسان جي شهر ۾ آيل هجي
 ته انهي کي حاضر ڪريو. چئلينج فرمائ ڪري جي سردار
 اهوستان کي جو واپار جي سانگي آيل هو. حاضر ڪيو ويو.
 اهوستان اهيان حضرت ۽ رضي الله تعاليٰ يعني شريف به اسلام
 نه ڪيو هو. اوجھل جي بهرن بدر واري لڙائي ۾ سردار تير بعد
 هڪ ٻه ڪافرن جون ڪاهون ۽ حملا ۽ جنگيون ٿينديون
 رهيون. انهن ۾ ڪفر جي ڦاٽي جو ڪاهيندا سڀ سالار ۽ اڳواڻ
 اهوستان هوندا هو. بادشاه اهوستان کان سوال پڇيا ۽
 جواب طلب ڪيا ۽ مسلمانن کي ڇو ته هي جيڪڏهن ڪا غلط
 ڳالهه ڪري ته اوهان موڪلي پڙائجو. بادشاه هر هڪ هڪ سوال
 ۽ سوال جي جوابن مان ڪيبل ته جا حيرت انگيز ۽ ديدوشنيد آهن.
 ڪنهن قسم کي ڇو ائين ته اهو واقعن برحق ۽ سچو نهي
 آهي. جنهن تخت تي اڄ آئون ويٺو اهيان عرش پيا انهي جو مالڪ

تسڻو سڄو مذاڪرو نهايت ئي معنيٰ خيز آهي. پر اسين فقط هڪ سوال کي ٿا وڌون. پسادشاهه جيئو ته اهو ماڻهون يعني نبوت گذر ٿيوندڙ سال گذاريسا آهن. سو رواجي طرح سان دعوت اسلام دنيوي معائنن ۾ ڪوڙ ڪٽائيندڙ آهي. تار سچاڙ آهي؟ يوسفياڻ جواب ڏئون ته هو سچ ڪٽائيندڙ آهي. اسان هن جو ڪوڙ ڪڍڻ نه ڪونه ٿو. پادشاهه جيئو ته جنهن سچي چارو ڪنهن انسان تي به ڪوڙ نه هئو. سو پنهنجي رب ٿي ڪيئن ڪوڙ هڻندو. اڃان هڪڙو اهو واقعو گوشت گذار فرملو. پدر جي لڙائي شروع ٿي چڪي آهي. ايرا ڏيرا پوڙها مريض ۽ ڪي تس چوڪرا سي به ڪل ٿي ۳۱۳ سو تيرهن مسلمان مرن مرن ڪيا نه ڪرڻا. جي مقول وانگر هڪ عيار جي سلح جنگ اڙيسا ۽ مشهور نبرد آزما ڪافر پهلوئن جي اکيان رب جي آسري ٿي سڀو سپر ڪري پيا هئا. هڪ طرف کان بهادري هئي. زور ۽ طاقت هئي. پٺ ۽ من هئي. تعداد جي گهٽائي ۽ خوفناڪ هٿيارن جو گهمند ۽ غرور هو. ٻئي طرف سچي رب جي توڪل ۽ سچي رسول جي محبت اڀرن ۽ ضعيفن جا هڪڙي هٿين مان ويهر هٿيان ڪري ڇڏيا هئا. تاراڙيون هلي رهيون هيون. ڌڙن تان سڀ جا بار هڪٿا ٿي رها هئا. ڪافر فوج جو اڳواڻ ابو جهل پنهنجي فوج جي اکيان حسب دستور اچي بيٺو آهي. ۽ مسلمانن جو محبوب پيشوا مسلمانن جي اکيان جنوه افروز آهي. ابو جهل سان ڪو مڪي کان پاهريون صرب سرڌار نه پنهنجي حال ۾ پهتاوڻ سان گذر آيل هو. انهيءَ حڪم محبوب ڪارو ~~تڪڙو~~ جو منهن مبارڪ ڏٺو جنهن مان نور جون تڙيون ۽ انوار الهمي جون لائون اڏمان ڏٺي نڪري رهيون هيون. اهڙي پاڪ ۽ محبوب صورت هئي جنهن جهڙي اڳ نه پيدا ٿي ۽ نه هن کان پوءِ پيدا ٿيڻ ممڪن هو.

نار منجهارا نڪري حڪم ڀرن ڪري نه پيا
پون ان بسم الله جي ۽ راه جي ٿي رند

ايون گهڻي ادب مان حورون خيوت هند
سائين جو جو ڪند ساجين سينگار جهڙو (شاه)
سهيڻ سڀني اڀري ۽ چوراسي چنڊن
پاڻ ڏري ڀرين سڀ اونداهي پياڻين
غير مسلم عرب سردار حيران ٿي ويو ۽ بي اختيار وڙ ڪري
ايو جهل کي چوڻ لڳو ته ميان اوهان هن ماڻهون کي ڪوڙو ٿا
چئو اوهين هن کي ڪوڙو ٿا چئو. ايو جهل ٿو هن کي چوي ته
والله لا نڪذب عليکي ولا ڪن نڪذب ما جاء به. الله جو قسم ته اسين
محمد کي ڪوڙو ٿا چئون. پر جيڪو دين آندو اٿس اوهو دين
سڪون آهي، مهي مهي. حضرت موت حبيب جي پڇاڻي جو گواہ
الله آهي. الله ڏاڏو جا سڙڪ آهي. ڪائنات جو فرو فرو سندس
مچي جو شاهد آهي. پر ايو جهل جهڙي خونخوار ۽ غيٽ
دشمن جي گواهي ۽ ساڄا اهڙي وقت ۾ جڏهن معرڪه ڪارزار
پوري طرح سان گرم آهي ۽ عورت جو ڀڄڻو آهي ۽ گهڻي
ڪوڙ سان جهڙن انهن کي چٽو ڪري رهيو آهي انهيءَ وقت
۾ ته هو پاڻيت چوي ها ته هاڻا ڪوڙو آهي. پر نه محبوب جي
ڀاڱ ڪير ڀڳندو جو هن تي ايڏو زبردست سڪو چيل آهي جو
قسم پر لات ۽ عزا ۽ هيل جو نه سچي الله جو قسم کڻي چوي
ٿو ته اوهو ڪوڙو ناهي. انهيءَ کي اسين ڪوڙو ٿا چئون. الله
سندس آندل ٿي ڪوڙو آهي. انهيءَ اهڙي وقت ۾ ايو جهل جهڙي
ڪڙيل دشمن جي انهيءَ گواهي ۽ عدل وارن لاءِ عبرت جو سامان
سازيل آهي. آهي ڪو غور ڪرڻ وارو؟ آهي ڪو سمجهڻ وارو؟ اسان کي
رب ڏيک ڏي وجود جي انهيءَ موت جيبي شاهدي ڏئي. جنهنجي
ڪنهن به لفظ ۾ ڪوئي حرف ۾ به ڪوڙ جو ڪو معمولي
ڀڃو ۽ لنگهن آهي. نه فقط پاڻ ڏسي ڇڏائون پر پنهنجن لکڻ
اصحابن کي رب جي ذات ڏيکاري گواہ ڏيائون اڄ تائين سندس
است صا ڪرڻن موت طلب مجدد مهيالدين نجف نقباء عالم
اولياء روحاني لکڻ سان ڏسي شاهديون ڏئي رهيا آهن. انهي لکيا
۽ سندس اصحاب ۽ سندن است صا اولياء اوهي آهن جن مان فقط
ڪو ڪو به شاهدي ڏئي ها ته انهيءَ ۾ شڪ جي ڪونه گنجائش

تہ نہ اھي ڦٽلار وڌا آھن۔ سائنس ۾ پڻ ڇوي۔ اڳيون چوڻيون
 تہ ڦوٽا سائنس جي ۾ پڻ آھي آھن ايڏا ڏيڙا۔ انسان کي اھو
 بہ چڻيون ڏي پوي ٿو۔ اڳيون محبوب ٿيون تہ محبوب جي گارھ
 ڪاشن نہ سڃڻي۔

الحاصل تہ اڳيون ڪو دليل نہ آھن۔ اڳيون اسان کي ڪيترين
 سان اڳي رھب ٿي۔ ڪي دليل عقل آھي۔ عقل رب جي ذات جو
 گواھيون ڏي ٿو۔

انسان

رب العزت جي قدرت ڪامل جي بي پايان نشتر سان
 اھڙي مخلوقات انسان ذات جو وجود بہ ڪو وڏي نشاني آھي۔
 ڪو ھڪ انسان بذات خود ڪو ڦٽلڙ ڦرندڙ ڪائنات آھي۔ ظھر
 ۾ شايد نہ ٻھڙي سطح تي نظر سان ڏسي محبوب کي سڄو آزاد
 ٿي ٿي ۽ ڪٿي ڪٿي ۽ ڪٿي نہ بلڪہ بلحاظ سڌي قدر ھموار
 جسم جي ڦٽلڙ ڦرندڙ سر جو آھي۔ ڪاش ڪو سڃڻ ڪار نظر
 سان ڏس ھا۔ ڪاش ھو انسان جي داخلي سحر العفول نظام ربوبيت
 ۽ انروني لامحدود انتظامات کي پرچون (۱) ۽ پس ھا ۽ جيڪڏھن
 اھڙي ڪن ھا تہ بچائي سڄو آزاد جي انسان کي پوءِ ٿو ٿي جو
 ھو جمال جھلڙا ۽ سڄي عالم افروز جو حامل نہ بہ ھجي ۽
 ٿو ٿي جو ھو ڇو ڦٽو ڳڻو ٿو ٿي ڏاھو ڇپ ٿو ٿي ڪارورن ۽
 سو ڪ جھڙو ھجي۔ تہ بہ ھن کي آزاد ۽ ھلندڙ ڦرندڙ ڪائنات جو
 لقب ڏن ھا۔ انسان جو اعصابي نظام (نورس سسٽم) جنھنجو
 مرڪز (سينٽر) دماغ آھي۔ اھي ۽ جون ڪو ھزار نہ بلڪہ ڪئين
 ھزار ٽائون انسان جي سڄي بدن ۾ اھڙي پکڙيل آھن۔ يا ھيئن
 چئجي تہ انسان جو سڄو وجود انھن ٽائون سان اھڙي وائيل آھي۔
 جيئن ڪو ڪاروگر تمام گھڻي واڻ سان ڪٽ کي وائي ڇڏي۔
 بدن تي ڪٿي بہ ماڳوڙي سري نہ اھڙي ٽائون ھڪڙي سڃڻي

(۱) سڃڻ

تہ نہ اھي ڦٽلار وڌا آھن۔ سائنس ۾ پڻ ڇوي۔ اڳيون چوڻيون
 تہ ڦوٽا سائنس جي ۾ پڻ آھي آھن ايڏا ڏيڙا۔ انسان کي اھو
 بہ چڻيون ڏي پوي ٿو۔ اڳيون محبوب ٿيون تہ محبوب جي گارھ
 ڪاشن نہ سڃڻي۔

الحاصل تہ اڳيون ڪو دليل نہ آھن۔ اڳيون اسان کي ڪيترين
 سان اڳي ڏسڻ ٿو۔ ڪي دليل عقل آھي۔ عقل رب جي ذات جو
 گواھيون ڏي ٿو۔

انسان

رب العزت جي قدرت ڪامل جي بي پايان نشتر سان
 اھڙي مخلوقات انسان ذات جو وجود بہ ڪو وڏي نشاني آھي۔
 ڪو ھڪ انسان بذات خود ڪو ڦٽلڙ ڦرندڙ ڪائنات آھي۔ ظھر
 ۾ شايد نہ ڏسجي ۽ ڪي ڦٽلڙ ڦرندڙ ڏسي محبوب کي سڄو آزاد
 ۽ ڪي ڦٽلڙ ڦرندڙ ۽ ڪي ڦٽلڙ ڦرندڙ ڏسي ڪي ڦٽلڙ ڦرندڙ
 ڪي ڦٽلڙ ڦرندڙ ڦرندڙ ڦرندڙ ڦرندڙ ڦرندڙ ڦرندڙ ڦرندڙ
 سان ڏسڻ ٿو۔ ڪاش ھو انسان جي داخلي سحر العفول نظام ربوبيت
 ۽ انروني لامحدود انتظامات کي پرچون (۱) ۽ پس ھا ۽ جيڪڏھن
 اھڙي ڪن ھا تہ بچائي سڄو آزاد جي انسان کي پوء ٿو ٿي جو
 ھو جمال جھلڙا ۽ سڄي عالم افروز جو حامل نہ بہ ھجي ۽
 ٿو ٿي جو ھو ڦٽو گھڙو ڦٽو ڦٽو ڦٽو ڦٽو ڦٽو ڦٽو ڦٽو
 سو ڪو جھڙو ھجي۔ تہ بہ ھن کي آزاد ۽ ھلندڙ ڦرندڙ ڪائنات جو
 لقب ڏن ھا۔ انسان جو اعصابي نظام (نورس سسٽم) جنھنجو
 مرڪز (سينٽر) دماغ آھي۔ اھي ۽ جون ڪو ھزار نہ ٿو ڪن
 ھزار ٽائون انسان جي سڄي بدن ۾ اھڙي پکڙيل آھن۔ ٻا ھيئن
 چئجي تہ انسان جو سڄو وجود انھن ٽائون سان اھڙي وائيل آھي۔
 جيئن ڪو ڪارٽر تمام گھڻي واڻ سان ڪٽ کي وائي ڇڏي۔
 بدن تي ڪٽي بہ ماڳوڙي سري نہ اھڙي ٽائون عڪس ٿي سگھند

(۱) سڄي

جي به ڪنهن حصي ۾ اهڙو اطلاع مرڪز کسي پوڄائين ٿيون.
 اهي اعصاب آهن جيڪي خود دل کي هلائين ٿا. جيڪي سڄي
 بدن ۾ تبصن ذريعي رت جو دورو قائم رکن ٿا. اهي اعصاب
 آهن، جن جي وسيلي (بقول اطباء) روح انساني سڄي بدن ۾
 ڦٽڻ ڳولڻ ۽ اهلان آهن. جي وقت ۾ آيل ڪنهن به شيء کي
 ٺڪر ٺڪر ڪري سمجهڻ جي لائق بنائين ٿا. ڏاڏو ڇڏي وانگر
 اهو شيء کي ٻيهي سنهون ڪن ٿيون. زبان جي ٽڪرين
 ۽ ٻين جي رت کان بچائي ٿي. ٻئي طرف وات ۾ آيل شيء کي
 سڌائين ۽ ڇوڏائين ٿا. ٻئي طرف ڏاڏو ۾ آيل شيء کي
 ٺڪري ٿي. ٻي طرف پيٽي غذا کي ٽڙي مان ٺڪي هٻ مٺ
 ڏانهن لاهي ٿي. ڪنهن به شيء جي ڏاڏي (مٿان ڪڙڙ ڪڙڙ
 ڪڙڙن ڪڙڙن) وغيره جو اطلاع سيڪڙن ۾ مرڪز (دماغ) کي
 پهچائي ٿي. ڳالهائڻ وقت ٽن ٽن جي ڪار ڪاري هٻ ۾ وڃندڙ
 آهي. غور ڪيو ته ڪو اکر سلاخ زبان جي وچ مان ڪو اکر
 زبان جي ٻار مان ڪو زبان جي جهٽ مان ڪو ٽڙي مان ڪو
 چين مان، المعامل ٿي. هر ڪو مفرد لفظ جو مخرج ٿي ٿار آهي.
 ٺڪري ڳالهائڻ وقت هزارين مفرد الفاظ مرڪب بنجي اهڙي
 جلدائي سان نڪرن ٿا ۽ زبان اهو سڀ ڪم اهڙي برق رفتاري
 سان ڪري ٿي، جو ناممڪن آهي ته ڪا به ڪان ٿي سڀين اهڙي
 طرح سان اک پور پٽ ۾ مخرج جي انهن انهن جانن تي پهچي
 اهو الفاظ ادا ڪري سگهي. وڏي ڳالهه هي ته ڳالهائيندڙ کي
 ڪو شعور ناهي ته اندر زبان ڇا ڇا ٿي ڪري، هن جي قوت
 ارادي فقط رڳو ڳالهه ڏانهن متعلق رهي ٿي. انهن چئن جي
 ادا ٿيڻ لاءِ وات ۾ ڇا ڇا ٿي. زبان جي پراسرار مشين ڪهڙا
 ڪهڙا حيرتناڪ ڪرتب ڇڏن جي ٻڌي مٿان ٺڪاري رهي آهي.
 انهيءَ جي ڳالهائيندڙ جي آڱوٺي کي خبر آهي. وات ۾ ڪو به
 نه ٿي ڪنهن غرور آهن جي الي ٿي مختلف قسم جا تيزاب ٺڪاري

غذائي ۽ گڏي هئڻ کي لائق مضمون بنائڻ ۾ پنهنجو وڏو ڀارت ادا ڪندڙ
 معدو ۾ پهچڻ بعد پوءِ ته ڀل ڀاڻي ٿيو وڃو. اتي ته گوبيا ڪئين
 خود ڪار مشينون پنهنجو پنهنجو ڪم سرانجام ڪرڻ ۾ مصروف
 ٿيو وڃن. ڪا به غذا ٻنهي ته انهيءَ جا شخصي (چرهي جا) ٺهرا
 ۽ لحي (گوشت جا) اجزي مٿان ڪٽڻ ڪارڻ ڪٽڻ وغيره وغيره
 ڌار ڌار ڪري بدن جي انهن خاص حصن ۾ موڪليا وڃن ٿا، جن
 لاءِ انهيءَ قسم جا اجزي لازمي طرح سان مطلوب آهن. دوا ته
 شل ڪا معدو ۾ پهچي، اتي ته پوءِ گوبيا ايلوپٿي جو جالينوس،
 ويدڪ جو ڌنوتري، يوناني طب جو بوعلی سینا، پنهنجي عظيم
 تجربن سان پائوليون ڊارو وينا آهن اڄ تائين عالماً ست سو ڪڙ
 جوتون انسانن جي علم ۾ اچي سگهيون آهن. انهن سڀني جا افعال
 ۽ خواهي ناممڪن آهي ته ڪنهن به ويد يا طب يا ڊاڪٽر کي
 به هڪ وقت به عجز ۽ قدرت جا معجزه ۾ وڃايل ٺاهين ٿا.
 انهيءَ نه پر هڪو علم ۽ صلاحيت جا ماڻگ آهن جو انهن ست
 سو خواتن سان ناممڪن آهي ته ڪنهن هڪ جو به فعل يا خاصيت
 هئڻ کي وسريل عجيبي ۽ ڪا به دوا ڪنهن به عضوي جي جنهن به
 فائدي يا نقصان لاءِ مخصوص آهي، اوهان يا انهيءَ جو تاثير ناممڪن
 آهي ته انهيءَ معين مقام ڏانهن نه موڪلين. سورنجان جيڪڏهن
 سندن جي سور لاءِ مخصوص آهي ته انهيءَ جو تاثير ڀلجي به پئي
 جي جوڙ لاءِ مٿي ڏانهن موڪلين. سو ٿي ٿو سگهي. تعجب هي
 ته معدو ۾ اندر علم ۽ حسيت جا انهي ڪمالات، انهن حاصل ۽
 حمايت ماڻن جي معدو کي به عطا ٿيل آهن. جن پاڻ هن ڀروني
 دنيا ۽ جتي علم ۽ حڪمت حاصل ڪرڻ جون انيڪ درس گاهون
 موجود آهن، اتان هڪجهڙو نه پر اهو ۽ معدي انهيءَ پوک نصر
 جي پٽ ۽ محبوبن، رهن جي باوجود ايندو علم ۽ حڪمتون ڪيئن
 هٿ ڪيون. هڪڙو اوهو به بلوچ جنهن سگهوڙا کي وڃي چيو
 ته ڀروچاڻي جا جتيون ٺاهي ڏي. سگهوڙا بهر جو ماڻ گهريو،
 ڀروچ جون لڳو اندو کي چوانس به پٽ ويٺو آهي. ٿيو پٽ
 ٻڪو آهي، ڪارنگر ماڻهون آهي. انهيءَ ڪاچي تي ٺاهه هڪڙي

نوران سانجهي ۽ ناري کي ڀاءُ روشن ڏسي ٻاٻوهيو (۱) ته چنڊ
 تي رهاڪون منتظر نه ٿيڻ ڏسي ڀاءُ ڏسي ڀاءُ ڏسي (۱) ته چنڊ
 ايندي. اهڙن اٺ جي ٻن جي نه سڌو اندر عالم ۽ حڪمت جا
 اوهي دريا پيا وڃن جو چا چئي چا چئي، ڪو ڪشتو رهي نه
 جانور جو قدر سڌو ۾ پيل رهيت جي ڪيترن سڀن ۾ گنجي
 وڃي ٿو. ٻا خدا معلو ڪهڙي سڀي سڀي جي سڀن سان انهيءَ
 کي ڏرو ڏرو ڪهڙي سڀي سڀي سڀي سڀي سڀي سڀي سڀي
 سڀو سڀو حصو حصو ڏانهن موڪلي ٿو. خون جستن جا ڪن
 تمدو بدن جي هر حصو حصي ۾ ڏرو ڪهڙي سڀي سڀي
 مان لاءِ جڳو ڪرڻ پراڻ وارو سسٽم يعني درياءُ پوءِ وڏا واه
 پوءِ وڏيون شاخون پوءِ ننڍيون پوءِ واٽس ڪنورس پوءِ پل پوءِ
 اڏون پوءِ ٺاڪا (۲) يعني اهڙي طرح سان وڏيون ننڍيون پوءِ ننڍيون پوءِ
 رڳون. انهيءَ سسٽم ٽن سڀي سڀي جي وار وار ٿاڻن رت پهچائڻ
 لاءِ شراڻين، وري خون جي واپس دل ٽاڻن پهچائڻ لاءِ وري
 اوهي ۽ ٻاڪڪل اهڙي طرح سان. الحاصل نه شراڻين ۽ ٺورن جو
 تعداد ڪٽيپ ڪان ٻاهر آهي. انهيءَ رت ۾ هڪڙي رڙو فوج ظفر
 موج ڳاڙهي ورڙي ۾ سڀو سڀو (سرخ خوات) بدن جي هر حصي ۾
 ايتريقدر نه ڪثرت سان سڀي ٿيل آهي جو دنيا جي ڪل هڪ
 سو ٻارهن حڪومتن جون ڪل فوجون گڏ ڪن ته انهيءَ کان
 به وڌيڪ. هوڏانهن بدن ۾ ڪنهن به مرض جا جراثيم داخل ٿيا.
 هوڏانهن انهيءَ فوج هنن تي حملا شروع ڪري ٿيا. گوريلا جنگ
 چالو ٿي وئي. ۽ انهيءَ فوج جا لکين جا بلڪ ڪروڙن سپاهي
 پاڻ کي قربان ڪري دشمن فوج (جراثيم) کي ختم ڪري ڇڏين.
 بعض حالتن ۾ جڏهن جراثيم جو تعداد ۽ قوت ماڳهن ڪا گهڻي
 ۽ ناقابل تسخير آهي ته پوءِ انهي انسان جي سسٽم جي وجود
 جا سرويچ ۽ سرويچ دقائي فوجي اربن جي تعداد ۾ پاڻ کي
 قربان ڪري ختم ٿيو وڃن. ٻي ڀاڱي ڪهڙي سڀو پوءِ ماڻهو

(۱) چيو (۲) تمام سڀو اڏون

طبيبن تات، طبيبن چوئدا ته مريض جي طبعي فوٽ مدافعت
 ختم ٿي وئي آهي. ڊاڪٽر چوئدا ته خون جي ڪل جي ڪل سرخ
 خلات کي جلوس آهي. ڪري ويا. جديد تحقيق مطابق نه
 فقط غذا ۾ غذا ۾ ڪيلوس ۽ ڪيلوس جي صورت اختيار
 ڪري عروق مساريقا جي ذريعي جگر تائين پهچي اني خون سودا
 باهر ۽ صفرا نڪري ٿي. بلڪه علق ۽ مري کان ماءُ مستقيم
 نالن سيني آڻين ۽ سڄي نالي ۾ جا ۽ فوٽ ۽ گهي ڪڍي ويندو
 آهي. غذا جي انهي جڳي دوران سفر ۾ برابر فعل عظم جاري
 رهي ٿو. هڪ طرف رت تيار ٿي سڄي بدن جي گوشت ۽ کڻ
 جي غذا ۽ بدن مابعدالي پهچي ٿو ته ٻي طرف چرهي تيار ٿي
 پنهنجون پنهنجون مقرر جايون رچي والاري ٿي. ٽي طرف غذا
 مان ڇن جا اجزائي (ڪيلشيم) ڌار ٿي هڏن جي خوراڪ لاءِ هڏن
 کي سولاءِ پيدا ٿي. چوٿين طرف بلغم ٺهي سڌن وٽ هڏن جي
 وچ ۾ گريس وانگر پهچي هنن کي گيس کان بچائي ٿو. پنهنجن
 طرف صفرا جاري راس ٿي خون ۾ ملي پنهنجي تيز ۽ گرم اثرات
 سان خون کي ڄمڻ ۽ منجمد ٿيڻ کان بچائي وار جهڙين سنهين
 رڳن ۾ نه گردش جي لائق بڻائي ٿي. لڳ ڀڳ آڪسيجن جي درآمد
 ۽ نائٽروجن جي درآمد واري ضروري ڪم ۾ ڇوويهه ٽي ڪلاڪ
 ڏين واري قوڪ فوڪان لڳو پيدا آهن. ٻئي گردن به گويڪ
 محڪم آياشي جا ٻه حساس چست چالاڪ ۽ فرض شناس
 ايگزيڪيوٽو انجنير آهن. جي انهي پهر اوجاگا ڪريو آياشي ۽
 خراب ٿيل پاڻي جي نڪاسي ۾ مصروف آهن. جيرو نلي پتو
 رطوبت بابتقواس انهي سڀ پنهنجن گونا گون ڪار گذارين ۾ ٿئي
 لڏي ڪم ڪنهي ويل وڃي. شاه جي ارشاد کي مشعل راه
 بڻائي رهيا آهن. ڪٿان ماءُ الحيات جا پشمان ڦٽيو پيا نڪرن.
 ڪٿان زالن جي چاٽين مان کير جون ننڍيون بيون وهن. ڪٿان
 چڙا ۽ بڪايل ۽ ڪٿان زالن ۽ لڏي ڪاٿن جا ٻه پچايو وات
 مان گگھون پيا ڳاڙين. فضلو جنهن مان انساني غذا ۽ جزو بدن
 پنجن جا لائق ڪل اجزا ڪشيڻ ٿي چڪا آهن ۽ انسان لاءِ

ٿيل شين کي ڏسي وائسي پوءِ خالق تعاليٰ جي مڃڻ کان نالوڪو
 - واري وڏهي ته ايها بيشرمائي ۽ جهالت جي انتها ڏاهي ته ٻيو ڇا
 آهي. جي-ايم- جهڙي جهڙي لغور جو ٻچ بچڻ ۽ سندس گڏه
 واري هينگ تان پنهنجون ڪل ڏهني ۽ دماغي صلاحيتون قربان
 ڪرڻ ۽ ساڙڻ پلڙڻ ڏيکارڻ ۽ محسوس ۽ مشاقت ۽ چنڊاڻي جو چڻو
 ۽ واضح نشان ڏاهي ته ٻيو ڇا آهي؟

منهنجا ڀاءُ- ڪاغذ تي ڪو غزل لکيل ڏسي ٿو جو
 مروض جي فطرت تي - مروض آواز ڏار آهي - مروض ڪو بيت ۽
 اهڙو اعليٰ تخيل سمائل آهي جو ٻڙهن سٺن جي احساس واه واه
 جاي وڃي ٿي الفاظ ۾ تجسس آهي - اعليٰ قسم جو رڳو آهي -
 مضمون ۾ نازڪ خيالي ۽ بلند پروازي جو ڪمال آهي - تون ايڏو
 غزل ڏسين ٿو. بار بار پڙهين ٿو. ۽ خوب محفوظ ٿين ٿو. پوءِ
 تون انهن چئي سگهندين ته اهو غزل ڪنهن شاعر جو ڇهل ۽
 لکيل ڏاهي. ڪو ڪو سٺو ڪاغذ ڪٿان اڏامي پٽ ٿي وڃي
 پيو. اڌاڻ سان ڪو پڪي جيڪو ڪٿي جي ڪمپ مان پير پوڙي
 آيو هو. سو انهيءَ ڪاغذ تي اچي ويٺو ۽ هو پير چوريندو ويو
 ڪاغذ تي لکڻ لڳا ڪاغذ وڌا. ۽ ڪو اهڙو سٺو سٺو آهي لکڻ لڳا
 ٿي. لکڻ لڳا ڪاغذ ڪو ڪو. ۽ اڪر ۽ اڪر ڪو ڪو ڪو ڪو ڪو
 وزن بحر معنيٰ تخيل ۽ بهترين مضامين سمائل مڃڻ.

منهنجا ڀاءُ جيڪڏهن تون ڪنهن شاعر جي لکڻ ڪو
 غزل لاءِ ايها راڻي فائز ڪري ٿو. ۽ ٻين ۽ يقيناً ڏاڍو ڪسريءَ
 سگهين. ته پوءِ رحمان رب جي جهڙي سٺا سٺا ۽ گهڻا گهڻا
 حڪمت سان پرڻ. مخلوق لاءِ ڪيئن ٿي رڳلين ۽ دقيق ته ٻانهن
 ٿي پئي؟ جيڪي شيون توکي ڏيکاري ٿي ٻيون شيون ڇڏي ڪڍي. ۽
 اڄ جڏهن خدا پر و اڪ ٿي آهي. ڪو ڪو ڪو ڪو ڪو ڪو ڪو ڪو
 ٻانهن سٺي ڪا شيءِ ڪو ڏي آهي؟ ڪا اهڙي شيءِ تون ڏسي
 سگهين ٿو جيڪا ٻانهن ٿي پئي؟ سولر ٻانهن آهي؟ رڳل ٻانهن
 آهي؟ رڳل ٻانهن آهي؟ رڳل ٻانهن آهي؟ رڳل ٻانهن آهي؟ رڳل ٻانهن آهي؟

[illegible]

اهڙي قدر ڏيڻ ۽ اهل ۽ مستحق جو ڪو به قانون عدالت ۽
ڪتابه منصف مزاج طبع سواد جهڙي ٻي ڪابه جاءِ هن لاءِ
تجويز ڪري ٿي نه سگهي. بلڪه هو پاڻ به انهيءَ فيصله تي لب
ڪشائي ڪرڻ ۽ ڦارڻائي جي اهل ڪي انصاف جي خلاف
نصور ڪري.

هڪڙي ڊاڪٽر جي والد جي ڏهه جي خبرات جي دعوت
تي حيدرآباد وڃڻ ٿيو. دعوت ۾ هن جي دوست ڊاڪٽرن جهڙو
ڇڱو تعداد آيل هو. هو مون کان ڊاڪٽري جي پيشي واري
اينٽر مسئلن بابت شرعي احڪام پڇي رهيا هئا. دوران گفتگو ۾
ڊاڪٽرن نه هڪ هڪو حڪم ٿڌو ٿڌو ٻڌايو پر اهو ٿيو آهي.
اهو چوي ٿو ته جنهن رب انهيءَ جوڙي جوڙي هڏي خوبصورت
ڪائنات ڪئي انهيءَ جي ڏيڻ جو مونکي بيحد شوق آهي. انهن
حارند تعاليٰ کان هر وقت اهو سوال ڪندو آهيان ته قيامت
ڏيندڙ مونکي دوزخ ۾ پئي سوڪل. پر مونکي پنهنجو ڏندار ضرور
ڪرامت ڪندڙي جي پٽ ۽ اهو خيال ۽ ڪنهن مسلمان جي
مٿ جا ٻي طرح خيال.

”بسوخت عقل زحيرت ڪه اين بوالعجبست“

ٻين آئڊون

تڪميل ۾ هر ڪي انجيز نه بعض مختلف ريتون
ڪنن ۽ ڊرائين سان لاء مخصوص هوندا آهن. ساڳي ساڳي ڊرائين
ٺاهي جو اهيون دلڪش ۽ جالب نظر ڇو نه هجي. انهيءَ کي
ڏسي سون ڀڄيو ٿو پوي. طبيعت انهيءَ کان پور ٿيو وڃي
انهيءَ ڪري بلبل بلبل ڊرائين سڀ شهود تي اڏي مصلحت
۽ عقلاسي آهي. ۽ انهيءَ سان گڏ انهيءَ جو به دليل آهي ته
ڪا مصلحت سلسل فوٽ ۽ ڪنهن ڪاروبار جو نزاڪت ۽
نفاست بسد هٿ ڪارفرما آهي. جو ڌري ڌري نوان نوان نقوش
ڏاڍير ۽ دلاويز چٽ گل چٽي رهيو آهي. دنيا جا ٽي ارب انسان
هر ڪن جي شڪل صورت پنهنجي پنهنجي.

پتريون گهوڙا گڏهه اٿس ڳئون مينهنون به هرڪ جدا جدا
 فصل تي خهون. ٺارڻ ڏنهن جو وڏا وڏا ڏن ڏن پڪڙن جا
 گڏ چاري ٻار جو جڏهن ٺاري ڌار ڪندا آهن. ته منهنجو عقل
 تنگ رهيو وڃي ته هي سڃاڻن ڪيئن ٿا ضرور هر هڪ رو
 ۽ هرڪ پڪڙي ۾ به هڪو ته نديان فرق آهن. جنهن تي ٺارڻ
 سڃاڻ ڌار ٿا سگهن. انهن جي علم جي هڪ وڏي دوست
 رحمداد نواب سر حاجي الھداد خان جو وڃي ٿو ته هلندڙ موٽر
 مان هڪ ٽن ۾ ٻنل پٽ سڃاڻي ورتي. چئي هي منهنجي ٽي
 ٻار سان اڳ ڳر ٿيل پڪڙيءَ جي دختر ليڪه اختر آهي.
 جنهن محض ڪن ٻوڙ مير صاحب جي ڳالهه سڄي ثابت ٿي.
 الحاصل ته ليڪه به فرق آهن جو قبيله شمس ۽ صورت
 جا ٻار ڪو پنهنجي مال جي اولاد مان به ڪا اهڃاڻ پوڳيو وٺن.
 اچان ته اڳتي وڌي ملڪورون ڏس. هڪڙي ٻي مان جڏهن اٺان
 کڻيو نڪرن ٿيون ته ڳاڙهي ڪاڻ ڳالهه ٻاهر ٿيو وڃي.

هڪڙي هڪڙي ٻي ۾ ڪراچي ۽ لاهور ٻنهي جي تعداد
 ۽ شمار ڪان وڌيڪ. ٻيو سڄي روئي زمين ۾ انهن جو ڪل
 نوقتل ڇا هوندو انهيءَ تي انسان جو عقل ڪنهن به صورت سان
 محيط ٿي نٿو سگهي. انهن جو تعداد اوهو خالق پاڪ پاڻ ڄاڻي.
 جنهن مخلوق آهن. حشرات الارض جي ماهرن غورديين سان ڏسي
 تحقيقات ڪئي آهن. ته انهن مان هر هڪ جون شڪليون صورتون
 ٻيڙائون جدا جدا آهن. انهيءَ هڪ ٻي کي جدا جدا صورت
 سبب پنهنجن چونڊين اکين سان ڏسي ڄاڻي ڄاڻن سڃاڻن ۽ زندگي
 جا ڪل معلولت پاڻ ۾ علي بصيرة طئي ڪن ٿيون. انهيءَ کان
 سواءِ دنيا ٻرندا ۽ پاڻي جا جانور مڇيون ٻوٽا وغيره جن جو
 تعداد معلوم ڪرڻ جي انساني عقل ته مٿي ٿي ڪونه ڪندو.
 ڇو ته انسان جو ناميل ڳاڙهو نيل ده نيل ٿي ختم ٿي وڃي ٿو.
 ۽ هن جي ڳاڙهي واري دفتر ۾ نيل ده نيل ته ڳوٺا پرڪ به
 ٿي جي حيثيت ٿو رکي. انهن سڀني جون شڪليون صورتون
 پنهنجون پنهنجون ۽ جدا جدا.

مخلوق جا هزارين قسم ۽ هر هڪ قسم جو ڳاڙهو نيل ده نيل

ڪنن کي ڇيڙيندڙا ڪيڪڪٽ هنن تي ڪوبه اثر نٿا ڪن. ۽
 ٻڌي، تان ڪسي پري ٿي ويهڻ جو ڪو خيال به انهن جي دل
 تي نه گذرندو. عام آهي ته انهن مان ڪي به ڪوبه شيءِ
 ڪنهن سان ڳالهه ٻڌڻ، انهن سان هنن جي بدن جي ٻيڙي سان
 حصي تي فالج ڪڍڻ آهي. جنهن ۾ هنن جي ساڄي اک سان
 ٻي ساڄي ٻانڀن ۽ ٿنگ، مثل جهڙي ٿي ويل آهي. هنن جي
 ٻن جو ڪاٻو حصو البته ڪم ڏيڻ جهڙو آهي.

رب جو، ايها عظيم قدرت ڏسو ته اکين هوندي ڪنن
 هوندي مگر هوندي ڪهڙا به ڪهڙا حوالا هلائين. پر هو نيشنيت
 واري ڳالهه نه ٻڌي سگهن ٿا. نه سمجهي سگهن ٿا، ڇا به ڪريو،
 پر هو بند (۱) تي پانچاري ٻڌيو ٿي بيٺا هوندا. نيشنيت کي ڏسڻ
 سٺ سمجهڻ جي قدرت هنن ۾ صلاحيت ٿي ڪانه رکي آهي.
 هو انسانيت جي ڊيگ جي اکران آهن. هو آديت جي گهر جو
 اڏوڙي تي اڇيل گند ۽ ڪچرو آهن. هو اهڙو ڦاٽي کان
 اڪتل بدبودار ڍونڍ آهن. جنهنکي ڳجهه به وات نه وجهي. جنهن
 کي پري کان ڏسي ڪنن کي به اوڪارا اچن. جنهنکي گهر
 ڪرڻ لاءِ سواءِ ساڙڻ جي ٻي ڪا به راءِ نه هجي. جنهنکي ساڙڻ
 تي سوزن ۽ ٿرين قياس قدم هجي جنهن جو باهه ئي مهل
 نه ڪري.

دوائون

انساني شيتري جا هزارين ڪلون ۽ ڀڙا انهن مان هر هڪ
 ۾ ڪنهن به داخلي يا خارجي سبب سان ڪوبه نقص جنهن جي
 واقع ٿيڻ جو ڪوبه امڪان هو. انهيءَ لاءِ علاج (دوائون)
 ۽ هر هڪ دوا ۾ اهڙا ٽالڙ رکن ٿا، جنهن سان انهيءَ متوقع نقص
 يا تڪليف جو ازالو لازمي هجي. هڪ هڪ مرض لاءِ هڪ هڪ
 ٽالڙ دوا بلڪ مرض جي اول کان آخر تائين هڪ هڪ اسٽيج لاءِ
 جدا جدا دوا خلائ ۽ پيدا ڪرڻ انهيءَ خالق اڪبر جو ڪم

(۱) ان سائنس ڪم ڪرڻ

آهي. جنهن انساني مشينري ٺاهي جوڙي، جنهن کي انساني مشينري
 ۾ ڪنهن به وڏي يا ننڍي نقص (بيماري) پيدا ٿي، جو اڳيئي
 عمر هو. جنهن انهن نقصن (بيمارين) جي دفعي لاءِ هزارين هزارين
 جواني معذبي نسلن تي دوائون انسان ذات جي پيدا ٿيڻ کان اڳ-
 ئي پيدا ڪري ڇڏيون. انهيءَ ۾ عقل وارن لاءِ عبرت جو وڏو
 سامان سمجهيل آهي.

دوائن جو پيدا ٿيڻ حڪيم ۽ علمي ۽ خبر رڳو جي وجود
 قدرت ۽ حڪمت جو چٽو ۽ واضح ۽ ڄمڪندڙ دليل آهي. اڄ
 جيڪڏهن ڪينسر (سرطان) جو ڪوبه شافي علاج ڪونهي-
 ڪينسر جي معاملي ۾ سڀڪو ڊاڪٽر گڏ ۾ گڏ اٺ پڇيڻو
 پوي ٿو. جنهن جي مهارت ٻيو ڇڪ، نه سواءِ پيهرائڻ جي ٻيو
 ڪجهه به نه ورتندو.

ڊاڪٽر ڪينسر وارن کي ٺاهيا ڏنا ڏئي سگهان سبز باغ
 ڏيکارڻو ٻنهي ٻرن ۾ رهيون وجهيو ويو ڪٿي ڇڪين ته همراھ
 ڏو ڦير جي تري ۾. جان ڪٿي ڏس ته عزيز ۽ اهڳور (۱) سندس
 لوڙھ پيا لتاڙين. ڏاڍو لتاڙيو سان هڙو تهڙو ڪوٺاڙا (۲) ڪري
 سڙھ وانگر ڪو اونھون پر ٺاهي پوت نه ٻاهر ڪڍي. انهيءَ
 جي ايترا معنيٰ ٺاهي ته ڪينسر جي دوا رب ڪانه خلقي آهي-
 خلقيبل ضرور آهي پر اڃان انساني فطر انسڪي درڪ ڪرڻ ۾
 قاصر رهيو آهي جيئن نمونيا ۽ ٽائيفائڊ ٽيهه سال اڳھ اهڙا سخت
 مهلڪ مرض هئا جو سال بسال هزارن ماڻهن کي زندگي جو تمام
 اڙانگو ۽ بيحد ڳڻھو سفر ٻائڻ ڏينھن ۾ پورو ڪرائي ٿو ٿي
 ننھن ڏئي گھوگھائي زمين ۾ پنج فوٽ اندر آني ڇڏندا هئا.
 نڪو داد نڪر فرياد، پينسلين ۽ ڪلورو مائسٽين جي هٿ اچڻ
 بعد هاڻي ايتري مرض خوفناڪ ٿي ڪونه رهيا.

هاڻي ڊاڪٽر ۽ طبيب انهن ٻنهي مرضن تي انهن ٺا-
 سرائي اچڻ جيئن ڪانگ اچي چئي (۳) ٿي. يامينهن اچي مٿي
 جي ڪٽي ٿي. جيڪي مرض مهلڪ هئا سي هاڻي مشڪري پنجن
 (۱) ماٺ (۲) ڪوٺي (۳) گھوڙي جي پلي تي هني جو ٿيل ڦٽ

وڃاء سردار شافع دوجوانن صل الله عليه وسلم فرمايو ته رب ڪجهه
 اهوئي سمجهي ته اهوئي آهي جنهن لاءِ اهو ۽ اها نه پيدا ڪئي
 ڪجهه آهي ڪو هزارن پياريون لاءِ هزارين ٻي-ر تائين ۽ موافق
 دوائن جي تخليق تي غور ڪرڻ وارو؟

موسمون

سياري ۾ سڄي ڏکڻ طرف تمام گهڻيون ٿڌي ويٺو سڄي جي
 گهڻي سڄي جي وڃاءُ سڄي سڄي وڃاءُ سڄي سڄي
 گهڻي ويٺو ڪٿي به ڏسڻ پيا گهڻيون (غريبن) وٽ نه گندي
 ڪرڻ (۱) ته ڏاڍي نه رانجهي آهن جون چارون لڙڪو لڙڪو
 سڄي کان موسمون ڪرڻ لڳا سڄي کان پها لاءِ ماڻهون سڄي
 جي ڪنهن ڀاڱي يعني ٻار جو سهارو وٺي لڳا ڪاڙهي ٻار جو
 قدر خوراڪ گهٽ ڪاڙهي ڪنوار جهڙو ڦي ويٺو اهوئي دعائون ڪي
 لڳا نه ٻار ڏوڏ نه ڪل ڪل وڃي ڪاڙهي وڃي ٻارن واري معاملي
 ۾ سڄي ٻن رين وارو ڏوڏ ٻن هزارن وارو ڦرڻجڻر بنجي ويٺو
 وڃي (۲) ڪنهن سڄي جي ڪنهن ڀاڱي وٽان گول سول سڄي
 پنهنجي گولن کي ڏاڍا پاهڙ وڌا ڪنهن پنهنجي ساڳهڙ
 کي ڇڪي ٻڪ وڌا فصاڻ ۽ وٺڻ کي سڄي ڪارو ڪيو ويٺو
 مڙهڻ ۽ ٻوٽ ۾ ڪيراهو ڏن وارن گرم ڪاڏا گرم معجونون
 کائي گرم ڪيا بهري گرم ڪنهن ۾ ٻار وٺي ٻڪ گرم ڪندڙ
 دوشيزائن سان سين ۾ سين لب ۾ لب دوش بدوش ۽ هم آغوش
 ٿي سياري کي خوش آندو ۽ مڙجا چٽي ۽ سياري جي لذت
 سان الفت اندوز ٿيا غريبن جي حال جي هڪ غريب شاعر منطرح
 سان ترجماني فرمائي.

دوشيند شبي ڪه برف تا دوشم بود
 راتو جو غروب نونر آغوشم بود
 جز چشم نبود چه پوشيدن من
 چيزي ڪه به زهر مرهم گوشم بود

(۱) جهڪي (۲) چاهو

انهن اهڙين حالتن هيٺ دنيا جي ٽن ارب انسان گهريو
نه سچ کي ڪروڙن سنگهرون وجهي پئي ڪڍجي سچي دل سان
زور لايون ۽ چڪيون، ته من اڪي وانگر خط اسواتي اچي وڃي
۽ سچ جي جل جلان کان حذر اچي ٿئي.

انهو سچ ڪجهه پر آهي اوهو ڪير جيڪو سچ تائين
پهچي. سچ جي انگن ۾ سنگهرون اٽڪائي اچي ۽ ويل سچ کي
وري ورائڻ لاءِ واجه وڃي وجهي. عاجز انسان حسرت پڪڙي
رهجي ويا. هاڻي هاڻي جيڪو وڏو سو پاڻان پيو اڳتي ويندو.
وارڻ واري طاقت کان سواءِ ويل بيچارن شيءِ جو وري ورڻ
مجال ۽ ناممڪن آهي.

انهيءَ پريشاني ۽ مابوسي ۾ ڪي ڏينهن گذريا. ته ڏين
ته ويل همراھ آهسته آهسته رڙهندو وري به پنهنجي ساڳئي ٿاڻ
ڏانهن موٽي رهيو آهي. تانجو پنهنجا ساڳيا اونهاري وارا ماڳ
مڪان اچي وسائي ٿو، جيئن ڪر ڪو پٺاڻ هو. جو آيو هو
پاڪستان ۾ ڪپرو ڪپرو ڪشش ڪشش جا هوڪا ڏئي وقت
پاس ڪرڻ ۽ افغانستان مان سپاري ۾ منهن ٽارڻ ۽ اونهارو ٿيڻ
سان ئي پڳو پنهنجن ٿاڪن ۽ نائڻ تي، ملڪ گرم ٿي وڃي ٿو.
آرايون سين وارا ڇڪا لائي رهيون آهن. ڪاڙهو اکيون پيو
ڦوٽاري. آس ڦوٽل آلي ڪپڙي کي سڪايو اچو پئي ڪري ۽
ڌوپي جي منهن کي پنهنجي تپش سان وٽر ڪارو ڪري انهيءَ
تي روزانه نت نئون دانگيون پئي ملي. ڪارڻ ۾ ڌوپي جو منهن
ڪوڏو شيدي جون سڪون پيو لاهي.

سيارو ويو، واهوندا وريا، وڻ ٽڻ ٽڻا ڦلاريا، ميوا رس پريا،
فصل موريا ۽ نيٺ پڪا پٽن پلائڻ مچڻ ڪرڻ ماڻهن کي
ڪمپيوٽن وانگر ڏنگ هڻڻ شروع ڪيا.

اي انسان ويل ۽ پري ويل سچ جو وري به ساڳي جاءِ
تائين موٽي اچڻ ۽ رسي وڃڻ کان پوءِ زمين ۽ زمين وارن سان
پرچڻ. هر موسم جو پنهنجي پوري وقت تي نمودار ٿيڻ ۽ سو به
اهڙي پائبندي سان جو ڪو ڏينهن پهر به اڳ پوءِ ٿيڻ جو ڪوبه

انسان نه سيارو اوله وارو سدون سره بدل آهي جو پنهنجي مقرر وقت تي کسي گمان ڪن، ۽ آرس پيا ڏهن، ۽ نه اچن. انهي ۾ به عقل وارن لاءِ اهڙو ڪو عظيم سبق، ڪو عجيب درس عبرت ۽ ڪو نفيس نڪتو آهي جنهن کان هو مجبور ٿي مڃيندا ته انهي ۾ ڪنهن عظيم ۽ اعليٰ اعظم طاقت جو دست قدرت ڪارفرما آهي، جو سچ کي مختلف ۽ متبادل رهن تان ملائي، موسون بدل بدل ڪري دنيا جو بهترين نظام قائم رکيو اچي، انهي ته ٿيا درس عبرت حاصل ڪرڻ وارا عام ماڻهن جا عقل ۽ فڪر، ٻو پيلي هنن ترقي پسندن جو عقل پنهن ڪو چوڻ چڙهيل آهي، هي نوشادر واري همراه کان به وڌيڪ ڏاڏا آهن.

نوشادر وارو قصو هيئن آهي ته ڪو عقل جو وڻر ٻار گڏم ٿي رکيو وات وٺيو آيو، رستي ۾ ڪنهن ماڻهون سان شڪايت ڪيائين ته گڏم لٽن جي پري آهي، تمام ڪو لٽو آهي، ڪٿيو ڪٿيو لکيو پوان پر هر گپ مان چڱيندو ڪٽيندو اچي، ماڻهون هو ڪو پنهن نل، تنهن چيس ته نوشادر ڏرو وڻ، گڏم کي هڪڙي چٽي چپ ۾ ڏي، پوءِ ڏس ته ڪهڙو تو تڪو هلي، هن انهن ڪيو، گڏم ته نڪو ٿيو، پر هاڻي هي بدل گڏم کي نه پهچي، ڏٺائين ته سڀ حڪمت نوشادر ۾ آهي، سو پاڻ کي نه ساڳي جاءِ ۾ نوشادر چٽي ڏٺائين، هاڻي گڏم ۽ پاڻ ٻٽ ٻي آيا، ٻڌ کي جهٽ ڪرائي ورتائون، گهر پهتند نوشادر جي پاء، ويهي ڪڪر سگهي، سو لڳا گهر جي چوڌاري ٺوڻ، زال اول ته سد ڪيڏ او هيڏانهن او هيڏانهن، اچين ڪوڪو ڪوڪو ٿو؟ گهر کي ڦرن ڪوڪو پيو؟ هي مارو ماڳهن چريو ٿيو آهي ڇا؟ مڙس کي جهلڻ لاءِ لڳي پٺيان ڊوڙڻ پر پهچي نه پئي، مڙس نوشادر واري پڙي اچلائي ڏس ته منطرح سان تون به استعمال ڪر ته اسانکي پهچي سگهين.

ترقي پسند انهي کان به وڌيڪ عقل جا اڪابر آهن، هو چون ٿا ته اهو ڇو تسليم ڪريون ته سچ کي نيت ۽ آئين ذوالڪبرياءَ والجهروت رب جي قدرت ڪامله جو ڪرشمون آهي.

انهو ته سڄو ۽ ڪڪرون سڀ کان تيز ٿا ٿين. سڀ گهڻيون
 ڪڏجي وڃي سڄ ڪي ڌڪي ڌڪي رڙهي رڙهي خطا ڪندا ٿي
 پهچائي سڀارو پاڻ تڏن ڏاڙو ڇڏين. وري سڄ ڏاڙن جي نون ڏاڙن
 ڏيڙندو ڏيڙندو پري وڃي پوي. وري به ساڳيا سڄو ۽ ڪڪرون
 گهڻو اچن. قصو ائين ٿيو هلي. هلي هلي ٿوري بعد ٿورا ٿورا
 آهن. عقل جون ٽي وڏي هڪي ڪاٺيون آهن. هڪڙي هڪڙي کان
 وارن لينڊن. انهن لينڊن مان سڄ ڇو نه هن جو گهڻو هن
 رهيو ضايع ٿيو وڃي. انهن هن جا ايترا ڀنگي طرح سڄا آهن
 ڪرائي ڇڏجن ته هن جو عقل وقت تي ڪم ڪري سگهي ٿو.

ٻه جنسون

انسان ۽ اڻ ڪل مخلوقات ۾ ٻن جنس جو پيدا ٿيڻ ۽
 ٻنهي جو هڪ ٻي ڏانهن رولست ڄام پڪ هڪ ٻي کان سواءِ
 سڪ نه اچي. نرون يا مردن جو سڄو يا عورت ڏانهن قصه ڪن
 وڌيڪ قرب جو ڪاڍو (۲) ۽ ٻي ڀاءو محبت ساڳي طرح سان
 سادين يا عورتن جو نرون يا مردن جي عشق ۽ اظهار پرڻج ڄاڻ
 ۽ جل جلالن جي حد کي پهچن ۽ ”نئون طرفه“ آڻي ٿو.
 لڳي هونئو ”جو مصداق بنجن ۽ جهڙو ڪر ٻئي جنسون هڪ
 ٻي سان اهڙين سڪسن سگهڻ ۾ سهڙيل ۽ نه ڇڄندڙ نرون ۽
 نازيل هجن. جو ڪا ڌر ڪيترا نه ٿي ٿو ٿو ٿي نه سگهي.
 ڪيترا ۽ چرڪ پري، پرڄي، محبت مڃي. اهو ڏاڏو ٿو ڪري
 انهيءَ تي ته ڪا ملير الامور فوت آهي، جنهن بقائتي نسل ۽
 افزائش نسل جهڙي عظيم مصالحت جي جائسي بچاءُ هڪ جي
 مخلوق جي هر قسم ۾ ۽ جنسون خلق فرمايون ۽ انسان يا ڪنهن
 ٻه جاندار جي ٺاهڻ واري فيڪري جي مشنري جا ڪي هڪ
 ٿر ڪي ٻي ٿر ڪي اهڙا ٻاڻ ۽ ٺهندڙ ۽ ٺهندڙ ۽ هڪ

ان کي سڃاڻيندڙ سڃاڻون ۽ پراڻا عطا فرماتا، جن جي گهٽ وڌائي
 ۽ پاڻ به نه انهن ۽ نه پرانن جي ۽ خلق جي ڪانهن به شخصيت
 وٺڻ ۽ نه آئينه ۽ نه به جنهن جي مذهبي اختلافا لاءِ جھنڊن
 قدرت جي طرفان ڪو استعجابي ۽ شڪريهي امر فرمائيو وڃي ها،
 ۽ انهي حڪم جي بجا آوري جو صحيح ڪاڌ به وڌيڪ ثواب ڄاڻو
 وڃي ها، ته به منڪر نه انهن پر مسلمانن مان به ڪو تمام وڏو
 رڳ ۽ ڪا تمام وڏي ۽ وڏائي سالي ڪاڌ پوءِ هڪ جي چوڻين
 کي ڪجهه سان ڀري آڳاٽي تي پٺيون پڌي هنن جي ڪجهه ڪاڌ
 صحيح لاءِ تڙا انسان چوڻي عظيم ثواب جي حصول خاطر انهيءَ
 سوڳ گهڙي ۽ بي لڳي (۱) ۽ بدبختي واري ڪار
 خير کي سڀي ۾ ڪو سرالچار فرمائين ها، هتي انهيءَ مديروانور
 فوت ۽ انهي جنهن کي هڪ اسي ڏانهن اهڙو زبردست چاهه ۽
 رغبت ۽ مقناطيسي ڪشش برعزت فرمائي جو هڪ به کي ڀري
 ڪاڌ ڏسندي اچون ۽ هڪون پون انهن ۽ انهيءَ ۾ ڪو اسٽو
 چسڪو رکائي ڇڏيو جو فرمانبردار بنڌا ۽ بنديون ٿي پوءِ به
 مذهب جي حد اندر، پر نافرمان ۽ منڪر مذهب تهذيب اخلاق
 ۽ انسانيت جون ڪل حدون اورانگي به هڪ به جي حصول
 وصول لاءِ جهڙو سڪر پاڻ کي مارڻو لڳا وڃهن، ۽ قدرت جي
 انهيءَ حڪم جي ۾ جيئن وارن ڪاڌ به نه جيئن وارا ويهه ڇاڙڪيون
 آڳاٽا يا نظر اچن، انهي جيئن بنا هڪ به بابت ڪهڙا ثلثات
 آهن، ۽ هڪ به کي ڪياري قدر چاهين ته انهيءَ جي ايترو
 ڪرڻ ۽ انهيءَ راز نرون پوءِ جي ڪوان ۽ برملا ڪوڻ واري
 ميدان ۾ بهجن ڪاڌ پوءِ غل ڪنهن احد ۽ جزئي ۽ جواز تي
 گهڙي وانگر نهجن ٿيڻ ۽ ڪاڌن ۽ بهجن لاءِ اهڙو زور تو پري،
 جو ڪنهن کري اليان سان به منجهو روڪڻ مشڪل.

خصوصاً ڄڻهن ته سند قلم جو اولائون (۲) سوار ڪنهن
 شاعر جو هٿ هجي جو انهيءَ عشق ۽ محبت جي ميدان ۾
 ڪيت ڪڏائيندي اچ اچ جو اکر چوڻ سگهو ٿي ناهي، جنهن

(۱) بي لڳو (۲) گهڙي تي پٺي ۽ آڳاٽو سوار

جو امري جيواڙي تي نه ڪڪڙ ڪڪڙ ۽ اڙن جو لفظ ٿيو
ٻوي. الحاصل ته ويچارڙو شهر جنهنجي اندر جو آواز آهي.

مقصود ڪندر و ڌارا نه خوانده ايم
اسا بجر ڪڪڙت مهر و وفا ميرس

انهيءَ جو قلم عشق ۽ محبت جي موضوع ۽ سڪ ۽ سوز
جي سبب جيڪڏهن ٿي اهڙو مست ٿيو وڃي جو ذهن صفا
ڪارا ڪري پوءِ سي وڃي سڪا ساڻي ڪٿي ۽ سامهه پٽي. ڏانهن
روڻ سان امري ڪاهيندڙ ۽ سارو (۱) ڪندڙ قلم کي اڳتي
وڌڻ کان روڪيو اٿم انهيءَ موضوع تي قلم کي ڊرنا ڏيون ته
قلم الائي ڪهڙا ڪن وڃي ڪندڙ ۽ ڪهڙيون نه چوڻ ۽ نه
ڪوڙ ڪهڙيون ڳالهون رهي ٿواريون. بلڪه صرف هي عرض
ڪرڻو هو ته ٻن مسئلن جو پيدا ٿيڻ ڪهڙي مصلحت جي ڪري
ٿي مصلحت شناس ۽ مديراڻور جو ڪارنامو آهي. پاڻي ٿي
پيو وارو هتي ڪوڙو ٿي ڪونه ٿو لڳي.

حسن ۽ جمال

پٽ تي ڪو اوڻو رنگ هاريل ڏسي به ڏاهو پرور ٿي وڃي
ته ڪنهن اند ڪنهن سرور پٽ لاهي. ڪنهن ڪنهن رنگ به
غور هارو. پر ٿي سگهي ٿو ته ڪنهن صفا ڪرمي ۽ ڏاڏو جو
ڏيان انهيءَ طرف نه وڃي. پر جيڪڏهن پٽ تي جمال ۽ مهان
چٽ چٽل نقش نگار ڳاڙهي يا ڪشمه ڪاري ٿيل هوندي
ته پوءِ ڪير نه هجي. ڪهڙو به عقل جو انجو مڃڻو ٿو
ها جن جو جهليل هوندو ته نه ٻي ماڻهه چوندو ته واهڙي ڪاڙي
واهي واه جا چٽ چٽا ٿي پوءِ نه لاهي ٿي نه ڪنهن ماڻهون
جي ڦر جو ڏيان چٽين ڏانهن نه وڃي ۽ چٽ واري کي نه هجي.
معاذڪرت جيڪڏهن صفا ڪا آڏي اٿي بيڊولي بي ٿينگي.

(۱) ڏپ ڏپ ڪري اچڻ

۽ هنن سڄا نامعلوم ۽ نامورون جي هئا. ڪٿي سڄا لنگ لنگ
 ڪٿي سڄو ڌڙ موريل. ڪٿي سڄو آڏو ڦٽو سڄو اڀريل. سڄو
 هزارن ۽ سڄو انسان يا جانور سڄو ستون سڄو سڄو پلي ڪري
 هجي ها ته سڄو البه سڄو اصيل بالهي ٿي سڄو هونو جي رالي
 قائم ڪري سگهي ها هجي ته اهو عالم آهي ته رب جي ڪل
 مخلوق ۽ اهو ته حسن ۽ جمال نقش ۽ نگار ڇت ۽ گل ائين
 ته انگشت ۽ سڄو ڪري مان ٺاهيل آهن. جنهن ٿي عقل تي اختيار
 واه واه چوڻ اچي ٿو. انسان کي ته چڱ ڪري هو ته ٿيو سونهن
 جو سرتاج ۽ احسن تقويم جو خطاب باقده سڄي مخلوق جو مور.
 پر جانورن کي ڏس ۽ جانورن مان سڄي کان به صورت جانور
 ڪٿي کي ڏس. جناب گڏم صاحب جناب جي. اير صاحب وانگر
 سڄا ڪل ٻچ سڄي ۽ فريوت ڪنهن سال نه هجي. هن جي بدلي
 سانس پر اوهان ته موزونيت نظر ايندي جو ٺهاري ٺهاري قدر جي
 قدرت جا ڪم وٺو ڪانه. پڪين مان سڄي کان ڪو جهو ۽ گند
 ڪل ڪلنگ چيو وڃي ٿو. ڪلنگ جي پڪن جي بهترين ڪٿي
 ۽ ڪاري ۽ سوانجزي رنگن جي پر ڪشش آموزش ۽ پنهنجي خاص
 وضع قطع ۽ سڪاليت کي بهل. موزونيت تي غور ٿيو ڪر نه
 غور ڪندي ڏانهن ٿي ڪونه. بلحاظ صورت جي ڪلنگ کي به
 جناب جي. اير. صاحب علم ماعليه مان تشبيه ڏيان ها. پر ڏهان
 ٿو ته مان سڄو ڪلنگ پر واري پٽ تي ويهي پنهنجي ٻولي ۽
 ڏورايو نه ڏي ته اٽون محبوبن جو فاصد چيو وڃان ٿو. مون کي
 دشمن جي جاسوس مان ڪو پڇيو اٿي؟ ڪوڏا گون مخلوقات
 جو حسن ۽ جمال ته ظاهر آهي. پر نباتات کي وڻ. انهن مان
 به گلن ۽ ستن وڻن کي چڱ. پر بدصورت کان بدصورت ٻوٽا شايد
 ڪانهن ۽ لاڏان هجن. انهن ڪانڊيرن ۽ لائنن کي جانچ ۽ خوب
 جانچ. انهن پر به جميل رب جي پيدا فرمائيل حسن ۽ جمال جا
 اوهي جلوا نظر ايندا جو وڃ ويهن ڪي.

الحاصل ته سڄي ڪنهن شيء جي ٻي پايان حسن ۽ جمال
 موزونيت ۽ پر ڪشش وضع قيام مون ٻارن ڏڏن کي به مڃائي رهي

آهي ته ايڏيون لطافتون ۽ توانگيون ايتڪي سولهن. انهي غلطي جا
 فترتن جا ڪمال ٿي آهن. لاغير مون جهڙو معمولي سمجه وارو
 نسبت قدرت حسن کان حسين ۽ جميل کان چمپل شين ٺاهڻ ۾
 مصروف آهن.

عقل ۽ سمجهه

ٺاهيندڙ کان سواءِ ڪا شيءِ ٿئي نهي سگهي. اهو ته
 مسلم آهي. پر جيڪا شيءِ خدا جي ٺاهيندڙن کان به ٺاهين
 آهي ته نهي سگهي. اهو آهي عقل ۽ سمجهه. دنيا جا ڪاريگر
 ڪنڌي به اوج ۽ عروج تي پهتا. پر عقل ۽ سمجهه پيدا ڪري
 نه سگهيا. بلڪ انساني دماغ جي مشينري ڪوٺرائيون چوري هو
 ڦولري ڦولري ٽڪي پيا. پر دماغ جي عقل ٺاهڻ واري مشينري
 بابت ڪجهه به پروڙي نه سگهيا آهن. حتمي ۽ يقيني طرح سان
 اهو به ٿيڻا چئي سگهن ته عقل ۽ سمجهه دماغ جي ڪهڙي حصي
 ۾ پيدا ٿئي ٿي. انهيءَ معاملي ۾ من رنج ۽ سراب کڻي وهندڙ
 دريا سمجهي چاڪنڌر پٽ تي ترڻ لاءِ ڦاٿوڙا ميا آهن. چون ٿا
 هتي عقل ٺهندو هوندو. هتي حافظو تيار ٿيندو هوندو. ذهن ۽ خيال
 جڙندا هوندا. اهو ماڳو جناب جي انر صاحب وارو منطقي دليل
 ته هيئن هوندو هو. هيئن ٿيو هوندو. پوءِ هيئن ٿيو هوندو. الحاصل
 ته عقل ۽ سمجهه کان ڪم وٺي عقل ۽ سمجهه کان ڪم وٺي
 نه عقل ۽ سمجهه تي شور ڪرڻ سان ٻيو ٻيو ٿوڻ عقل ۽ سمجهه
 ڪي خلقن وارو صنم ۽ خالق دنيا جي ڪاريگرن کان تمام ڪو
 شاهون تمام ڪو ارفع ۽ اعليٰ آهي. ڇهه نسبت خاڪ را با عالمها ڪ

لیکھو : مرقا

من جو سانڍو پھري ٿو ته نبي خدا جو موڪليل نبي ٺاهي.
هن دور جا اهل حق جي راليون رسن سولي جهڙي هٿرادو
قرآن کڻي ٺاهيو آهي. پاڪ انگين نبي ۽ سندن مذهب به انهن
نبي ٺاهيل آهن پر غير ڪتاب صفا ۱۶۵

مذهب ۽ نبي جي اچڻ جو

کے ہژو ضرور ہو

عن دنيا ۾ ڇڳايون به آهن، ٻچڙايون به آهن، نقصان به آهن،
کٽيار آهن، ڇهار آهن، لاپ ۽ لوپ به سسلا ۽ ٽونا به آساني نفس
چاهي ٿو ته دنيا جا ڪل خزانو ڪل ڦاٽا ڪل ڇڳايون، ڪل
سون، ڪل سوپ، ڪل زور، ڪل طاقت، ڪل ملڪيتون،
ڪل شھادتون، ڪل خوبصورت عورتون، ڪل اولاد، ڪل نوڪر
ڇاڪر، ڪل بنگلا ۽ ماڙيون، دنيا جو سمورو بھاءُ و حشم، دنيا
جي ڪل عزت ۽ رفعت، دنيا جي هر ڪا راحت ۽ فرحت مونکي
حاصل هجي، دنيا جو اڪيلو شھشاهه مطلق آئون ئي هجان ٻيو بس، ڪو به
نقصان ڪو به ڀڃو ڪو به مرض ڪو به تڪليف ڪو به ڪفورت
مونکي اوڏيائي نه اچي، اهي خيالات ڪنهن هڪ انسان جا نه
بلڪه هر هڪ انسان سان لازم ملزوم آهن، ڪا به طرح سان، حسب
منفعت ۽ ڪا به طرح سان دلع مضرت لاءِ پاڻ ٻٽوڙن، يا ڪم
لڙ ڪم انهيءَ لاءِ بيحد مقامي رهن انسان جي فطرت آهي، سڀ
ڇڳايون مونکي ملن، انهيءَ ۾ ٻيو ڪو حصدار نه هجي، سڀ
اوڙايون هن ئي نازل هجن ۽ آئون تڪليفن جي تصور کان نه
هميشه بالاتر رهان، جڏهن انهن آهي ته پوءِ دنيا ڪيئن هئي،
هر هڪ انسان جيستائين پڪڙجھ ٿو حاصل ڪري ۽ انهيءَ سڀ
ڪجهه نه چڪڙن سان جنگ ٿو جولي، تيسرائين پاڻ نه پو ته

سڀ ڪجهه. پر ڏيک ٻڌائيندو سر به وڃائي ۽ خدا (۱) جون ته وڃي
انهيءَ جي معنيٰ اها ته انسان ذات کي رب وٽ وڃڻا ضروري آهن
نتيجه ۾ بالڪل چڙواڳ ڇڏي ها ته سڀ ڪجهه حاصل ڪرڻ لاءِ
سڀ انسان سري مارجي سڀ ڪجهه وڃائي ويهرند.

دسمن ۾ پاڻ مداخلت ڪري ڪو اهڙو قانون عدل نافذ ڪري
جنهن تي ڪاروبار رهي انسان سڀ ڪجهه حاصل ڪرڻ لاءِ
روحاني جسماني مالي ۽ دنياوي اوصاف پاڻ حاصل ڪري. پر
پاڻ به چيو ۽ ٻين کي به چيو ٿو جي اصول تي عمل ڪندا رهي
۽ ٻين جا حق نه ماري. عنايت ۾ ڪاروبار ڪندا آهن. محبت
جو سماج ٺهڻ ۽ انگورن کان ڪروڙين ڀرجا ڪندا آهن. انسان
هڪ اهڙي اخلاقي ٻنڌڻي تي فخر ڪري جو ڪي به عنايت ڪري
يا هر ڪي ٻين کي نه ڏئي ۽ محبت جي سماج جون هر طرح واپسون
وڃائي تشييب ۽ فرار ٿيڻون ۽ ڏاڍا (۲) هڪ ڪري ڇڏي. انسان
الله جي بيهڪ ساري ۽ لازمي ۽ محبوب مخلوق آهي. انسان ئي آهي
جنهن لاءِ هي رنگ برقي ڪائنات عالم وجود ۾ آئي. اولاد ڪونه
مٽي وڃي. مائٽن ڏانهن لوٽون به نه ڪري ته آخر اهي امان جي
دل جي ڪج ڪپڙا يا نه؟ خالق تعاليٰ و تقدس جيڪو پنهنجي
مخلوق تي ماءُ پيءُ کان سو سو دفعا وڌيڪ مهربان آهي. سو
اگرچہ ڪل عالمن کان بهي نياز آهي. کيس ڪنهنجي ڪا به ڪا
ڪانهي. هو صمد آهي. هو غني عن العالمين آهي. پر ته به سندس رضا
انهيءَ ۾ آهي ته بندو ساڻس اچي اندر جون اوري. سندس آڏو نماڻا ڪم
ڪئي ويهي. سندس سڀ هٿن ۾ سانڍجي. سندس حضور ۾ رهي گهڻون يا
ٿورو ڪاتس گهري. هو روشني ۽ رب کيس پنهنجي قدرت جو عت. مٿي تي
ڦيرائي پرچائي. بندو مٿي ڏاڏار ڏان ڏي. انهن ڪيئي ڪالهن لاءِ بيهڪ
ضروري آهي ته هڪ قانون هجي. هڪ مذهب هجي. جيڪو انسان کي
سوڌي راهه سونهائي. هڪ اهڙو الله جو محبوب ناس هجي. جنهن

(۱) بالڪل (۲) شاهيون زمينون

کي اڻاه علم بي پايان حڪمتون ۽ مڪارم اخلاق جون انتهائي
بلندون رتب کان پراڻي راست حاصل ٿين ۽ اهو خلق کي
اعليٰ قانون انصاف عدل اخلاق چڱائي بدن سان گڏ گهارڻ جا
اعليٰ اصول ۽ ضوابط ۽ رب سان خوشگوار تعلقات استوار ڪرڻ
جا طور طريقا پنهنجي قبول ۽ عمل سان سڀڪاري يعني چڱي ۽
معتدل راه تي هارڻ جو حڪم فرمائي ۽ پاڻ چڱائي تي ماڻهن
کي هلي ڏيکاري ۽ انسان کي صحيح معنيٰ ۾ انسان بنائي. حضرت
اسلام اعظم صاحب رضي الله تعالى عنه فرمايو ته نبي به اچن ها ته
آئون الله کي جمل صفن سان سڃاڻان ها ۽ پيڙهين کي پورو
سمجهي پاڻ کان پري ڪريان ها ۽ جمل چڱائين جي حصول لاءِ
اڄ وانگر صديق دل سان ساهي هجان ها. اهو ته هو ڪو اربن ۾
ڪو ايل ماڻڪو اٿس. اهو ته هو ڪو بدن ۾ هڪڙو ٻارو صفت
پيشوا سڀڪنهن انسان جو ته ايڏو دماغ ناهي جو هو عقل جي
امداد سان نفسي پست جا ٽوڙا ۽ اعلان جبل اورانگي چڱائين جي
حصول ۾ پنهنجي انسانيت جو عروج ۽ ماڻهونجي جو معراج مٿي
سگهي ها. معمولي تعليم لاءِ معلم ضروري آهي. هنن هيڏين سڃاڻين
حڪمران لاءِ ڪٿي ٿو ڪو به انسان استاد ڌارن قدم نه کڻي سگهي.
الحاصل ته دنيا ۾ پاڪ پيغمبر جو ورود مسعود ۽ رب جا
موڪليل قاعدن قانونن جا ڪتاب نه هجن ها ته دنيا سراسر عذاب
هجي ها. انسان پاڻ ۾ وڙهي مري ڪڏهوڪا ڪٿي ڪجي هئا
۽ جن ها. رب جي خاص رحمت جيئن انسانن کي خلقيو. تيئن
انسانن جي بودوباش ۽ سهڻي رهڻي سهڻي لاءِ نظام ۽ بدل مرتب
فرمايو ۽ پاڪ پيغمبرن هٿان اهو نافذ ڪرايو. مذهب ۽ نبي جو
اچڻ دنيا ۾ اهڙي ضرورت آهي. جهڙو پاڻي. جهڙي ڪر هوا.
جهڙو ڪر رڌڻ. جهڙو ڪر ڪپڙو گندي. جنهن کان سواءِ ٻيل
نه ڪري نه سگهي. جن ڌارن دنيا هلي نه سگهي. مذهب ۽ نبي
نه اچن ها ته دنيا هلي نه سگهي ها. مذهب ۽ نبي جون منڪر
قوسون نه جيڪي هن ئي زمين جي پڙ تي ماڻهن وانگر گذارڻ
جنهن جي به ان ڪري طرح سان انهي قانون سان استنباط ڪري

انهي ۽ مطابق پنهنجو دستور العمل بندي پوءِ علي چلي سگهن ٿيون.
 ۽ انهي ۽ الاهي قانونن کان ايترو جيترو اندر به هنن پاڻان ٺاهيو آهي
 جي ماڻهن جون مصيبتون ۽ عذاب وڃي ڪو ڏسي ۽ الاهي
 پيدا ڪيل سڪجي ۽ اهو حاجت جي سبب آهي ۽ سوڌائڻ کان هٽرادو
 هو نهن جي آندل قانونن ۽ انهن کان هٽيا آهن. اوتريقدر ڏيڻا ۽
 ٿاڙيا آهن ۽ اوجھڙ ۾ ڏني ڏيکيا ۽ ڏيکيا ڏيکيا آهن. ۽ انسان ذات
 لاءِ عذاب جو سبب بنيا آهن. پر ڪلي طرح سان هوءَ به قانونن
 الاهي کين ڏيکاري ٿي. ڪلي طرح سان ڏيکاري ٿي. دنيا ۾ رهي
 ڪونه سگهن. اول ۽ انسانن ۾ انسانن کي عزت ڏيکاري ٿي لاءِ هوءَ
 قانون ضرور هنن ڪهرجي. اهو اصول به انسان ذات کي الله ۽
 نبين ۽ مذهبن سيکاريو آهي.

الحاصل ته انسان ذات جو قانون عدل ٿارڻ دنيا ۾ رهي
 ناممڪن هون. انهي ۽ ڪري ارحم الراحمين رب پنهنجا نبي موحدين
 قانونن سيکاريو ۽ قانونن تي هنن لاءِ نڪرڻ کي. راهه هموار ڪري
 ڏني. اهو سندس عظيم احسان آهي ۽ اهو احسان نه هجي ها ته
 دنيا ۾ انسان ذات جهڙي ڪري هجي ٿي ڪانه ها. ۽ پيدا ٿيڻ
 کان پوءِ ڇند صدين اندر ختم ٿي وڃي ها.

قرآن پاڪ

انسان جي هون حسب اسانجي مذهبي محبوب صلوات الله عليه وسلم
 جي سچائي جو قرآن پاڪ هڪ اهڙو دليل آهي. جنهن کي چوڏهن
 سو سالن ۾ ڪوبه رد ڪري نه سگهيو آهي. هاڻي ڏسو قرآن جي
 دعويٰ (۱) چئو جيڪو اسان پنهنجي بندي تي نازل فرمايو آهي.
 انهي ۽ جيڪڏهن اوهان کي شڪ آهي ته اوهن اهڙيون صرف ڏم.
 جڙتو سورتون ٺاهي پيش ۽ رتو ڏم ڏيئون سورتون صرف به ايتري
 صفحا ٿي سگهن ٿا جن جي لکڻ ۾ هڪ ڪلاڪ کان وڌيڪ

وقت صرف ٿي ٿو سگهي. عرب مسلمانن جي اڃا ۱۹ صديون
 آهن. انهن ۾ نصارائي يهودي ۽ قسمن قسمن جا ڪٿا ڪافر اهڙا
 به ٿيندا آيا آهن ۽ اڄ به موجود آهن جن جي زبان عربي آهي ۽
 هو وڏا عالم فاضل اديب شاعر فيلسوف ۽ دانشمندان هئا ۽ انهن
 اسلام کي ختم ڪرڻ لاءِ انهن ڪافرن ڇا ڇا نه ڪيو. ڇا هنن
 سڀني ملي گڏجي هڪ مشت تي مسلمانن سان اهڙيون خطرناڪ
 جنگيون ڪونه جوڙيون؟ جن ۾ مسلمانن جي وجود تي ختم
 ٿي وڃي ها هجي. امڪان هئا. پوءِ انهيءَ غير مسلم عرب اديب
 ۽ فاضل اهو ٿي سگهي ته صرف هڪ ڪلاڪ مناجات
 ڪري قرآن جهڙيون ڏهه سديون سورتون لکي پئي ڪري قرآن
 جي عظمت کي جهن تي اسلام جو دارو مدار آهي. هاڻي ڏهه سدي
 يا مٿي ۾ ملائي انهيءَ هڪ ڪلاڪ جي علمي جنگ ۾ اسلام
 جو وڻ پاڙان وڌي ۽ ويڻ کان پوءِ هن جا لاهه به ڪڍي چٽس
 هئا. قرآن جي دعويٰ ڪوڙي نبي بعد نه رهي هائس نه وڃي ناسري
 جي مثال وانگر اسلام جي سلامت رهن جو سوال ٿي ٿئي ٿا. اهو
 چوڏهن سو سال به ڪو وقت آهي. ڪو ڊگهو زمينون آهي. شاعرن
 جي مرموعه زلف پار کان به ڊگهو ۽ هڪ عاشق بهجور جي لوج
 بوج ۽ آفت مالت ۾ بسر ٿيندڙ چوڏهن ڪلاڪن واري سيار جي
 رات کان به نسيو ۽ طوبل. انهيءَ ايتڙا ڪتاب گذريا ۽ قرآن
 پاڪ بل به واه جو ٽئون هو ۽ اها دعويٰ صرف ڏهه سورتون
 صرف ڏهه سورتون واري ڪا نڪل ڇپيل به ڪانه هئي. بلڪه
 جهڙو ڪر ڪل دنيا جي ريڊيو اسٽيشن تان پورا چوڏهن سو سال
 بران ڪلسٽ ٿيندي رهي ۽ عالم انسانيت جا ڪن ڪڙڪائيندي
 رهي. يا رب تون بيشڪ قادر مطلق آهين. ڪنهن کي همت ئي
 ڪانه ٿي جو صرف هڪ ڪلاڪ قلم کڻي ڪي سوزون جمل ۽
 معنيٰ خيز عبارتون لکي پر تي ٽوٽڪو هڻي وجهي ها. پوءِ ڪي
 سچين آئين جهڙيون نه آهن ۽ کان سوڍجا گهٽ سهي پر نه به
 اڄ جي جمال بدخصال ۽ نفاق خدا دانشمندان پارت جي ڌرم سان
 ٽوٽي ۽ اتحاد برحق جي نهس ٿئي جناب جي. ايس. عرف جي نام.

جي ٻوٽ مان ٻوٽ ته فڪري ٻوي ها، هو چوي ها ته اها مقابلو
 ڇو ڪونه ٿيو، مقابلو ٿيو، پر سلف ۽ اسن مله ۾ وڃين اٿئي
 ويا ۽ مقابلو ڪندڙن جي ڪهي ڪمائي ڪنت ڪري ڇڏيون.
 الله جي مقابلي ۾ انهن ڪنڌ سان مقابلو ڪندڙ الله جا عدو انسان
 کي گنه جو ڪهڙو سرفو، جيڪڏهن ڪو ڪون ڪون ها، وات جي پلا
 وزن ۾ هائي کان گري آهي، جيڪڏهن ڪو چوي ته ماڪوڙي
 ٿيڻ ۾ روتائي سچ کان وڌيڪ آهي، جيڪڏهن ڪو چوي ته ڪاري
 ماڻهون کي به ٻڌڻ وارا ڇا ٿا ڪري سگهن، پاڪ آهن هي
 مقابلي ۾ ڪو ٺاهي ڪف کڻي ڪري ها ته به اچڪله، جاني شرم
 الحاد پرست ڪوڪريا (۱) مڃائي ڏن ها ته اجهو آيتن جيڪڏهن
 مصنوعي آيتون ٺهي ويون، جيئن اچڪله جو ڪو ڪفر جو
 پوڄاري عرف ترمي پسند سر ۽ ٽال کان سواءِ به ڪا توتاري
 وڃائي ٿو، ادب جي نالي ۾ ڪهڙو به ڪند مٿي ٿو ته الحاد پرستن
 جو چوڻ طرف عظيم عظيم جو ڪانگن وارو ڪانگورو
 مڃو وڃي، عالم الغيب والشهادة رب کي اهو عام هو، تنهن قرآن
 سان مقابلو ڪندڙن کي پري کان پليو، فادر مطلق هنن کي
 ميدان تي اچڻ ٿي ڪونه ڏنوں، چوڏهن سو سالن ۾ ڪو مقابلي
 جي هام ٿي هلي نه سگهيو، رب جي پاڪ ڪلام سان ڪافر جي
 ڏاڍاڪ ۽ مردار وڦل جو مقابلو ته ڇا ٿو ٿي سگهي، اها ڪالاهه
 ته مسلم آهي، پر حيرت انهي جي آهي ته رب پنهنجي ڪلام جي
 بالمقابل ڪنهن به ڪافر کي باوجود شديد عداوت ۽ زبردست
 ڪوششن جي همت ٿي نه ڏني، ڪو ستيوئي ڪونه.
 رب تون بيشڪ ڏاڍو بادشاهه آهين، تون بيشڪ فادر ۽
 غدير آهين، جو ڪجهه چاهين سو ڪري سگهين ٿو، اسان جي
 اکين جو ٺار، اسان جي هٿن جو ٺار، اسان جي جيءَ جو جيار،
 اسان جو هون حبيب، آئون سندس پاڪ نالي سان سو سو ڀيرا
 صدي ٿيان، الفصح العرب والعجم آهي، سندس پاڪ ۽ مبارڪ حديثن

۾ انسانيت ۽ محبت جا فرق ۽ فصل ملڪ ۾ آهن نه. سڄي
دنيا ۾ هڪ ئي ساکي ۽ مصري جي مٿن کان وڌيڪ مٿي
آهي. سندن هرڪا پاڪ ۽ پيار ڀري ڀاڱو (۱) بهشت جي ميون
کان به وڌيڪ لذت بخش ۽ روح افزا آهي. انهن اهڙين ائله ۽
عجيب خديشن ۾ به جيڪڏهن ڪو قرآن پاڪ جو آڪر اچي ٿو
وڃي ته هڪ نرالي شان سان نمايان ۽ نشانبر ٿيو بيلو آهي. اصلي
زمين ۽ آسمان جو فرق ٻيو نظر اچي. نزول قرآن جي وقت عربي
ادب ڪماليت جي انتها کي پهتل هو سبب معلوم يعني ڪمبي
جي ديوارن تي آويران ڪيل چوٽي جي اديبن جا ست قصيدا جي
اچ به موجود آهن ۽ اردو ترجمي سان ملي سگهن ٿا. ڏسجي ٿو
تہ سچ ۽ سچ به اوهي سچا موتي پوتل ۽ هيرا ۽ لعلون ڪاغذ تي
بکڙيل آهن. پر جڏهن ڪنهن مسلمان هڪ تمار ننڍي صورت
(اناسطيا) لکي اوهان تي آويران ڪئي ته اوهي فصحا ۽ اديب
جيڪي ويحد گهڻون ڄاڻندڙ ۽ ناقد ۽ ڀلو ڪو هئا، سي هڪ هڪ
ڪري ٻاهجا اسي شهزادا (اصدا) ڪمي جي ديوارن کان لاهي
ڏئي ويا. ۽ توهي جو غير مسلم ۽ دشمن هئا پر انهي سورت جي
عنان تي اکر لکڻ تي مجبور ٿيا ته هي ڪلام ڪنهن به انسان
جو ناهي. انساني فطر ۽ ذهن جي دسترس ڪسان تمام گهڻو
شاهون آهن. لائق غلو پنهنجي ڪمبي ڪتاب ۾ لکي ٿو ته
قرآن ۾ سڀ ڪجهه ڪٿي آهي؟ قرآن جي اها دعوا ته اهڙو
ڪوود رطب ۽ يابس ڪونهي جيڪو قرآن ۾ نه هجي سا غلط
آهي. قرآن ۾ تعريف جا قوانين ڪينهن.

سڀني عرصي پاءِ آئون هڪ خاص حرماني علمي ڪان ٿي.
 دانش انسان اهيان، پر تون مونکي اڄ جي مهذب دنيا جا مرتبا
 ڪيل اديتڪ جا حوالي ترقيستوار لکي ڏي. مون اوھي ڪل جا
 حقل حرف نه حرف فرآن مان ثابت ڪري نه ڏيکاريا ته جيڪو
 چور جو ناء سو منهنجو نياء، (علق ۾ ساند روي ڪره سورة
 لقمان) يعني لاري يا موٽر کي تنهن تڪو به نه علاء ۽ پنهن ئرو

۾ فصاحت ۽ بلاغت جا دريا وهندل نظر اچن ٿا. سندن
مقالن مان هڪڙو ماسو ساکي ۽ مصري جي مٿن کان وٺيڪ مشر
آهي. سندن مرڪب ۽ پاڻي ۽ پاڻي (۱) بهشت جي مون
کان ۽ واپس ڏنل جنت ۽ روح الميا آهي. انهن اهڙين لفظ ۽
حبيب حبيب ۾ ۽ جيڪڏهن ڪو قرآن پاڪ جو اکر اچي ٿو
وڃي ته هڪ ذراي شان سان نمايان ۽ نشانبر ٿيو بيٺو آهي. اهلي
رسي ۽ آسان جو فرق ٻيو نظر اچي. نزول قرآن جي وقت عربي
ادب ڪماليت جي انتها کي پهتل هو بعد معاف يعني ڪمي
جي ديوارن تي آبهان ڪيل چوٽي جي ادين جا ست قصيدا جي
اڄ به موجود آهن ۽ اردو ترجمي سان ملي سگهن ٿا ڏسجي ٿو
ته سچ پچ به اوهي سچا موتي پوتل ۽ هيرا ۽ لعلون ڪاغذ تي
پکڙيل آهن. پر جڏهن ڪنهن مسلمان هڪ تمام ننڍي صورت
(اناعطينا) لکي اوهي ته اتي اوهان ڪٿي نه اوهي فصحا ۽ اشعار
جي بعد گهڻن چالين ۽ لالچ ۽ پار کوٽاءِ هي هڪ هڪ
ڪري پنهنجا اتي شهر (قصيدا) ڪمي جي ديوارن تان لاهي
ٿي ويند ۽ ٽوٽي جو غر مسلم ۽ دشمن عطا پر انهي سورت جي
مٿان هي اکر لکن تي مجبور ٿا ته هي ڪلام ڪنهن به انسان
جو ناهي. انساني نظر ۽ ذهن جي دسترس ڪان تمام گهڻو
مٿاهون آهي. لفظ عاد پنهنجي ڪمي ڪتاب ۾ لکي ٿو ته
قرآن ۾ سڀ ڪجهه ڪٿي آهي؟ قرآن جي اها دعوا ته اهڙو
ڪو رطب ۽ ناب ڪونهي جيڪو قرآن ۾ نه هجي سا غلط
آهي. قرآن ۾ ٿرهنڪ جا قوانين ڪينهي.

پنهنجا عزو پاڻ آهن هڪ ناقص سرمايه علمي کان ٿهي
داس انسان آهن. پر تون مونکي اڄ جي مهذب دنيا جا مراتب
ڪيل ٿرهنڪ جا قوانين ٿرهنڪ وار لکي ڏي. مون اوهي ڪل جا
ڪل حرف به حرف قرآن مان ثابت ڪري نه ڏيکاريا ته جيڪو
چور جو شاه سو منهنجو پيء. (هلي ۾ سانه روي ڪرو سورة
لقمان) معنيٰ لاري يا موٽر کي پهن ٿڪو نه علاء ۽ پهن ٿرو
(۱) ڪلام

۱. نه علامه جو منزل مفسود ٿي وقت گذرڻ کان پوءِ بهرحال
 (آواز عڪس ۾ ڪونه سوره للمان) يعني اڃا به وڏا هارون وڃائي ماڻهن
 جو آرام نه ٿي ٿو ڏانهن. قرآن پاڪ چوي ٿو زمين تي ڦٽائي وقتي ۽
 پيروي سان نه مل. سورة النمل ۾ ڪيائين ڪي بهرواڻي سان
 چوي ٿو ته تون نه ٿو ڏانهن ڏانهن ڪي بهرواڻي سان
 ٿو بهري سگهين. انهي سبب پوراڻي ۾ ڪي بهرواڻي سان
 ٿي (اسرائيل) مقصد هي ته ڪي بهرواڻي سان ٿي (سورة
 ڪثيرون ۽ ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 ۽ ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 رفتاري سان ۽ وڏي تعداد سان ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 نه ته شهر ۾ بهرحال ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 نه منهنجي آڱوٺي سورة انهي ته مون ٻائي مثال ڏانهن آريهه
 جو هر هڪ قانون ترجمي وارو قرآن ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 هڪ ڪري ٻڌائيندو ويندس. ۽ انصاف جو قانون ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 ته ڪوبه قانون ڪوبه مسئلو ڪوبه مسئلو ۽ ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 ڪوبه مسئل معاشيات جو متعلق نه ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 پراڻي ايجاد، ڪل ڪائنات جون ظاهراً ۽ معنيٰ ڪل ڪلون ۽
 برزا يا هر اوهي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 ڪشائي ٿي سگهي ٿي يا انسان جي ذهن ۾ ڪوبه حل طلب
 سوال پيدا ٿي سگهي ٿو. انهن سڀني جو ڪافي ۽ شافي جواب
 ۽ حل ۽ ذڪر قرآن ۾ موجود آهي. هو ڪوئي هو ميدان. انهن
 ۽ مٿين ڇا لاءِ ٿو. ميدان ٿي اچي ٿي. ڪا امري ڪانه قرآن
 ۾ ڏيکارڻ لاءِ هي ناچيز حرفت حاضر آهي. علم الفرائض يعني
 ترڪي ۽ سرائي ٿي قرآن پاڪ سورة نساء جي وچ ۽ ٻجاري
 ۾ صرف ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي ڪي بهرواڻي سان ٿي
 علم الفرائض هڪ مستقل فن هڪ عظيم علم جنهن ۾ فقير فقير
 ڪتاب لکجي ويا. جنهن ۾ هزارين مسئلا ۽ هزارين پيچيده صورتحالون
 ۽ حسابن جا اوهي ور وڪڙ ۽ ڊگها ڊگها مناسجا هن ڪي

ماڻهون انگشت بدنڊان ٿي رهيا آهن. (ساڳي سورت آيت چوٿين)
 چوٿي رب جو هنڪي اهڙو عظيم هوندو. (ساڳي سورت آيت پنجين)
 ڪاٺ لوهر ۽ بجلي زمين جي بيدوار آهن مان انهن جو
 زمين جو آواز هنر مڪهجي ڪو. پر اڃان توري ٿيندي ۽ صرف
 هڪ ڪلي ڪوڙڻ سان زمين منجهان خبرون پئڻ ۽ اٿنديون.
 يعني آواز ڪن به تيز جنگي هوائي جهاز. (ساڳي سورت آيت ٻي)
 ۽ باد اوڳاريندڙ شيون يعني اڻم يا ٻين ڪسان قسرن سان
 ملڪه ڪي نذر آتش ڪندڙ. (ساڳي سورت آيت ٽين چوٿين پنجين)
 صبح وقت غارت ڪندڙ پوءِ (پوءِ هر ڪمائي زبردست) مڪي
 اڏائيندڙ ۽ (دشمن جي) فوجن ۾ ڪاهي پوندڙ. (ساڳي سورت آيت
 چهين) انسان پنهنجي رب جو ناشڪرو آهي. رب سان سرڪشي
 هوندو. گويا هنن کي انهن عظيم سزا ناشڪري ۽ سرڪشي سبب
 ملندي. (ساڳي سورت آيت ستن) انسان الهي ۽ ڳالهه ٿي پاڻ
 شاهد هوندو. يعني تسليم ڪندو ته انهن نامي سندس عملن جي
 شامت آندي آهي. جيئن مختلف عرب رياستن ۽ شرقي پاڪستان
 جي مسلمانن جي ڪمبونزم ۽ سوشلزم جي الحاد سبب سزا طور
 قادر قادر رب اسرائيلين ۽ پارٽين جي هٿان خوب طرح سان ٽپڻ
 ڪٽائي رهيو آهي. گونا گون ذلت آميز عذابن پوڳڻ کان پوءِ
 هو واقعي گواهي ڏئي رهيا آهن ته سندن مصيبتون الحاد جو لازمي
 نتيجو آهي ۽ انهي گواهي سان گڏ اگرچہ سخت رفتاري سان پر
 هو پير پير تي ڏئي پاڪ دين ڏانهن واپس اچي رهيا آهن. اهو ڪلهه
 انهن ڳالهه پري نظر ٿئي اچي ته شايد انهي عرب ۽ بنگالي سڄا
 مسلمان ٿي پون. (سورت علق آيت چوٿين) انسان کي قلم سان
 (مختلف درس گاهن ذريعي) اوهي ڳالههون سيکاريندڙ (سائنس ۽
 مختلف قسمن جون مشينون ۽ آلات جنگ نامو جو هنر) جوڪي
 مختلف قسمن جون چاٽيون ظاهر آهي ته انسان اڄ سائنس جي جنهن
 اڳي هن ٿي چاٽيون ظاهر آهي جو اڳ هنڪي خواب ۽ خيال به
 بلند مقام تي پهتو آهي انهي ۽ جو اڳ هنڪي خواب ۽ خيال به

ڪونه هو. (سورت انشقاق آيت پهرين) اوهان ترقي جي شوقين
 (استيعين) تي جيئن پوءِ تيشن مٿي چڙهندا ويندا، يعني انسان کي
 بتدریج سائنسي ترقي حاصل ٿيندي رهندي هن اڄ جي ڪمالات
 حاصل ڪيا آهن سي اڃان دنيا جي ختم ٿيڻ تائين وڌائي رهندا
 (سورت انڪور آيت پهرين) جڏهن جو سچ اسي نور تي ويندو
 سائنسدانن قبول ڪيو آهي سچ جو نور ويرا ويرا گهٽ تي رهيو
 آهي نيٺ ختم ٿي ويندو. انهن معلومات به ويهين صدي جي علمي
 انڪشافات مان هڪ آهي. جنهن کي قرآن پاڪ ٽيڙهن سو سال
 اڳ بيان فرمايو. (ساڳي سورت آيت ٻي) ۽ تارا روشني ڇڏي
 ويندا، سچ جي روشني ختم ٿي بعد تارن جي روشني جو سوال ٿي
 ٿو پيدا ٿي. (ساڳي سورت آيت ٽي) جبلن کي سر ڪرايو
 (هلايو) ويندو. جبلن مان نڪتل ڪافن ۽ مختلف ٽان مان سار
 ٿيل ۽ وڏائي ۾ سار جدا هوائي ۽ بحري جهاز ۽ ريل گاڏيون
 واقعي اڄ ائين ملندي ۽ سر ڪندي ٿيون ٿا. (ساڳي سورت
 آيت چوٿين) جڏهن جو ڏهن هزار واريون ٻڪرون ڏاڍيون معطر
 ٿي وينديون. عرب ۾ ويساڻون ٻڪرون ڏاڍيون مڙسا هڪٻئي ۽
 محبوبن مان هو. ظاهر آهي ته امڪانو سواري يا بار بارواري جي
 ایجاد ٿيل نون ذريعن کان پوءِ اڄ گهوڙا گڏهه ۽ خچر تقريبا
 بڪار ٿي چڪا آهن ۽ اڃان به ڪجهه پوءِ جڏهن حڪومستان
 ۽ روسستان ۽ ٻيا سڀا سڀا عالم الهدا ۽ لارهون ۽ سونرون عام
 جام مان ٽڪنئون. انهن به انهن جانورن کي ڪير پهتو به
 ڪون. (ساڳي سورت آيت پنجين) ۽ جڏهن جو وحشي جانور
 اٿاريا وڌندا، يعني هنن کي لڪڻ ۽ آرام جي جاءِ نه ملندي.
 امڪانو. واقعي انسان ذات جي گهڻائي ۽ پوکڻ سبب پيدا وڃي
 ختم ٿي رهيا آهن. ۽ تمام گهڻن علائقن مان وحشي جانور ختم
 ٿي ويا آهن ۽ باقي رهيل جهنگلي وحشي جانورن لاءِ به غلطي
 خطرو پيدا ٿي چڪو آهي ته هنن کي پالڻ جي جاءِ نه ملندي ۽
 هنن جي نسل جي جاءِ تي هنن جا عفا ۽ مڙا وانگر صرف ٽالا
 وڃي رهندا. (ساڳي سورت آيت ڏهين) ۽ جڏهن جو اخبارن جي

طاقت ۽ غلبي حاصل ٿيڻ بعد مٿي وٺندا. جيئن جوابدارن جي خلائي گڏجي سندن موعود چنڊ جي مدار ۾ مهينه طور خاص راسڪيٽي قوت سان داخل ٿي سگهي هئي. اها ته اڃان انساني ترقي جي عمارت جي خشت اول آهي. اڃان ته انسان کي اربين بدن ميل پنڌ جا ڪري مڪشي کان مڪشي پهچڻ آهي، ۽ قدرت جا خلق فرمايل ڪل راز ۽ رازون انسان جي علم ۾ ۽ انسان لاءِ پيدا ڪيل ڪيفيتون ئي عظيم قوتون انسان جي قبضه قدرت ۾ اچيون آهن. حضرت آدم عليه السلام کي رب پاڪ دنيا جي ڪل شين جا نالا ۽ انهن جي صفه ۽ حقيقت کان آگاهه فرمائين. سائنس سان علمي چٽاڀيٽي ۽ مقابل ۾ ڪيئي سائنس لوڻيت طئي ٿيا آهن. ڪيائين ثابت ڪري ڇڏي آهي ته انسان جي حيرت انگيز قوت ۾ ڪي اهڙا علم جا ائله ذخيرا وڌيڪ ٿيل آهن جي سائنس جي دسترس ۽ دائره ادارڪ کان به بلند ۽ بالا آهن. ۽ قرآن پاڪ جي انهيءَ دعويٰ جو اچوڪو انسان عملي ثبوت پيش ڪري رهيو آهي. ۽ اڃان به مڪمل طرح سان پيش ڪري چڪندو. رهيو هي سوال ته قدرت انهي علم دشمن ڪافرن کي ڇو ڏٺا؟ (دوستن مسلمانن کي) ڇو ته مرحمت فرماتا؟ جواب هي آهي ته زور اول کان اڃا نالين توانوي بوسنت مسلم مبراهين پنهنجون پوريون قوتون رڻ شراب ۽ افتدار جي حصول ۾ صرف ڪيون. سواءِ ڪن نون جي ڪل بادشاه علمن کان غافل رهيا. رب رڻو وڻو وڻي (۱) رڻو. ٿيلان ٺاڪر هين لار ملين تي مٽيو. ڪونرو (۲) جو ڪوت (۳) ڪلاڻه (۴) قبوليو. رب العزت علم جي شهر جي چونڊاڻپ ۽ وڻو ٺاڪر ڪافرن کي سڀاري. هونءِ به هن دنيا ۾ رب پاڪ رحمان آهي يعني سندس ديوئي مهربانيون دوستن ۽ دشمنن لاءِ هڪ جهڙيون عام آهن. سمجھو پاڻ کي رب المسلمين نه پر رب العزم ڪوليو آهي. ڪاٺ جيڪڏهن اٺون ڪو سائنسدان هجان ها ته قرآن پاڪ مان رهائون حاصل ڪري سائنس جي ترقي جي رفتار

- (۱) گهوت رسي رڻو (۲) پانهيءَ جو نالو (۳) حمل
(۴) مؤسس يعني چنيسر

کسی تمام غیر حکومتی چائلز ۵۰

1940

[illegible]

اوڙو ٻاڙو دشمن، گهر ڀنگ اجهو ٿو مران، اجهو ٿو سر وڇي،
 اجهو مراد، غروقت سر تي سوار، مٿيون ماڻهيون خنڊ، ڀلا اڳيون
 اڳيون سر تي کڻي پوءِ به سلطان تي بنا سو آخر جو؟ اڳيون
 سر صفات عاري، انهي محبوب جا معجزا عطا، جن جي اڳيان
 سرڪش نه سر تي نمايا، ۽ حق جي معلوم ٿي بعد مصت جي
 موهيت، آفت جي استراحت، رنج جي راحت، بلا جي عذراوت،
 دل آزاری جي دلداري، ڏک جي ڪڙي رات جي سڪن جسم
 روشن ڏينهن، نڪر جي بادشاهي، سچ جي سون سجھن لڳا ٿي.
 الحاصل ته معجزن جون روايتون جيڪڏهن بعض مسلمان
 کڻي بروي هجن ته اهو نڪر جو خالق الله باقي رهي هاءِ
 جن جا معجزا محبت ۾ مست ۽ مدهوش عطا، انهن کي روزمره
 جون معمولي مطلق واقع شين کي ڪيائون يا مامون يا اللهي
 حاشا محبوب جا معجزا ٿيو ٿي محسوس ٿيا، سچي محبت جي محبت
 جي معنيٰ سان اڙائي اسرار جو گهي ۽ دهن جهڙي گالهه آهي.
 هتي ته انساني بي همتي، جن دشمن جي سوچ و پيار رهائ مجلس
 ۽ سرگوشيون ۽ سرگرميون سانباها ۽ سڄا آسون ۽ اڳيون رات
 ڏينهن جون رٿائون ۽ تڪائون انهي هيون ته انهي الله جي نور
 مان روشن ٿيل بجلي کي سندس چوگرد مڙيل ۽ روانن ۽ پشنگن
 سميت انهن المي مڪري ڇڏجي جن جو وري ٿاڻو نشان نه ڪنهن
 کي هٿ نه آهي. انهي ته بعض ستائون ۽ ساليانا هٿا ٻڌڪ علي
 طرح سڏن ته هن جي اندر جا آتش مائه سال بر ٿيل بالاجلڪو
 هار جو ٿي يا ۽ هن پنهنجي پوري جماعت ۽ قوت سان پنهنجي
 ليصل جي امانت ٿرائين جن پاڻ پنهنجن ڪنارن ۽ ڪمانن جي
 سپرد آي ڪئي، ۽ ميدان جنگ کي فيصل جي فتويٰ لڪنلر جج
 آي لڪر صبر، انوار، امروون جنگيون چيون وڃن ٿيون، جنهن
 ۾ شهنشاهه ڪورين کي خود به نفس المي حاضر ٿيلون پيو هو.
 اها ڪانه اي آهي ته انهن مولائڪ هٿيارن ۽ انهي ميدان جنگ
 واري جج جي بلر فيصلو هون حسب جي حق ۾ ٿي صادر فرمايو.
 ۽ حشامون جي ڪم ۾ ڇڪا مڙيو ٿي پکا، ايڏا عظيم دشمن

233

اهڙا ڪٽيل ڪافر جن معجون کسي مڪر ۽ جن معجون جون
شاهديون ڏين انهن ۽ ڪٽيلن اڏائي ڇڏي ٿي ڪري سگهي
ٿو. اسان جي ۽ ڪٽيلن ۽ ڪٽيلن جو انهن ڪاڌ وٺي
ڦوڙي ڏيڻ ٿو ڪو ٿي ٿو سگهي.

1940

اهڙا عظيم ڏسڻ به هڪ به نه ٿي سگهي.

عرارن کي وڃي ٻڌڻا هئا. جن معجزا اکين سان ڏٺا ۽ باوجود دشمني جي هٿن کي مڃڻا پيا ۽ نتيجتاً هنن جي عداوت قدويت سان مخالفت محبت سان. ڪلفت ۽ ڪلدورت فربان ٿيڻ واري جذبي سان مبدل ٿي وئي. الله پنهنجي حبيب کي ملائڪن جي سلسلي فوج ڏئي هن چئن مهينن ۾ ساري روئي زمين جو فاتح بادشاهه بنائي لڏي سگهيو. پر نه رب نڀيا کي ڏيکاريو ته حبيب پاڪ وٽ صرف ۽ صرف حق ۽ صداقت ۽ معجزن جي ناقابل تسخير قوت هئي. جنهن ڪارڻ ڪنهن جا ڪڏهه نوايا ۽ ڪرنگها توڙي وقتا ڄڻو جو اثر محض اکين تائين محدود هوندي آهي. توڙي ساڳئي طرح وري ڪي هوندي آهي. پر سحر سبب اکيون هٿن کي سرندڙ سڀ سجهڻ لڳنديون آهن. ڪو هٿ ڪري هٿ وڃي وڃي ته نانگ جو اٿو نڪو نشان توڙي ڄا توڙي اهڙي طرح ملڻ يا نه ملڻ جا قسم، معجزه ۾ انهيءَ شي جي ماهيت بدلجي ٿي وڃي. مثلاً حضرت موسيٰ علي نبينا و عليه الصلوة والسلام جي لبت مبارڪ والهي جيرو ڄاڳندو نانگ بڻجي ويو. جنهن ڄڻو ڪرڻ جا جڙو ڪوراها (۱) ڪوري ڇڏيا. ڄڻو ڪر جيڪي پنهنجي فن جا ماضي ۾ مشهور هئا. انهن ڏٺو ته هي حادثو جو ڪوئب ناهي. هي واقعي الله جي قدرت ۽ قوت جو مظاهرو آهي. هي پيغمبر پاڪ جي ٻرن ۾ ڪري پيا ۽ سندس سڄي نبي هئڻ جا نورا هئڻ لڳا. فرعون اٿو هو. هو اڃان به ڪوئ سمجهو. اٿو لڳو انهن ايمان وارن کي عذاب ڏيڻ. محبوبن ڪرمن جا معجزا ڪيترائي هئا ۽ ڪهڙا هئا. انهن جي ايتار لاءِ ڪي ضخيم دفتر گهرجن. جيڪي معجزا دنيا

جي ڪنهن ڦٽن ڪاٺي نمودار ٿيا انهن ڪاٺي هزارين حصا وڌيڪ لسانجي
عربي امام اناهار فرمايا.

حسن يوسف در عیسی و بد یضاداری
آنها خویان هم دارند شو آنها دارایی.

[illegible]

هوت نه ڏٺائون ڏوه نه ڏٺان جيڏين
هوت جيڏن ڏٺائون هوت نه ڏٺو هٽاء (ڪمال)

جي ٻيان هوت پٽيون -ان- سون جيئن ملاقات
 نه ٿين ۽ ڇهي وات هوند رهندون ڪا رچن ۾،
 (شاه)

صورت : سیرت

کو ساٹھوں اتفاق سان یہ خوبصورت ٹی سگھی لہو، کینچر
جون، حاروں کو چھوٹے کتوں (۱) اور نہ سرجاریوں، کتوں
کچھ بون گدلیوں کتوں (۲) گنوتھاشوں (۳) ہ پیروں لکڑیوں

(۱) جنهن ۾ چڱي ۽ خوبي (۲) بددودار (۳) سوڳ ۽ خوشحاليون

ميريون مهاڻيون انهن جي هٿ ۾ سان قادر قادر نوري ۽ جهڙي
 لاڳيتي لعل پيدا ڪئي. جنهن کي ڏسي ڄام تماچي غلطي ڪرڻ
 ڪري ويو. بادشاهي جا خيال ڪٽي رهيا. وهڻ وارا هن آڳاٽن
 ڪنهن ڳڙن ۽ نوري ۽ جي سنگ ڏاڍا ڏاڍا ۽ حال ڪنهن
 ته نوري ڏٺو نوري ڏٺو. ڪهڙاڙي مريو ٿو وڃان. نوري ۽ جي
 ناز ڀرين نيشن جناب ٿاهي صاحب کسي پنهنجي محلات جون
 به جيئون ۽ نوري ۽ ڪنهن هوجارئون واري ڦيڙن. هالن جا پٽ
 چمي ٻيا. هنن کي قدرت هڪ ته نوري ۽ جهڙي سڙيا نار ۽ ان کان
 ڪڍ. جسم ساز ٻيائي هڪ ڪئي. سو ته هنن ڄام تماچي جهڙو
 هنن کي لک ٻال نياڻون مرحمت ٿريون. اخلاق ۽ نوري طرح سان
 اتفاقاً ڪنهن ماڻهون جو چگون به هوندو آهي. سڄو ماڻهون فطرت
 شريف هجي ٿو ته ماحول جي سمور جواب مريو هڪ ڪري
 ٿئي سگهي. اوتسروان کي عمل جي ڇي سڀني ڇاڻي؟ عالم خاڪي
 کي سڄا جو سڄي ڪنهن سڪارو؟ اهي به سڄو سڄو ٿاهي به
 چگون اخلاق به ڪنهن ڇاڻي ۽ خوش نصيب جي حرڪت ۽
 فطرت هوندو آهي. هن جي وجود سان حسن اخلاق جا ڦوهارا
 اڏمان ڏئي نڪرندا آهن.

الحاصل ته صورت ۽ سیرت ڏاتار جي اوهان ذات آهي جا
 ڪنهن عامي ماڻهون کي به ماحول ۾ جي طرفان. وقت ٿي
 سگهي ٿي. ٽوڻي جو اهو فطري فطرت ڪنهن سڄي ۽
 ديدنه دانسته دروغ ناهي ٿيندي. جنهن ڪنهن ڇي ته هن کان هڪو
 ان سڄي اندر اخلاق يا لائون لڄي سڄي ٿي ڪونهي. الله اڪبر
 ڪري جڏهن ڏٺو ويٺو آهي ته هن جا ارادتا به ۽ غير شعوري
 طور به واقع ٿيندڙ گهڻان لکي امرا آهن جي لک ٿا آهن. نه پوءِ
 هن جي ٿورين ڪوٽاهين ۽ ڪوٽاهين (۱) کان دلچ نظر ڪري
 هنن کي وڙتو ۽ سڄي ۽ لائون ڀريو ۽ لاڳيتون ۽ سنگهار ۽ ڀول
 هنن کي وڙتو ۽ راج راتون ۽ وريام ۽ سڄي ۽ ڏاتار ۽ ٻيا ائين قسم
 ۽ رائجهن ۽ راج راتون ۽ وريام ۽ سڄي ۽ ڏاتار ۽ ٻيا ائين قسم
 لقب ڏجن ٿا. رب جي رحمت عام آهي. هو صورت ۽ سیرت جون

(۱) پڇڙاين

ان سندن ۽ ان کي سرخون ۾ دور ۾ سڃي پاڳون سندن
ڏانهن موڪليندو رهندو آهي. اها ته ئي صورت ۽ سيرت جي انعام
ٿيڻ جي علم صورت. هاڻي اسين اوهان جو توجهه سڌون ڪري
ڇاڻيون ٿا. انهي خاص الخاص صورت ڏانهن جنهن ۾ عقل انهيءَ ماهيت
کي مڃڻ لاءِ مجبور ٿئي ته اهڙي صورت ۽ اهڙي سيرت دنيا ۾
آڳاٽي ۽ نه هر ڪاڌا پوءِ ئي سڳي ٿي. محبوب ڪلام ~~مڪمل~~
جنمڪي مردانه حسن جي انتهائي ڪمال جي حاصل هئڻ کان علاوه
سندن منهن مبارڪ ۾ انوار الائي جون اوهي تجليون ۽ شمع
هوا. جو اونداهي ۾ هلندي سندن اها (۱) سبب وات جا سنهان
سنهان ڪڪن ۽ واري جا ذرا چٽا پاڻا نظر ايندا ۽ بکندا هئا.
۽ اونداهي گهر ۾ سندن جلوو افروز ٿيڻ بعد گهر ۾ قضايت ڪا
ڪمڙي ساڪوڙي سرنڌل هوندي هئي ته سندن نظر اڀري هئي.
سائنس من سندور اونداهي ۾ سو جهرو.

(هاء)

سندن پاسڪ صورت ۾ بي پايان محبوبيت ۽ جاذبيت کان
علاوه الله جي مرامن غلظ ليل رعب ۽ جلال انهيءَ حد کي پهتل
هو. جو باوجودڪ سندن ويهن لاءِ ڪاڌا ۽ گهاٽو ٽڪو وڌائڻ
نه گهروا. پر سا خاص جاءِ به مقرر ڪانه هوندي هئي. مجلس
۾ جنم جو عالمي نظر آڻي اتي ويٺا پوشاڪ سادي. گاهائڻ ۾
اوي سوي کي ادا ادا چوڻ ۽ هڪ جهڙائي جو تاثر ڏيڻ جي
انهائي ڪوشش. گنگو تعاليٰ ۽ ترفع جي سائي کان به پاسڪ
انهيءَ هوندي به اصحابي سڳورا فرمائڻ ٿا ته اسان جي اها حالت
هوندي هئي جو ڪان علي رڻو سا الطير. ڀمي جهڙا ڪر اسان جي من
تي پکي ويٺل هجن. جو ٿورو ٿا چرون ته اجهو ٿا اڏاهو وڃن.
ڪنڌ تي ڪن جي نجاڻ نه هوندي هئي. البت اڪيون انهيءَ نور
جي دريا مان مسلسل سرباب ٿينديون رهنديون هيون. ۽ جيئن
جيئن سرباب ٿينديون هيون. تيئن تيان هنن جي اڇ ۽ اسڪ وڌندي
رهندي هئي ۽ سندن اتي وڃڻ بعد اکين جا العطش العطش جا
هر هو نما سندن دل جا لطيف ڪن پٽندا هئا ۽ ڀاول منڙا

اڃ جا اثر محسوس ڪندا هئا. چوڏهن جي رات جڏهن چند سورج
 وائڻ (۱) جا پاڻا ۾ غم جو ڏيکارڻ ڪريون ٿيون. ٻانگون ڪري
 وئي اچي چهره اندس ۾ چند جي اها جي پٺ ڪندا هئا ۽ پٺن
 جي اکيان چوڏهن جي چنڊ جي اها جي اها جي نسبت آهي جيڪا
 چوڏهن جي چنڊ جي اکيان ڪو ڪيتي جي. يا سچ جي اکيان
 ڏيائي جي.

کڻي نوح خمار مان ڪيائون نواز نظر
 سورج شاخون جهڪيون ڪوٺائون فخر
 تارا ڪٽيون تائب ٿيا نيڪيڏي دلير
 جهڪا ٿيا جوهر جانب جي جمال سن. (شاه)

ڪوڙين قمر اڀرن پيا شمس ڀي شمار
 جي مون پرينءَ پيدا ٿئي ويهين پتي وار
 تساري سڀ چمار چنڊ چاندو ڪي نه ڪري (شاه)

چنڊ چوان سچ جي پرو نه پائين
 ڪڏهن اڀرن ٿورو ڪڏهن اڀرن ڪڇ
 جو تو ۾ پري سچ سو ڀدم پريان جي پري (شاه)

هاڻي پلا پنهنجا ساڻ ۾ آهيون. ڪنهن گوري ۽ ڪاڙهي
 چمڙي واري. انهن کي چنڊ جهڙو يا چنڊ کان وڌيڪ چنڊون
 نه ٿا پر آهي نه پڪ نه روشنائي جو خير لڳو ٿيو آهي. ٿلهو وات
 جو پلا آهي. جنهن ۾ گيهه جو سرفو ڪجي سو چالاڻي ڪجي.
 ويچارڻ شاعرن جو نه ٿو ٿوڻي آهي ڏسي بازي ۽ ٺلهه ٻڙاش.
 فارسي جي بيمثال شاعر مولانا نظامي پنهنجي پٽ کي وصيت
 ڪندي چيو هو ته:

(۱) وڏا ميدان (۲) شعلا يا نور جون لائون

در شعر مہج و در فن او
زانکہ اکذب اوست احسن او

يعني شعر ۾ متان وچڙين. چونه شعر جيترو وڌيڪ ڪوڙو
اونرو وڌيڪ سٺو. جيڪي پرهيزگار رهن ڏانهن اک ڪڍي به نه
نهارين. اوهي به جڏهن شعر چوڻ لڳن ته رنن جي عشق جا اوهي
جان سور نغرا لڳائين ۽ اوهي اوهي هنين ڦاڻيون رڙيون ڪن جو
ماڻهون ڀڙتي نه همراه ساعتن گهڙين جو ميهان آهي. اجهو ٿو
در ڏي. ايها آهي مجازي حسن جي مبالغه واري صفت ۽ خواه
خواه ٻي ٻڌ. (۱) مجاز ۽ حقيقت ۾ فرق ايهو آهي ته حقيقي
حسن عيلائي ۾ چند کان في الحقيقت ۽ واقعي وڌيڪ ۽ تيلي
۽ درستاني ۾ سچ کان سچ به زياده. ٻلا جنهن نور مان سچ ۽
به ڪو چمڪاءُ ٻي منگي هٿ ڪيو ۽ ڪو جاور ان جي
اڳيان جهولي پڪڙي پرايو. انهيءَ جي انهي سان ڇا نسبت ٿي
سگهي ٿي. بسا جي پنج ڪٿي پادشاه جي ڀريل پانڊي سان ڪٿي
ٿي مينون ساڻي سگهي. سبڪڙو (۲) جي ڇا مجال جو پاڻڪي
سڙ (۳) سان ساريڪو (۴) سمجهي. پاڻ (۵) ۽ رائي (۶) کي هڪ
نراڙي ۾ ٿورڻ نه ڪنهن ڪتاب ۾ ٿي لکيل ڪونهي. محبوب
ڪريم جي اور جون صفتون رکو شاعرن ڪين بيان ڪيون آهن.
امحان سگورن بيان ڪيون آهن. جن جي هر ڳالهه جو هڪ هڪ
حرف سون ٿورڻ واري سراڙي ۾ تريل هوندو آهي. جو رڻي جي
وهين پتي واڌي به ڪڍي پتري ڪري ڇڏي ٿي. هنن جي تعليم
۽ تربيت ٿي اهڙي هئي جو هنن جي ڪنهن به ڳالهه کي مبالغه
آراڻي جو واڌ به لڳي نٿي سگهيو. ازانسواءِ هنن جا اهي احساس
۽ اعتراف ۽ گواهيون غير مسلم ۽ دشمن هئڻ واري وقت جا هئا.
انهن احساسن ۽ اعترافن نه باوجود مخالفت جي هنن جا ڪنڌ
مردن تي نٿا ۽ محبوب ڪريم جي حضور ۾ منهن ڀري پسي
ڪيرايا. حضرت هوت حبيب ~~عليه السلام~~ جو جمال جهان آرا انهيءَ حد

- (۱) ڪوڙ ڳالهائڻ (۲) پينو (۳) سخي مرد (۴) برابر
(۵) پينو (۶) پادشاه

کي ٻنهي هو جو سڳي شريف ۾ باهراڻ ايندڙ ماڻهن کي صفاف
ملاقات کان روڪيندا هئا ته مٿان ساڻس ملو. هن جي من سوچيندڙ
صورت ۽ پيار ڏوي پاڻه (۱) ۾ اهڙو شعر ۽ چالو آهي جو
جيڪو وٺي وڃي ٿو سو موقت ٿيو سندس قدس ۾ حڪرو پوي.
اسين شهرڙا پنهنجي محبوب جي حسن جي صفت چاتو سان ڪندا
آهيون. جتي اها صفت ساڙ ۾ مڙندڙ سر جي دشمن ٿي سگهي.
اتي حقيقت ٻين ۽ قدر شناس اکين جي آڳيان سونهن جو چوڪو
ڪاڻو (۲) ۽ حسن جي مڪا حد ۽ حساب به تصور ٿي سگهي
تو؟ زجران ملڪ جا نصارا ساڻه لاءِ مدني آهن ٿا مقرر ميدان
ٿي سردار شافع جهان جا به ڪيل پيمان مطابق پهچي وڃن ٿا.
سندن پاڪ صورت جا شعاع ۽ تجلا پسندي نصارن ۾ ٿرڻاو پئجي
وڃي ٿو. هيڪ بهي کي چوڻ لڳن ٿا ته جنهنکي رب مهڙو ڏنائيندو.
انهيءَ کي ڏک آهي ته برباد نه ڪندو. البته اوهان جو چٽ ٿيڻ
بقي آهي مياڻو ڪونه ڪيائون. ميدان ڇڏي پٺ ڇڏي ويا. اها
فتح پاڪ حبيب جي حسن جي هئي. ورنه معجزو ته اڃان اڳتي
مياڻ ٿيڻ وقت ظاهر ٿيلون هو. سندن صورت پاڪ متعلق هڪ
ڏکڻو ناچيز راقم الحروف جي هن ٻاڻن بيتون ۾ ملاحظه فرمائيندا.

احسن الخاقين تون آهين
جڳ جا جانب جميل تون ٺاهين
عام جا محب ٺاهيا تو عجيب
گل کان نازڪ ۽ نازنين عجيب
جوت جلوي کان جنجي منجه جهان
هي مٿو آهي هيڏو شور فغان
پنهنجو جانب جڏهن ته جوڙيئي پاڻ
ملڪ الملڪ پنهنجي مرضي ساڻ
ڪيئن تو صنعت ۾ ڪي ڪمي هوندي
ڪهڙي سهڻي شڪل مٿي هوندي

جيت ڪيئي پنهنجي قدرت جو ڪمال
ات جڙيو هوندو ڪو عجيب جمال
تنهنجي صنوعي ۾ اهي مثال واعدل
اسي محمد اهي نفس لاءِ دليل

خوشبو جي معاملي ۾ شاعراڻن ڏٺن کان قطع نظر ڪري
حالت جي عطر جو واس ورتو ويٺو ته چتو نظر ايندو ته انسان
ڪيتريقدر به حسين ۽ جميل چونڊ هجي. هنجي گوشت ۽ پوست
يا زلفن يا پڪڙ ۾ سرهاڻ ڏاڻي ڪانهي. اهي عطرن سينن خوشبونا
نارن پائون ۽ شڪ ۽ غير جون ڪرشم سازيون هونديون آهن.
جيسانين ڪنهن پاهرين خوشبونا هيءَ کان سرهاڻ جي سڪڙ (۱)
ار ڪئي وڃي. انسان ۾ پنهنجي ڪمال سرهاڻ ڪانهي. سرهاڻ هي
معاملو ۾ انسان نباتات جو يا ڏاڻن جي صورت ۾ هرڻ ۽ ٻلي جو
سجارج ۽ شرمندو احسان آهي. دنيا جي مغرورن ۽ متڪبرن کي
به ماري مڃائڻ لاءِ قدرت حسنان عالم کي خوفناڪ قسم جي آلات
جڪ ٿرنگ ٿرنگ ٿرڙيون ٿيرون پالا پٽيون اٿم ٿر ۽ الاڻي چاچا
عطا فرماتا آهن. رنگ ۽ اکين ارن لين رخسارن بلڪ سڄي بدن
کي گونا گون عطيات تسخير ۽ ڪندڻ نواڻي پنهنجو خلڪ پائي
بائڻ لاءِ خاص الخاص ۽ نهايت زود اثر سحر ۽ جادو جا ٿاڻ ۽
خاصتون وديعت ڪيون آهن. پر خوشبو جي ڪمند جيڪا هوا
جي ڪلن تي ۽ پاڻ تي پنهنجي چار پڪڙي لڏندي لڏندي سرندي
ڦرندي نڪڻ جي پنهني نروازن مان انسان جي اندر ۾ ڌوڪي پوي
ٿي ۽ دل ۽ دماغ جي ڪچي کي گوگهائي ٿي. سرهاڻ جو پنجهو
جيڪو ذهن ۽ عقل کي چوڻيو ٻڌيو معطل بڻايو ڇڏي.
ايها سرهاڻ ۽ ايها خوشبو سونهن وارن کي خوشبو پيدا
ڪندڙ مخالف شين کان رڪت ٿي وٺي پوي ٿي. جتي قدرت
کين سونهن جون تمام گهڻيون سوغاتون عطا ڪيون آهن. اهي
سرهاڻ جي سوکڙي کان هندي محروم ۽ سڪن حيواني ۽ نباتاتي

(۱) ٻن

۾. معصوما آهي. پنج کان سان گهر وٺي وڃي. خود معص
 پاڪ جو سڄو شهر معطر آهي. ڪو نون (۱) بهريان ٻئي ٽين
 بازارين ۽ گهٽين ۾ اوهي گهٽيون جيڪي ظاهري لاه ٿو ٿو
 مردن بهاري ۽ چنگار کان بي نیاز آهن. علي ڦري ٿو ته
 ٽي سران محسوس ڪندو رهي ٿو. ٻالن ڏينهن بعد اوهان سران

هنن جي سفر ۾ ويهي وڃي پوء ٿي محسوس ٿئي.

هن ڳالهه ۾ توجه طلب آهي ته ايها سران غير شريف جي
 پنج قوت خاصه جي سران مان ۽ ٽن پٺئين مضبوط دروازن مان
 جيڪي ڪوبه دروازو يا دري يا ڪوبه شڪاف ڪونهي. ڪوبه ڄاڻان
 ڪهڙي اهي قوت سان پهر نڪرو پري پري ٿين پڪڙيه سا
 هر شريف جي اٺن يعني شهنشاه ڪونين جي درواز ۾ ڪيترن
 هوندي. مدد پاڪ جو هڪ پش پند ٿين معجزو به ٿو. جنهن
 گهٽي ۾ سونڪي مسه ماڙي جي بهرين منزل مليل هئي. انهي
 گهٽي ۾ ڪنهن ماڻهون مثل ٻو گهر کان گهلي ڪئي ڦٽو ڪيو
 هو. گهٽي سوڙهي هئي. منهنجي ٻنڪ ۽ ٻلي ۾ فاصلو ويهن فوٽن
 کان وٺي ڪنهن به حالت ۾ نه هو. اوهان ٻو اتي ئي پيو هو.
 نيٺ سڄو ڦٽو ۽ ذرا ذرا ٿيو. پر هن ۾ ٻڌو نه ٿي ڪا دري.
 ماڙي کان هڪ ٿي نه بلڪل سوڙل ۽ ڦٽل ٻلي جي پير مان
 مٽو پوندو هو. پر ٻڌو جو نه هو ڪو ذرو. البه ماني ڪافي
 وقت گهاري ۾ پيرا ٿي وهندا هئاسين ته ٻلي ٿي نظر نه پئي.
 توبه ٿو ٻانهن هتي اهي ڪو ٻو ڪون ٿي ته ڏوڏي جي ٻڌو
 سڄو ڳوٺ ٽپائي ڇڏي.

اڃان به عبرت انگيز ڳالهه خواب ۾ محبوبن ڪرمن
 جي ريلز وقت سندن هٿ ملائن جي خاص علامت آهي ته
 بيداري بعد هٿ ۾ خوشبو هجي ٿي. جا ٻئي ڏينهن ته ڏوڏن سان
 به ٿي آهي. آئون سندن الهه مبارڪ هٿ تان گهوري وڃان.
 جو خواب جي روحاني سلاقات ۾ به اڳڙن غلامن جي ميرن ۽
 ۽ ر سان پيرل هنن ۾ ڏيرپا خوشبو جا پرڪشش ۽ دل بهلائيندڙ

(۱) نون آيل

ٺاڻيڻ واري ڏٺو. سندن حسن اخلاق جو ليکيل ٻيو ۶۳ سال ريت
 توڏن سن سان ڏوچار رهيو. پر سندن ٻيو چاڪو نه. منڪر
 ٿي هڪ مار هوي ته مڃي ته نه مڃي. پر عسڪري سڃاڻ مالهون
 کڻي مڃڻو ٿي پوندو ته اهو به مڃي. ٻيالي کي قدرت جي الهي عظيم
 عت جي حفاظت حاصل هئي. جنهن سندن پاڪ ڪردار کي
 اسوه حسن (حسن اخلاق جو بهترين نمونو) جهڙي سارايل
 ڪوڏائي سان ڪوڏاهو هو. مڪلفن ظلم کي انتهائي پوڄائو.
 ۶۳ سال مسلسل اوهي اندون ڏنائون جنهن جي تصور سان ٿي
 وار ڪانڊارجيو وڃن ٿا.

پاڻ وجود قادر هئو جي پنهنجو انتظام يا چمار ڪنهن کان.
 به نه ورتائون. عام ماڻهن کي آزاريندڙن چورن زالن وغيره نسي
 شرعي حدون جاري ڪري نظام عدل قائم ڪري ملڪ ۾ مثالي
 امن قائم ڪيائون. پر سندن ذاتي دشمن جڏهن به سندن اکيان
 ٻڪڙجي پيش ٿيو. تڏهن سندن دريائي رحمت هن ٿي انهن ملڪي
 ٻيو، جو ڏوهه خطائون نه ڪيائين ويا. پر ساڳين اوهو ڏوهاري
 هڪ هڪ ڏوهه جي عوض ڏهه ڏاڻ (۱) ۽ ڏاڻيون وٺي سرفراز
 ۽ شادڪام ٿي موٽيو.

ابو جهل بهرئين ٿي پلر واري حسد ۾ به مصداق، خود ٿي
 ويو شڪار. شڪاري شڪار ۾ مردار ٿي چڪو هو. ان کان بعد
 مسلسل اٺ سال ابو سفيان پڪي بعد ڏيگري زبردست ڪٽاهون
 ڪندو ۽ جنگيون جوٽيندو رهيو. مڪي شريف جي فتح ٿيڻ واري
 ڏينهن قانوناً عرفاً اخلاقاً شرعاً رسن رواجاً لازم هو ته هو پنهنجا
 ڪيٽا لوڙي. ۽ اٺن سالن ۾ سندس موافقن ۽ مخالفن جي رت مان
 جيڪا رهي (۲) وهائي هئائين. انهي خون جا جامه منهنجي ۽
 جامه ذرات سندس ناري رت جي آسز کان پوءِ اٿي انهي سان
 آويزش لاءِ بيشماري سان واجهائيندا رهيا ٿي. اهڙي ۽ ايڏي غلو
 کي نه فقط عفو فرمائون. پر هنکي ظاهري الله انعامن کان علاوه
 پنهنجي سراپا رحمت نظر سان ايلو نوازياتون ۽ غلو ۽ بلندي
 (۱) انعام (۲) وڏو واه

۱۰۰
 جي انهن آخري منار شگوف تي کيس پهچائون جو ملهو اوسين
 حالي حضرت ابوبڪر رضي الله تعاليٰ عنه سڃاڻي ٿيڻ لڳو
 کي پهچي ويو جو اڃ جو ڪو به وڏي کان وڏو داني ۽ غوث
 ۽ قطبي سڌي گهوڙي جي پيرن جي ڪهاڙ (۱) سان نه ريار ٿي
 ٿو سگهي. اڄو ڪو واقعت پڪر ڪنهن آند هراڻ صبح جي
 ڪنڊ سون ۽ چاندي جي وڙان کان وڌيڪ ڦٽي ۽ ٽٽي ۽
 درختن سڃي پون. چڱا انسان واهي غمو ۽ هرگز به سڃي نه
 پر مڃيون ڪنهن جي سارار ۽ اخلاق جي هراڻ سان ڪن
 ڪن حد اعزاز آهي. هن جو مثال ڪو مالوڪ پڪر ڪري
 سگهي. سا ڪهاڙي آهي. عداوت جي سڃاڻي جي آڳاٽي
 ٿان چوڙي اڇلائي اصاف جي نظر سان ڏسيو ته انهن هراڻ
 واهن سان هرڪ سڃي ٿيوت ۽ سڃي ٿي ٿي ۽ ٿي مثال اخلاق
 جو شاهد عدل نظر ايندو.

پاڻ آخري وقت ۾ اچڪاهه جي ٽن حڪومتن جا ظاهري
 طرح سان به بدتميز هئا پر ساري سڀ چيلز ڪٿ تي نه هئا
 ٻي آسراحت پيڻ نه ٿي. ٻي سڃي لاءِ سڌا ۽ لڏ وارا ڪٿورا
 ۽ ٽٽا ٿيڻ. ٻي سڃي لاءِ اهي اوقات ٺهڻا ڪيڙا مليا ته انهن
 ڏينهن جي دلچسپي خاطر ڪو ڏينهن اهو ڏينهن ٽن هراڻي هورا
 سڃي کي مرحمت فرمائون. ماڻهن کي ڪروڙن جا مال مانع
 سون چاليهون ٻڌا ٻنهيون گهوڙا ٿا وغيره وغيره پنهنجي حشري
 ڦاڻون. پر ٻنهي لاءِ پاڻ وٽ ڪهاڙي پائي نه ٿي رکيائون. سڃي
 گهر جو ڪم ڪار سڃي پاسڪ حرم ۽ ٻنهيون هڻي مارڪن سان
 فرمائندا هئا. سڃي تخت طاووسي جنهن تي جلوه افروز ٿي ملڪيت
 جا اهم ۽ غير اهم فيصلا صادر فرمائندا هئا. سو هڪ ٽڙي جو
 سڃي هو. سڃي شاهي دربار ۽ شاهي محلات جنهن ۾ ملڪ
 جي حڪومتن جون تقديرون ڏانهن يا ٽانهن ڀات اٿل احڪام
 جاري ٿيندا هئا. سا ڪٿائين مسجد هئي. ٽن حڪومتن جي ظاهري
 طرح سان بادشاهه ۽ في الحقيقت شهنشاهه ڪوٺين جي گهر مارڪ
 ۽ ٻه ڏينهن به لاکڻا گهر جي پاتن کي ڏيو سان سڃي کائڻ

(۱) غز

جنهن انهي ڀاڱي مان سارو ڇڪيو ويو آهي ته اها ڳالهه منهنجي
 فوٽ تي سڳوري ٿي ٿيڻي. (مضمون)
 پاڻي جي ٽنڊي ۾ به سچ جو تصور نظر اچي ٿو.
 اها ڪا تعجب خيز ڳالهه ناهي. سچ سچ آهي. پاڻي ۽ سڳوري
 هن جي صفت آهي. ڪٿان به پکي سڳوري ٿو. رحمة العالمين جي
 انعام جو حصو ڪنهن اعليٰ آهي جي آئيندو وجود مان جلوو ڪر
 ٿي ته اها ڪا ان ٿيڻي ڳالهه ناهي.

فتحنون

فتح طاقت سان به ٿئي ٿي. فتح بعض اوقات اتفاقاً به ڪمزور
 تر ڪري ڪنهن نه ڪنهن سبب جيڪري حاصل ٿي چڪي ٿي. پر
 حقن انهن ٿو ٿي سگهي ته هڪ انسان پنهنجن پيراڻن سان
 پوري عالم انسانيت جي هنن جي مورت تي (۱) اختلاف هڪ
 هوائنڪ دعويٰ ڪري. ان وقت دشمني ۽ هاڻي وٺي. نفسي به ڪا
 معمولي نه. هنن جي معبود خدائن کي لڪر پٿر ڪولي. هنن جي
 عقيدن ۽ مذهب موجب پنهنجو قتل هنن تي واجب ۽ فرض ٿئي
 ٿو ۽ سچي دنيا جا انسان هنن جي حق ۾ ترستا جانور بڻجي
 پون ۽ هڪي مارڻ ۽ هنن ڪرڻ لاءِ ڏند ڪرڻدا رهن. ۽
 انفرادي ۽ اجتماعي قوتن سان انهي هڪڙي جي مارڻ جي ترسي
 هجن ۽ رات ڏينهن انهي ڪوشش ۾ سرگردان هجن ۽ ماڻهون
 به اوهي ظالم جيڪي پنهنجي اولاد کي پٿر هڻي مارتا يا جورو
 رس ۾ پورندي ڪو قبائلي نه ٿيندو هجي ۽ ڪا آڏي انهي
 حڪومت به نه هجي. جنهن مان قتل ڪرڻ واري صورت ۾
 گرفتاري يا معمولي بي عزتي جو به ڪو خطرو هجي. پوءِ جو
 ڊپ نه ٿيو پر پاڻ مارڻ واري کي اهو بدن هجي ته اٿون
 سچي قوم ۾ پاڻ برڪ ٿيس. انعامون ملنديون. عزتون حاصل
 ٿينديون. ۽ جنهن جي مارڻ سان هيڏا دنيا مالا آهن. انهي نسي
 پيو ته ڪو بهرو ڪونهي پر پاڻ به مسلح ۽ هر وقت شمشير
 (۱) دل جو خيال

ڪنهن به شيءِ جي حالت جي باوجود به اهو هڪڙو سچي
ڪان نوري نه سگهي. بلڪه سچي دنيا جو مالڪ، پنهنجي وڃي،
انها سڄا ڪائنات، قوت کان پورا آهي. الله جي لامحدود قوت
۽ قدرت ۽ عظمت ۽ عظمت کان سواءِ ناممڪن آهي ته اهو
هڪڙو انسان اهڙي طرح سان هڪڙو ڏينهن به پنهنجي سگهي، سو
مشڪل ۽ پورا ٿيڻهه سال پڇندو رهي سو ناممڪن.

اسان جي اتي بلڪه جهن ماحول ۽ الله جي وحدانيت ۽
پنهنجي سوت جي دعويٰ فرمائي ٿي ۽ جهڙي طرح اسان پنهنجا
۽ پورا مالڪ ڪارو چمڪ جهن سندن حق ۾ بيرحم ظالم ۽ خوفناڪ
دشمن پنهنجي چڪرو هو ۽ دشمن به اهو مطلق العنان ۽ وحشي
فوسل جن کان حساب وٺڻ ۽ بازو سي ڪرڻ وارو ڪو ڪو ڪو
هو. هي چڪرو چمڪ باوجود زبردست ڪوشش جي کڻي ڪو به
حقيقي جو ڇڏو نه رهي سگهي. نه فقط اهو بلڪه هو بشرط
سندن سرفروشي، سرويچ ۽ فناڪار ساهي سچي وٺا اها الله جي
عظيم قدرت ۽ عظيم قدرت جو عظيم مظهر ۽ سحر حبيب
جي صداقت جي حيرت انگيز ۽ واضح ۽ آسان ۽ درخشان علامت
آهي.

سچ پوري ڪپار ٿي ٿيڻي ڪري رهيو آهي، تيز
ڪاڙهو لٽڻ جو نه ڪند ۽ تراز ساڙي انهن کان جبراً پنهنجو
ٻاڏ ناسر ڪرائي رهيو آهي. پر اوهان نوزي مخلوق جنکي هن
دنيا ۾ بظاهر انساني صورت ڏنل آهي، پر هنکي باوجود عالم
اڪير ۽ ڪنن جي ڏسڻ ۽ سٺڻ واري صفت کان وانجيو ويو
آهي. اهو انهيءَ سچ جي هٿ ۽ رهڻائي کان انڪار ڪن ته
انهن تي سار ڪانهي. رب هنکي ڏسڻ ۽ سٺڻ جي قوت بخشي
ٿي ڪو، پوءِ هو ڪيئن ٿا ڏسي ۽ سٺي سگهن. عقل وارن لاءِ
محبوب ڪرم جي زندگي جي ميدان ۾ هزارين ڪو به نور هيرا
پڪڙيا ۽ سندن صداقت جا شاهد بڻيا آهن، پوڪن ۽ بهوشن
ٿي سار ڪانهي، جيڪي پنهنجي بالڻهار کي ٿي ٿا مڃين، انهن
جيڪڏهن لامل نور نبي جي سچ کان نابري واري نه اها ڪا

اهڙي ڳالهه ڪانهي جو عجب سان ڏندن ۾ آڱريون اچي وڃن.
نه ئي ڏوڪو ڏوڪو وارو پهتو سونڪن جو مسڪري ڪري
ڪونه لکيو ٿاهيو آهي.

ابو جهل هوني اوهه ڪٿو جهڙو بدر واري جنگ ۾ ڪٽي
آيو؟ نه بهن شلي ابو جهل آج به هنن ساڳن سالا هتو وٺا
آهن. اصلي انهي ابو جهل جا به ابا ٻا اچان به چئو ته ڏاڏا.

علم

علم پڙهڻ سان پراڻو آهي. ڪئين سال مولوين يا ماسترن
جون آڱريون ڪاٺيون هيون. مٿا ماري ڪبي. سڪ ٽاٽا.
اُرس چاڙهڻ. اسانڻ ۽ آرام لاءِ روح کي سڪائڻ، راند روند لاءِ
پري ڪڍڻ ڪنگهون ڳاڙهيون. اسانڻ جي تڪ بهي ۽ هيٺ ڦٽ
کي رس ڪلا جليبيون ميسويڪ ۽ مائو ڪري سمجهيو. ائين نه
ته استاد چوي ته هي ته جهل پنج اٿي ته شاگرد چوي ته اهي
بچ هون. ٽڙي مائع وڃي. سڪون ڪون به اعلان ڪن. اهي
سڀ ڪم ڪيا ناهن ڊي. علم هٿ ڪيو. يافي هتو ڪو فطرت
عالي دماغ انسان عقل ۽ محڪمت جون ڳالهون ڪري سگهي
نٿو. پر اوهه به مختلف علمن تي راڻي ڏني ڪري يا انهي علم جا
ڪٿي علمي ذڪات سمجهائي سگهي سا ڳالهه هن جي وس ڪن
ٻاهر آهي.

زهن ۾ علم ڳاڙڻ ڪن پوءِ به انسان ڪنهن هڪڙي
فن ۾ ڪماليت جي مٿاهن چوئي تي پنهنجا قدر ڳهائي سگهي
تو نه سڀ ڪنهن فن ۾.

جيڪو قانون ۽ لاءِ جناب اي ڪي بروهي ۽ جناب خالد
اسحاق صاحب ڏنو. سو سرجوري ۾ جناب ڊاڪٽر جمان ۽ فريڪس
۾ ڊاڪٽر علي محمد چوهڙي ٿو ڏيئي سگهي. جيڪو ٻي امڃ
ڏي ۽ ڊاڪٽر دائود پوٽو مرحوم يا علامه آءِ آءِ قاضي مرحوم
ڏنو هو ٻي ڏيئي جو عظيم ماهر ۽ سکر پٿراج ۽ ڪوٽڙي
پٿراج جهڙن اهر منصوبن بڻائڻ جو اهل ٿو ٿي سگهي. حاصل

چانهيل اونداهي ۾ علم جو ڪو ڪڙو ڪپڙو به ڪٽي چمڪندي نظر
 نٿي آيو. جنهن ڪريان پنهنجي نه ڪنهن ماڻهون وڃي ڪو علم
 جي نور جو ڪو ماڻڪوڙي جي اک جيترو به وڃي مٿ ڪيو
 هوندو. اهڙي انڌ اندوڪار ۾ الله جي رحمت جوش ۾ آئي.
 جنهن ان پڙهيل رسول ۾ نبي ابي جي سينه اقدس مان تارن جي
 لعل سجرا يا لعل ۽ وڏو ڪو اهڙا سچ لعل ۽ جن ڪائنات جون
 سڀ اولههون روشن ڪري ڇڏيون. جن دنيا ۾ي جهل ڪري علم
 سارو جن ۾ فقط هڪ هڪ ڀاڱو ڀاڱو ساري روئي ۽ جن کي اعلان
 قهريب تعين انفرادي ۽ اجتماعي رٿا کي گذارڻ جا قانون ڪاري
 انسان کي ڏورنن جا دورن سان انساني انسان بنايو. سندن سڀ
 اقدس سان مختلف قانون جا اوهي سون چنڊا ڪسي لکيا جي
 اڄ تائين وڌندي وڌندي نونن جون ڪتابون اختيار ڪري
 ڇڪتا آهن.

علم صرف علم نهو علم فقد علم اصول فقه علم عقائد علم
 حديث علم تفسير علم اخلاق علم معاني علم اسما علم منطق علم
 فلسفو علم رياضي علم تواريخ علم سيرت علم سامره علم خطابت
 علم عبادات علم معذرات علم الامت علم حقائق ڪائنات علم
 معاريات (جنگون) علم سياست علم طب علم معيشت علم
 نباتات علم تصوف علم حرفت و صنعت علم تصوف و معرفت
 انهن اسلامي علمن سان هڪڙي هڪڙي علم نبي تصنيف ليل
 ڪتاب گڏ ڪجن ته اهو س ڪٿي سگهي. هر علم جي هر مست
 ۾ هر قول جو ماخذ علمي محبوب ﷺ جو ڪو ڪو ارشاد
 نظر ايندو.

مثال فقد ڪي ولو عالم گيري فتح القدير ۽ ٻيا ڪيترا اهڙا
 ڪتاب آهن جو انهن مان ڪنهن هڪ تي ڪتاب جا سڀ حوالا
 ڏيکڻا ڪجن ته جي ايتري جهڙو لڪل مٿس ڪٿي سگهي.
 انهن سڀي علمن تي لکيل سڀئي ڪتاب گڏ ڪجن ته ڪرايون
 ٻهجن ۽ انهن علمن مان هڪ هڪ ۾ باڪمال ڪم هزارن مان
 هڪڙو ٿو بنا ٿئي. جو انهي هڪڙي علم ۾ پنهنجي عمر گهاري

ٺا ڪري وڃي ٿو ڪو مٿاهون مقام رک ڪري. ڦٽند هٿ ڏيکارڻ
 ۽ ڦٽند جو عظيم ماهر انهن هزارن مان ڪو ڪندو ٿو
 ايندو. اهڙي طرح سان اعليٰ درجي جو مفسر ۽ چوڌري جو محنت
 ۽ گرينگ فيلسوف ۽ فيزي (۱) منطقي به سون جا سو ڪو به ٿي
 ڄا ڪري ڪنهن قضائي ڪئي ڪم ٿوري وڃي ڏسو ڪم ورتو
 ڪري ٿو.

انسان جي نبي پاڪ ~~محمد~~ انهن ناهي ته ڪو شين ۽
 محنت سان انهن علمن ۾ ڪمال حاصل ڪيو. بلڪ سواءِ
 ڪوشش ۽ سواءِ ڪنهن محنت جي خود انهن گوناگون علمن کي
 ڪماليت تي پهچايو. رب پاڪ سندن سينون ۽ دماغ علم جي
 هزارن دريائن جو منبع ۽ مخزن بڻائي ڇڏيو هو. ڀلا ڪيئن نه
 انهن بڻائي ڄا جو ساري عالم انسانيت جي جماءِ علمن ۽ عقل ۽
 ذهن ۽ فڪر ۽ فهم ۽ ذڪا جي معراج ڪمال تائين پهچڻ جو
 ذريعو ۽ وسيلو انهي ته ذات والا صفات هئي. ڪنهن به علم
 جي ڪنهن به باڪمال ماڻهون کي ڪماليت جي انتهائي حد
 کي پهچڻ کان پوءِ به محبوبن ڪرمن جي علم مان سڌي سا
 ان سڌي طرح ڪنهن ويڄوي (۲) يا وسلي جي معرفت مستفيد
 ٿيڻ اهڙو ئي ضروري آهي جهڙو انهي علم جي هڪ ابتدائي
 طالب کي.

مثلاً ڪو ڊاڪٽر پاڪستان مان سڀڪجهه پڙهڻ بعد
 انگلنڊ يا آمريڪا مان به ڊپلوما حاصل ڪري آيو آهي. انهي کي
 اسين جڏهن طب نبوي مان ڪي اصول پڙهون ٿا ته هو انگشت
 بندن رهيو وڃي ۽ چوڻ لڳي ته نه انهي اصول نه آڃ جي
 ڊاڪٽري جي ڪماليت تي پهچڻ کان پوءِ انسان ذات ڄاڻا ۽
 سڃاڻا آهن. چوڏهن سو سال اڳ جڏهن اهڙن هزارن تائين پهچڻ
 جو ڪو به ذريعو ڪو به هو. تڏهن ته عالم الغيب والشهادة رب ٿي
 انهن ڳالهين کي ڄاڻندو هوندو ۽ انهي ئي پنهنجي پاڪ حسب
 کي آگاه فرمايو هوندو. ماڻهن جا شجرا وڏي تحقيق ڪري به
 (۱) تمام وڏو (۲) واسطي

معاور ڪيا وڃن ٿا. جيڪڏهن اهڙي طرح سان علمن جو ٻيو
شجرو نسب ٻڌايو وڃي ۽ ڳولڻ بعد صحيح طرح سان هڪ اچي
معنيٰ هي علم يا هي فن يا هي سائنس جو اصول ڪٿان پوءِ ڪٿان
پوءِ ڪٿان آيو نه. مگر پيغام رب رب انهي شجري جي انتها تي
ديت وڃي محبوب ڪريم جي ذات سراپا صفات تي نهي.

ايها ڳالهه ڪا سڪڙي سازاهه ڪانهي. بلڪ آسمان علم و
فضل جي انهن چڪنڙن ستارن جي تحقيق آهي. هنجي چڪڪن
۽ روشني کي دنيا جي جهانن (۱) ۽ گهٽ نظر وارن به ڏٺو ۽
مڃيو آهي. اڄ جي سائنس جا انتهائي باريڪ نڪتا اسان کي قرآن
۽ حديث مان صراحتاً بيان ٿيل ملن ٿا. مصر جي ڪن عالمن
خصوصاً علامه محمد مهدي ۽ علامه طنطاوي جوهرِي ڪانپوري ڪتاب
لکي پنهنجي ڄاڻ آخر قرآن ۽ حديث مان جهڙو سائنس جي مسئلن
جي هڪڙي حد تائين نشاندهي به ڪئي آهي. هنن ثابت ڪيو آهي
۽ اڳ ۾ ڪن عالمن جو چوڻ هو ته انهن ڪتابن ۾ سائنس جو ڪو به
۽ حديث پاڪ ۾ مذڪور آهن. هنن ته صرف اهو ٻڌايو ته مذڪور
آهن. ڪنهن جيڪڏهن ڪي اڳ ۾ ڪنهن ڄاڻي ڄاڻ سائنس دان قرآن
۽ حديث جا به ماهر مڃن ها ته صاف سائنس ها ته انهن شين جي
ٺاهڻ ۽ بنائڻ جا طور طريقا ۽ اصول به قرآن ۽ حديث ۾
واضح اظهار ۾ بيان ڪيا آهن نه فقط اڄ جا ايجادات بلڪ اڳتي جي آخري
حدن تائين يعني سائنس نهايت جي ڪمالي تائين اڃا به پهتي آهي پر
پنهنجي واري آهي. انهن جا اصول ۽ بنائڻ جا طور طريقا ۽ حديث تشریح
تفصيل سان ٻڌايا آهن. محبوبن ڪريمين هي بصيرت ۽ بصارت
نان سڄي دنيا جي ارباب دانش وڻندڙن جي ديد و دانش کي سو سو
بار عذوق ڪريان. جهڙن چوڏهن سو سالن جي طول طویل فاصلو
نان هي اهوڪو آسمان وارو دور هڪ جي ٿري وانگر چٽو پاتو
هي ڏٺو. ۽ هن دور جا نقش ونگار خدا ۽ خالق ايهين نروار فرمايا.
جهڙن هڪ هن ئي زماني جو عالي دماغ مبصر زمانه حال جا
موجوده حالات ڏسي وائڻي بيان ڪري رهيو هجي. زمانه قديم
قيمت بات سندن ارشاد فرمايل حديثون ڏسي ۽ پڙهي اچڻ حيرت

(۱) گهٽ نظر وارن

۽ مشرق آندو، پوءِ سو ۽ چوڻي جي لاءِ من اهو نام جي
 جي دهر مني صوبي جو بونل ۽ گنگول چوڻي جو سان
 جي نامي سان انهن ڏسي رهيا هئا جن اڄ اسان جا نوان
 ملڪ آهن صدارت جو رهيل هونون جسم ۽ انهن
 مني جي ما اها ن نه پوءِ يعني تڏه جي هن مشر رفتار جي
 اهڙي سول تالن سب ڪجهه ڪوٺا هت جي ٿري وانگر ڏسي
 مليل ۽ مشر مني ۽ سڄيائي رهيا آهن.

ڪاٺ اڄوڪو ترقي پسند عهد حسد عداوت ۽ عداوت جا
 ڪرا ڪت لاهي پٽ تي هلي سياڻڪ جي پڙي تي سوار ٿي علوم
 اسلامي جي بحرنا ويد ڪنار جو سر ڪنڌ ٺهري ۽ سر ڪنڌ
 بعد پهر اچي پنهنجي خود انهي انڪار واري زبان سان هزارن جا
 گران ماله سوڦي پوئي ۽ اوهي اوهي عجائبات بيان ڪري، جي نه
 ڪنهن اک ڏٺا نه ڪنهن سڻي هئا ۽ انهي زهر بادل کان پهر
 آزاد ٿي وڃي ته ڪل علن جو مرڪز يورپ شريف آهي ۽
 تصديق ڪري يورپ وٽ ڪجهه آهي سو به علوم اسلامي جي
 ڪل جو هڪ جزو آهي ۽ جنهنڪي علم چئجي تـ سو يورپ
 اسلام جي اڳيان ڪسيون ڪري ٿا، پري اسلام کان ٿي هي
 منگي ڏرتو آهي، ڪو پٺار هن جي پنج ڪٽي تي پاڻ پٽائسي
 پنج ڪٽي ڏندڙ بادشاه سان برابري جو دم هتي نه اها هن جي
 ڪونه نظري، دنيا رفاقت خست ۽ ٽڙ ٽاڻي چئي، اوهين ڪونه
 چئبو ته هن جو ڪشتو يا بگري (زيبيل) ۾ واقعي بادشاه جي
 پريور ڀائرن چيو ٿي ان اوتهي چڪو آهي، دهر درياه سان ڪيڏن
 ٿو سينون سامي سگهي.

اسلام

اسلام به حضرت هوت حبيب صلي الله عليه وسلم جي حقانيت
 ۽ صداقت جو ثابان ۽ روشن دليل آهي. اسلام جا اصولي ۽ فروعِي
 ليکين سڃاڻا انهن مان هر هڪ تي ڪر نصف مزاج ۽ ماهرن
 قانونن جي زورج ڪتابتي مقرر ڪري پوري آزادي سان
 بحث ۽ تمحيص جو دروازو کولي انهي جي هر پهلو کي به نظر
 غائر ڄاڻڻو ۽ بر ڪيو وڃي ته يقين آهي ته اهو انساني فڪر جي

تجائبي ٻڌندي ۽ ٻئي نهايت پائيداري ۽ شخص ۽ خروج جي
پراڻي جي آخري ڏاڪي واري عقل جي معيار تي سو فيصلو پورو ثابت
ٿيندو. اهو ناممڪن آهي ته هڪ انسان سڄو مذعب مرتب فرمائي
جنهن جا جزئيات ۽ فروعِي مسائل لکين هجن ۽ انهن لکن مان
هڪ هڪ سچ وانگر ڇڏڪندڙ ۽ ڪنهن به عيب ۽ ڪنهن به
انصاف پسند عقلمند جي اعتراف کان پاڪ ۽ مبرا هجي. هڪ
انسان جي پسند سڄي دنيا جي منصف مزاج ۽ عقلمند سوسائٽي
جي پسند ڪيئن ٿي سگهي ٿي.

اهل اسلام جي طرفان دنيا جي دانشورن کي هميشه کان
ايهو چيلنج ملندو رهيو آهي ته ثابت ڪن ته اسلام جو ڪو به
هڪ حڪم يا مسئلو عقل جي خلاف ۽ پيشمار فائدين جو حامل
نه آهي ۽ اڄ تائين ڪو به مخالف اهو چيلنج قبول ڪري چڪو
ٿي هٿ هڻي ميدان تي نه اچي سگهيو آهي. انساني پيچ وس
قدرت ۽ طاقت کان اڀا ڳالهه تيار ٿا ڪن آهي ته هڪ انسان
انسان ذات کي عبادات معاملات خانگي ۽ بيروني درپيش ايندڙ
لکن ستن مان هر هڪ بابت پشراز وقت اهڙو فيصلو صادر ۽
وجود ڪري ڏي. جنهن کي عقل ۽ فڪر جي ڪوڙ تي جيترو پندر
به مليو ۽ جهٽو وڃي، اوترو پندر وڌيڪ چڱي ۽ جهڙڪي ۽ دنيا
جي ارباب دانش و بخش کي پوءِ اوهي ڪهڙي به مذعب سان
تعلق رکندڙ هجن. هڪ هڪ لاءِ چيلنج ڪري سگهجي. جڏهن
نه ڪنهن هڪڙي معمولي ڳالهه تي به ماڻهون ڪلاڪن جا ڪلاڪ
مغر ڪهاڙو پوءِ به متفق ٿا ٿين. ۽ جي بالاتفاق ڪنهن به مسئلي
بابت ڪو فيصلو جائز ڪن ته نه اهو فيصلو آخري ۽ هر ڪنهن
جي ذاتي تي سو فيصلو پورو ٿيندو آهي. اهو اسلام جوئي
شان آهي جو اسلام لکن مسئلن مان هر هڪ هر هڪ انسان جي
ڪسوٽي تي بشرطيڪ اوهو انسان عقلمند ۽ منصف مزاج هجي
سڄو سون ثابت ٿئي ٿو. ۽ مسئلن جي ڪثرت انهي حد کي پهتل
جو صرف نماز بابت هڪ عالم ڪل مسئلا گڏ ڪيا ته ٻه هزار
ٿا ۽ انهي ڪتاب جو نالو عن (النبي) (پهه هزار) مقرر ڪيو.

ناممڪن آهي ته هڪ انساني مدافع ٻوڙي علوم انسانيءَ جا سڀئي
ڪتاب جي پنهنجي ڪجهه نه هڪي ڪوئيون پرچن. سي سڀ پاڻان
ايڃاڻ ڪري سگهر. انساني عقل کي سواءِ انهيءَ جي ڪو به واه
يا رسام باقي نٿو رهي ته هو مجبور ٿي قبول ڪري ته اهو سڀ
ڪجهه عالم الغيب والشهادة ريت جي طرفان قبول ۽ يقين آهي.
جي. اسي عرف جي. اهو پنهنجي گند شڪل (۱) مڪتب.....
اول کان آخر تائين سون ٻيرا اها ڪيانه ٻري ورتي ورجائي آهي
ته اسلام جا خوانين اڳوڻي زماني لاءِ ٿورو ڪجهه قابل قبول ڪئي
هوندا نه هوندا، پر هن زماني سان باسڪل غير منطقي ان ٺاهڪندڙ
۽ ناقابل قبول آهن. هو چوي ٿو ته انهيءَ خوانين هن زماني سان لاڳو
ڪرڻ سراسر بي انصافي ۽ اڙه زورائي ۽ ظلم آهي.

چاڻ ڪهرجي ته هن دنيا ۾ چڱائي ۽ بچڙائي انهيءَ به
شيون روت اول کان بالقابل ۽ سره آرسا رهندون آهن ٿيون.
السان جيڪڏهن فطرتاً نڪ ۽ صالح آهي پوءِ هو ڪهڙي به
مذهب سان منسلڪ چوند هجي. ته هو چڱائي جو هٿائيندڙ چڱائي
جو حامي چڱائي جو مدافع ۽ نسا خوان هوندو آهي. پر جيڪڏهن
هڪو انسان فطرتاً حرامي ۽ اوفر ۽ طبعاً خوانخوار درندو ۽ ظالم
۽ مزاجاً بگهڙ رچ. اڃان به وڌيڪ ته راکاس يا انهيءَ جو به ڏاڏو
يعني بڙل راکاس يا بڙل راکاس جو به ڏاڏو غناس آهي ته پوءِ
هجو پسنديندو مذهب هجو مرغوب الطبع مسلڪ بچڙائي ظلم
درندگي ۽ تخريب هوندو آهي. نهڪي ۽ چڱائي جي اچائي هن
جي ڏند وارن اکين ۾ ڪارائي نظر ايندي آهي ۽ بچڙائي جي
ڪارڻ ۽ ڪني ڏپ ڪي هو سفيده براق ۽ معطر ۽ معتبر محسوس
ڪندو آهي. دنيا ۾ بچڙائي جي نلائي ۽ ڪوار (۲) کي هو دنيا
وارن جي بد ذوق ۽ ناقدر شناسي سمجهندو آهي. چور رات جا ڪي
ڪنهن انسان پاڻ جو جهڳو جهڻ ڪري اچي. يا ڏاڏيل ڪنهنجي
ٻيڙي ٻوڙي اچي. يا خوني ڪن ماڻهن جي اکين جي ٺار ۽ دل
جي قرار ۽ سامه جي سينگار کي بيگناه قتل ڪري هن جي حيدار

(۱) بد صورت (۲) سٺ

ٻڌڻ ۽ حراسن اکيون ڏيکاري ۽ اسلامي رشتن تي اعتراض
 ڪندا آهن ۽ اڄيڪلهه به ڇڏڻ ۽ حراسن اسلام کي پنهنجي لاءِ
 دٻال جان تصور ڪن ٿا، باقي رها چوگا ۽ چڱائي کي پسند ڪندڙ
 ۽ اڄ به اسلامي قانون جي آڇ ۽ اسلام کي دل جان سان چاهيو آهي
 بهشت جي روپ ۾ بدل ٿي وڃڻ واري شين جو
 جو مؤثر ترين نظام جيڪو اسلام پيش ڪيو آهي سو اڄ تائين
 دنيا جي ڪابه مذهب سوشلسٽي جهڙن به مڌريل قوم جو قانون
 آهي، اسلامي قانون جاري ٿئي ته سکر ڪو ڏوهه ٿئي ٿي سڪون
 دنيا سڄي جو سامهه پئي جهان راحت ۽ رحمتن جو گهوڙو بندجي
 وڃي، عالم مان اوهائي اڏايل وڃي ۽ عالم ۾ سرتا سر آرام ٿي
 آرام ۽ اطمینان ٿي اطمینان نظر اچي، سڀ کان وڏي گناهه جي نه
 رب راضي وڃي ۽ پنهنجي ڪل فراني قول مطابق آسمان ۽ زمين
 جا برڪتن جا دروازا اسلامي کولي ڏي، سلامي آفتن جي نه
 ڪر ٿاڻي لاءِ به ماڻهون ڪندا رهن، سچ چن، منهن ڪڪر
 هوائون اسلامي مرضي مطابق هن ۽ ٿلهن، رزق ۽ دنيا جون ڪل
 نعمتون اسن گهرندي گهرندي ۽ وڻندي وڻندي ٿي پئون، پر رب پاڪ
 ڏيندي ڏيندي نه ٿي ٿي، جيئن خلفائي راشدين جي عهد سعادت ۾
 خيرات ذبح وارا رلي پهندا هئا، پر دنيا وارو کين هٿ نه ايندو
 هو، مسڪين ڪو هوندو ئي ڪونه هو، ڀاڄ به سعودي عرب ۾
 اسلامي قانون جي جاري هئڻ جي برڪت سان ساري ملڪ ۾
 مسڪين تقريباً رهيو ئي ڪونهي، اهوئي فرق آهي اسلام ۽ سوشلزم
 جي سڌارن ۾.

اسلام چاهي ٿو ته ڪوبه مسڪين نه رهي ڪل جا ڪل
 انسان دولتمند ۽ خوشحال بنجي وڃن، سوشلزم جو ڪافران نظام
 چاهي ٿو ته ڪوبه دولتمند ۽ خوشحال نه رهي، سڀني کي قري
 ماري ڪنگال سڃون پيڻگيو ۽ بڪ جي مصيبتن ۾ گرفتار بڻايو
 وڃي، به الفاظ ڊيگر اسلام چاهي ٿو ته انهن جون اکيون سڃون

ٿي. وڃڻ. سنڌون جي مذهبي تشڪيل کي درست ڪري سگهجي ٿو.
 مذهبي ائڌو ۽ مذهبي ڪوٺڻ نه رهي، سڀيتو تندرست ۽ توانو هجي.
 سوشلزم چئجي ٿي ته اڌا ته اڌا پر سچن کي به اڌو ۽ تندرست
 جي به هڪڙي ٽڪر کي مرون ٿي هجي. مذهبي بنايو وڃي، ايها ڪالاهه
 اوجھي وڃ ۾ اچي وئي. ڪالاهه ٿي ڪڍي سين ته ٻلا عظيم ۽
 اعظم رب جي اٿاهه خزانن کي عاجز انسانڙو ڇڏي ڪٽائي سگهندو،
 جتي ذوالجلال والاڪرام رب ڏيڻ تي لڄي. سڪن ۽ راحت جوڻ
 پالوئون ڪرڻ چاهي. اتي بندو ڇڏي وئي پوري ٻوي. هي ته فقط
 روه رلين رعون رب ۽ انسان ذات جي وڃ ۾ روستي جوڻ
 رڳيون (۱) وهائي ڇڏيون آهن. انهي جو ئي نتيجو آهي.
 سڀيتو شيءَ جو نه هئڻ سڀيتو هنڌان ناهي ناهي جو آواز
 اچي. رب راضي هجي ته ننڍي وڏي اوي سوي جي واتان الحمدالله
 ته الحمدالله جو البساط اڪير ۽ طرب خير نفسون گوشت گذار
 ٿيندو رهي. الحاصل ته اسلام پاڪ جي لکن لکن قانونن مان
 هر هڪ اوهو املهه ماڻڪ آهي. جنهن جو منجهه آهڙوڪا پنهنجا
 ڪڪل خزانن اوڪاري ميدان تي رکي ته ته اڌا ٿي نه سگهي.
 جنهنجي قست جو ڪاڏو ڪهڙا به خصلدان ڪنا ٿين پر ڪري
 نه سگهن.

اهڙو ڪامل مڪمل مذهب، اڀڙو عظيم ۽ اٿاهه مذهب.
 اهڙو دنيا جي هر قسم و فطير ۽ ننڍين کان ننڍين ڪالاهين ۽
 وڏن کان وڏن معاملن کي پاڻ ۾ سڀيتو ۽ سهڙيندڙ دنيا
 جي تي اوب انسان ٺاهڻ آهي ته پنهنجا عقل ڊوڙائي ڪوبه
 اهڙو سوال پيدا ڪري سگهن. جنهن جو اسلام ۾ جواب ۽ هين
 ٺار حل نه هجي. جواب ۽ حل به اهڙو جنهن تي سچي دنيا جا
 دانشمند سالن جا سال ويهي ويچارين ته ٿيڻا نيڪ اوهڙي جواب
 حق ۽ انصاف جي افق اعليٰ تي چمڪندڙ سچ سراسر برصواب
 ۽ برحق ۽ نهايت منسلب ۽ موزون ثابت ٿئي. محال آهي ته
 ڪو ماڻهو پنهنجي عقل جي زور تي اڀڙو ۽ اهڙو مذهب مرتب

(۱) وڏا واڌ

ڪري سگهي. انساني دماغ ڪيٿيڊون به ڪهڙيون ۽ گهڻيون ڏي،
 نسبت انهيءَ ڪاٺي کي مجبوراً تسليم ڪندو ته اسلام پڪو
 آهي الله جو موڪليل مذهب آهي جو انسان جي ظاهري ضرورت
 ۽ گهرجن جو نه ڏاڏا ۽ ٻيا آهي. پر انسان ذات ۽ هي مخلوق
 جي دليين جي وسوسن ۽ دماغ ۾ پيدا ٿيندڙ خيالن کي به ڄاڻي
 ڪندڙ آهي. اهو انهن وسوسن ۽ خيالن جو پاڻ خالق ۽ پيدا
 انساني وسوسن ۽ تڏيلا مان هر هڪ بابت مفصلاً ۽ مشرحاً
 احڪامات ڪيئن نه صادر فرمائي ۽ مذهب کي هر حيثيت سان
 مڪمل ڪري ڇڏي. جنهن سندس محبوب ڪسروم ~~ڪسروم~~ انهي
 مڪمل ۽ خدا ماڻڪ ۽ خدا مڻهن ۽ سڀن ٻين ساراهيل ۽ هر
 طرح سان حمد ۽ ستائش جو مستوجب مذهب ۽ بلند ۽ بالاد
 سن آندو آهي. تنهنڪي اي انساني عقل خدا حمد ۽ رڌي ڀڳتي
 سڀن راه تي اچي مع ۽ قبول مقرر ته انهي بنگاله رتب برحق
 رسول سڄو ئي ۽ رهاڙو آهي رب رحمان جو. حبيب آهي عادي
 حنان جو. محبوب آهي مالڪ مهربان جو. انهيءَ ۽ شڪ ڪرڻ
 محض شقاوت. ۽ ايمان نه آڻڻ اڀاڳيءَ ۽ نه وهڻ نعوست جي
 نشاني آهي. انهن چوڻ بلڪل برحق ۽ بجا ٿيندو ته دنيا ۾ آهي
 ئي هڪ مذهب اسلام هو مڪمل ڪوڙ. قصو ڪوتاهه جيڪڏهن
 ڪو چوي ته اڳيان الله سائين جا موڪليل مذهب ڀلا ڪيئن ما.
 ته چوندا سين ته اوهي اسلام پاڪ جي ئي مواج مهراڻ جون چاڙون
 (۱) ۽ چچ (۲) آهن. اوهي ته اسلام پاڪ کان جدا ڪينهي. اوهي
 سڀ مذهب اسلام جي ترها مان نڪتل شاخون آهن. ۽ اوهي
 سڀ اڳيان بيمبر صلوات الله عليهم اجمعين مڏي محبوب جي نور
 مان منور ۽ سندن فيض مان تربيت پافته ۽ سندن خوان نعمت
 تي هم نشين همدم ۽ هم نواله آهن. جيئن ڪا هڪ پارٽي پنهنجو
 ڪو جلسو ڪوٺائي ۽ هڪ موضوع تي هن جا مقرر ۽ ليڪچرار
 پهرين دنيا پوءِ وڏا پوءِ سڀ کان وڏا نوبت به نوبت اچي ٻانهائي.

(۱) ننڍا واه (۲) ننڍو تلاء

بمڪمل اهڙي طرح سان هي عالم به سائنس جو گهرواڪه هڪ
 ڪوٺايل چلمو يا عالمي ڪانفرنس آهي جنهن جي استيج تي پهرين
 بلحاظ علم جي نسبتاً نئين عالمن ۽ واعظن رب جي طرفان اسلام
 جي دعوت پيش ڪئي آهي. ۽ سڀ کان پهڙي ۾ سڀني کان
 وڏي ۽ سڀني کان وڌيڪ معظم و محترم يعني اسان جي پاڪ
 رسول ساڳي استيج تان ساڳي دعوت پوري تشريح ۽ تفصيل سان
 ۽ مڪمل دليلن سان پنهنجي من موهيندڙ آواز ۽ پنهنجي پيار ڀري
 ٻاڏوھ (۱) سان پيش فرمائي آهي. برحق مذهبن کان سواءِ ڪوڙ
 جي ڪوٺاري مان ٻڌي نڪتل مشرڪن ۽ ملحدن جي جملہ مذهبن
 مان انهي ڪوٺري اڇڪلجھ جي هڪاري لامذهبيت واري مذهب
 يعني ڪيولزم کي وٺو جنهن تي اڇڪلجھ جا الحاد پرست مريد
 بنا سالم ڏين سو آهي ڇا؟

ڪارل مارڪس ترالسڪي لکن وغيره ملحدن ۽
 مذهبن جي دماغ جو اڇوڙ ۽ سندن ذهني ڪاوڙ جو اهڙي
 نتيجو ۽ حاصل رست، اتي ٻئي اهو آهي ته قريو ماريو، سڻھن
 کان زمينون قريو، دڪان قريو، مٽي (۴) ساڻا قريو، زالون قريو،
 اولاد قريو، ماڻھن کي زمين لاءِ اولاد لاءِ دڪان لاءِ ساڻي لاءِ
 مال لاءِ آسائش ۽ آرام لاءِ پيسي ڌوڪڙ لاءِ زالن لاءِ آزادي ۽
 اطمينان لاءِ ڪاٺي ماريو، سڄي ملڪ کي ميئر جيل يا لاراجيل
 بنايو. جهنگجا وڏا افسر ۽ حڪومت جا پرزا ۽ ڪلون ته خوب
 عيش ۽ الولتون ڪن. باقي عام رعايا يا عوام پٺاڻن جي گڏ
 وانگر ڪاڙهن ۽ لڪن ۾ ٻار به ڏوهين ۽ ڪيائين به ۽ سسٽل
 ڪٽا ۽ موٽڙا کائيندا رهن. پانٿئون (۲) هڪڙو پڄي ته ٻيو اڳي
 ئي گهڙيو رکيو هجي. ڪيولزم جي بابت مٿين جو متاع علم
 ۽ سرمايه عقل و فهم ۽ دماغ توازن هڪ انتهائي بيرحم خونخوار
 ۽ سفاڪ ڌاڙيل کان وڌيڪ ٻيو ڪجهه به ناهي. ڌاڙيلي ذهيت
 کان سواءِ هنن جي ٻي ڊولي بگري ۾ ڌوڙ جا به ڪٽاڻ به ڪپتوي،
 هنن وٽ ظلم سر کان سواءِ ٻي سچ ٻي واڪا ڪري، هنن

(۱) ڪالھ (۲) لڪن يا جهنگ

وٽ ڇا جو قاعدو. ڪٿان اهو قانون. هنن جو آئين اوهو جنهنجي شرم کان انسانيت جو بهيڃيت جي اڳيان ڪٽڻ ڀڳل، هنن جو قانون درندن جانورن جي قاعدن کان به درندگي ۾ ڪٽين ڪوه اڪٽي اڪٽل. هنن جو ڪيش بچڙائي جي آخري سرحد کان به ڪهڙون پنڌ پري پهتل. ۽ مجسم ڏڪار ۽ سراپا ڦٽڪار ٻيل. هنن جي ڪچي ۾ طوق امنيت پيل. هو دين ۽ دنيا ٻنهي کان ويل. هنن جو اخلاق هر طرح سان ڪريل. هنن جو ڪيريڪٽر هر فور جو ڪواريل ۽ ڏڪاريل.

اسين ڏور جا هڪ ڀيرو ٿا وجهون اهڙن مساعدين ملعونن جي منهن ۾. ڇڏ انهن کي. اسين اچو ته گلستان عالم انسانيت جي عطر ۽ بوستان ادميت جي هڪ بي مثل بينظير ۽ ماڪي ۽ مصري کان وڌيڪ جلوت بخشش ٿر ۽ جهان. بشريت جي اک جي نور ۽ ڪائنات جي ذي روح مخلوق جي روح و روان ۽ جملہ جاندارن جي جان جان جا گيت گايون. جنهن کان دنيا نور پرايو. جنهن کان انسان ذات انسانيت سڪي. جنهنجي ڪري آدم زاد اشرف المخلوق جو اعزاز ماڻهو، جنهن جو ثنا خوان خود خالق دوجهان انهي جي ثنا ۾ ستائش مون جهڙو عاجز ابوجهان اڻ ڄاڻ ۽ ڏيهه جو ڏڏ ڪهڙي ڪري سگهندو. سو سڀڪو سمجهي سگهي ٿو. ائون ڪهڙي باغ جي موري آهيان جو سندس ثنا ۽ صفت جو حق ادا ڪري سگهان. غالب ويچارڙو موالِي هو پر افليم شعر و سخن جو تاجدار هو. انهي به اعتراف ڪيو ته.

غالب ٿنائي خواجہ به بزدان گذاشتيم

کان ذات پاڪ مرتبه دان محمد سست

حضرت مرزا مظهر جان جانان رضي الله تعالى عنه جيڪو مملڪت معرفت و طريقت جو بادشاه هو ۽ دنياڻي شعر و شاعري جو به سلطان السلاطين انهي ڪهڙو نه سٺو فيصلو فرمايو فرمائين ٿا ته

محمد حامد احمد خدا بس
خدا خود مدح خوان مصطفیٰ بس.

جنهنجو مداح خود رب پاڻ. انهيءَ جي عاجز انسان ڇا
ڪري سگهندو واکاڻ. خاص ڪري مون جهڙو اڃاڻ. جنهنجي
عام سان نه ڄاڻ نه سڃاڻ. جنهن ۾ علم ادب ۽ صحافت جو ذري
جسترو به ڪونهي امڃاڻ. اڃايل لاءِ دريا جو ٻي وڃڻ اگرچہ
ناممڪن ۽ محال. پر هاڻي ڊڪ پري پلي پنهنجي آڇ جي آتش
اڇهائي. پلي پنهنجي تونس ۽ اسات جهڪي ڪري. ذرو سچ جي
سڀ روشني کي ظاهر آهي ته پنهنجي پيٽ ۾ سائي نٿو سگهي.
پر ڪجهہ ذرڙي چمڪات سان پلي پنهنجا پٺا چمڪائي. اهڙي
طرح سان هن عاجز ۽ اڻ ڄاڻ ابراهيمڙي نه ٿا ۽ صفت ڇاجي.
محض پنهنجي عقيدت جي اظهار لاءِ ڪنهن وقت کي هاڻي بيترا
لکيا هئاسي پيش ڪري مضمون کي ختم ڪجي ٿو.

تنهنجي قدم تان قربان سڄڻ
تو تان صدقي منهنجي جان سڄڻ

هڪ جان سندم اي جان جهان
ڇا آهي جو گهوريان تنهنجي مٿان
تو تان گهوري جانيون سارو جهان
تو تان قربان ٿئي جي ڪون و مڪان
نه به تنهنجو اڃاڻ وڌ شان سڄڻ

تنهنجي خاک قدم سڀ روئي زمين
تو کي پيرين پسوندل عرش برين
ٿيا ٿو فلڪ تنهنجي زير ننگين
تنهنجي رام جو چاڪر روح امين
تنهنجو ساٿي خود سبحان سڄڻ

تو کي عالم جو ڪل اٿس
تنهنجي علم ۾ ڦٽاري جيئن ڦاٽڻ
تنهنجي علم اڳيان ڇا اوج و ڦاٽڻ
تو ئي اهي ڪل ڪل ڪل ڪل
تو ئي ڀڃڻو ڪل ڀڃڻو سڄڻ

تو کي رب سڏي سوغات ڏئي
جيڪا تو ئي گهري ات سان ڏني
پر ٻي به اڃان ان ذات ڏني
تو کي ڏاڻو هر ڪا ذات ڏني
تو کي ڏاڻو ڀڃڻو ڏان سڄڻ

تو کي اڳي ڇا انعام ڏني
سا ته موليٰ انهنجي مام ڏني
ڪل ڪنهن کي انهي جي ڪام ڏني
سڀ خلق خدا تنهنجي سام ڏني
تنهنجي جهوليءَ منجهه جهان سڄڻ

تنهنجي جهوليءَ ۾ ٻئي جمل جهان
لڏا هر دو جهان ۾ امن امن
تنهنجي سام جا ٿيڙا پاڳ سنوان
لڏا اونان ابراهيم چوان
سڀ جو عالم اطمينان سڄڻ

هي مناجات هڪ انتهائي غم جي وقت ۾ پيدا ٿي
۽ قلب مضطرب مان اڀريل آه آهي. جيڪڏهن ڪو پڙهي ته شايد
مستجاب ٿي جانب رحمت ايزدي جو باعث ۽ ڪشف سوء يعني
دفع مضرت آلام جو موجب بڻجي.

مناجات بدرگاه قاضي الحاجات

ڪين ساگم (۱) ڪڏهن ڪيا مون سدائن ڪم ڪڏا
 بار بدن جا مهيڙي مون سدا سر تي سڀا
 نفس سان پاريتم هميشه پرت جي هر ڪاڻي پر
 عمر سڀ ابلڻ سان ناتا ڏياريتم نينهن جا
 حق پڻڪا مون حق آڏو هڏ نه ڇڏيم هوڏ ڪي
 سر نوائي ڪوڏ مان ڪافيو مون ناحق ڏي سڏا
 هاڻي پلجي پڻ نه پاتر رند رحمت جي تي پر
 پر ونگيءَ جي وڪ وجهن ري ڪانه ڇڏيم وات ڪا
 هاڻي ٻي ويهه حال ههڙا هاڻ بهو ڪو هٿ نه ڏي
 مان مگر ڪو هٿ اچي ڏي تنهنجي رحمت ريتا
 رحمت ڪر ري رحم تنهنجي ناهي راحم راحم ٻي
 زوه راحل ڌرتي پيو توڙ پر ڪيائي ڏڪاڻ
 ڪهل ڪنهنڪي ڪانه ٻئي تون ڪهل ڪنهن ڪنهن ڪريم
 ڪا ڪنڌي ڪانهي ڪرم ري ڪر ڪرم مالڪ مان
 پنهنجي هٿ سان پاڻ ڪم هي پنهنجا هٿان حال هينهن
 حال ويسه احوال وڃي هٿ سان ڪنهن سر تي هچا
 شامت اعمال ڏيکاري ٿي ڏانهن جهڙا ڏند
 هاڻي جي ٿو هٿ اچان ڪرڻي ڇڏيندم هڙه هڏا
 ساه منهنجو ويو سڳي اي منهنجا سائين منجهه سراف
 هٿ اچي رک نه ته هنيون هي ٿو وڃي منهنجي هٿا
 سنڌ سڳا ساڙان ٿيا سڳهه وڏي سرڻ جي پٽ پيس
 وڻي مٿيان منهن مان وڻي پڻ ڏيل جي ساري ڏيا
 ڏک سموري ڏيهه جا پلستي پيسا منهنجي ڏندل پر
 سور سڀ سنسار جا سينهي پر منهنجي سرجيا
 درد دنيا جا نيا دريسا تي منهنجي دل اندر
 هٿي سڄو سڄو غم جا وڏ ٿڌا موٽي وٺا

(۱) منهنجي ڪم